

Papeška komisija
za kulturne dobrine Cerkve

CERKEV
IN
KULTURNE DOBRINE

Cerkveni dokumenti
97

**Papeška komisija
za kulturne dobrine Cerkve**

**CERKEV
IN KULTURNE DOBRINE**

- Pastoralna vloga cerkvenih muzejev
- Pastoralna vloga cerkvenih arhivov
 - Poslanstvo cerkvenih knjižnic
- Inventarizacija in katalogizacija kulturnih dobrin
 - Vzgoja bodočih duhovnikov
 - v skrbi za kulturne dobrine

Družina
Ljubljana
2002

CERKVENI DOKUMENTI 97

Naslov izvirnikov: Pontificia commissione per i beni culturali della Chiesa, LETTERA CIRCOLARE SULLA FUNZIONE PASTORALE DEI MUSEI ECCLESIASTICI (2001) • LA FUNZIONE PASTORALE DEGLI ARCHIVI ECCLESIASTICI (1997) • LE BIBLIOTECHE ECCLESIASTICHE NELLA MISSIONE DELLA CHIESA (1994) • LETTERA CIRCOLARE SULLA NECESSITA E URGENZA DELL' INVENTARIAZIONE E CATALOGAZIONE DEI BENI CULTURALI DELLA CHIESA (1999) • LA FORMAZIONE DEI FUTURI PRESBITERI ALL' ATTENZIONE VERSO I BENI CULTURALI DELLA CHIESA (1992), Citta del Vaticano. Prevod: Jože Lebar, Marko Urbanija-Ivanka Tadina (dokument 1994). Redakcija: Rafko Valenčič. Lektorica: Vida Frelih. Oprema: Lucijan Bratuš.

Zbirko CERKVENI DOKUMENTI izdaja Družina, d. o. o. Urednik: Rafko Valenčič. Uredništvo: Trubarjeva 80, 1000 Ljubljana. Uprava: Družina, d.o.o., Krekov trg 1, 1000 Ljubljana, SLO. Za založbo: dr. Janez Gril.

Tisk: Tiskarna Schwarz d. o. o., septembra 2002.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

261.6

CERKEV in kulturne dobrine / [pripravila] Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve ; [prevod Jože Lebar, Marko Urbanija, Ivanka Tadina]. - Ljubljana : Družina, 2002. - (Cerkveni dokumenti ; 97)

Vsebina na nasl. str.: Pastoralna vloga cerkvenih muzejev ; Pastoralna vloga cerkvenih arhivov ; Poslanstvo cerkvenih knjižnic ; Inventarizacija in katalogizacija kulturnih dobrin ; Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturne dobrine

ISBN 961-222-418-8

1. Pontificia commissione per i beni culturali della Chiesa. - I. Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve glej Pontificia commissione per i beni culturali della Chiesa
119937280

KULTURNE DOBRINE – V SLUŽBI ČLOVEKA IN EVANGELIJA

UVODNA BESEDA

Dokumenti, ki jih objavljamo pod skupnim naslovom »Cerkev in kulturne dobrine«, so nastajali celo desetletje (1992–2001). Izhajali so v zaporedju približno dveh let. Ob izidu posameznega dokumenta (Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturne dobrine Cerkve, 1992; Poslanstvo cerkvenih knjižnic, 1994; Pastoralna vloga cerkvenih arhivov, 1997; Inventarizacija in katalogizacija kulturnih dobrin, 1999; Pastoralna vloga cerkvenih muzejev, 2001) ni bilo mogoče zaznati njihove pomembnosti v takšni meri, kakor jo vidimo sedaj, ko so pred nami kot skrbno načrtovana in zaključena celota.

Čeprav je bila Papeška komisija za kulturno dediščino Cerkve, ki je pripravila tu zbrane dokumente, ustanovljena šele leta 1988 (pozneje se je preimenovala v Papeško komisijo za kulturne dobrine Cerkve), je skrb Cerkve za kulturne dobrine (umetniška dela, druge premičnine in nepremičnine) izpričana od prvih stoletij njenega obstoja vse do današnji dni. To velja ne samo za stvaritve, ki so nastale v območju krščanske skupnosti in njenih potreb, marveč tudi za klasična dela rimske in grške, pozneje srednjeveške in novoveške kulture in umetnosti, zlasti humanizma in renesanse, ki ju je Cerkev gojila in ohranila v korist vsega človeštva. Težko si predstavljamo, kakšna praznina bi zijala v podobi evropske in svetovne kulture in umetnosti, če ne bi ravno cerkvene ustanove (škofije, samostani, župnije) ohranile bogastva splošno človeškega in posebej krščanskega značaja, če se ne bi tudi v na-

ročju krščanstva rodilo toliko umetniških del in drugih stvaritev človeškega duha. Težko si tudi predstavljamo, da bi vse nove stvaritve nastale zgolj kot znamenje samovšečnosti ali »l'art pour l'art« (l' art pour l' art), ne pa kot globok izraz človeškega duha, ki hoče svoja notranja spoznanja, v našem primeru umetniška in religiozna, izraziti v vidnih znamenjih sebi in drugim v spodbudo.

Izraz, ki ga v našem primeru rabi Cerkev, to je »kulturne dobrine«, je zelo širok. Obsega bodisi umetniška dela različnih umetniških zvrsti (književnosti, arhitekture, slikarstva, kiparstva, glasbe, ljudske umetnosti), prav tako druge pomnike navzočnosti in delovanja krščanstva (arheologije, zgodovine, etnologije). Njihova temeljna značilnost je, da so te kulturne dobrine nastale v okviru Cerkve: kot način evangelizacije človeka v konkretnih razmerah, kot metoda njenega pastoralnega delovanja, kot znamenje človekovega odnosa do svetega (Boga), ki se izraža zlasti v bogoslužnih dejanjih. Tako kot v nastajanju kulturnih dobrin ima Cerkev tudi v njihovem ohranjanju in vrednotenju pomembno vlogo. Kulturne dobrine ne zgubijo svoje vrednosti, ki presega zgolj materialni (zunanji) vidik, medtem ko duhovni (sporočilni) vidik lahko pridobiva nove dimenzije (poleg pričevalne tudi zgodovinsko, komparativno, identifikacijsko).

1. Predstavitev posameznih dokumentov

Čeprav ni mogoče reči, da je z izidom zadnjega dokumenta (*Pastoralna vloga cerkvenih muzejev, 2001*) izčrpan in zaključen krog obravnave kulturnih dobrin, upamo trditi, da so bistvene vsebine in načela že nakazana. Na kratko bomo predstavili posamezne dokumente, njihovo vsebino in pomen, začenši od poslednjega do prvega.

1. Pastoralna vloga cerkvenih muzejev (2001) – Muzejem dajemo brez kakršnega koli slabšalnega pomena značaj nečesa, kar ima pečat starine in je izven vsakdanje

rabe. Temu danes prištevamo še turistični pomen. Ko občudujemo muzejske eksponate, smo pozorni na njihovo starost, obliko in ohranjenost, dajemo priznanje znanim ali neznanim ustvarjalcem; primerjamo jih s tem, kaj imajo drugi in kaj imamo sami, česar smo ali nismo sposobni danes storiti. Pogosto, žal, ostanemo le pri naštetih vidikih, pa naj gre za muzej splošnega ali cerkvenega značaja. To je seveda ozko in fragmentarno razumevanje muzeja in njegovega sporočila. Kar zadeva cerkveni muzej, je treba reči, da je tesno povezan z verskim življenjem nekdanje in sedanje cerkvene skupnosti. Je znamenje in spomin evangelizacije in inkulturacije, to je ukoreninjenja krščanstva v nekem narodu, določenem geografskem prostoru, zgodovinskem času in družbenih razmerah. Kulturne dobrine, razstavljene v muzejih, je ustvarila neka cerkvena skupnost, ki jih je ne samo naročala, marveč tudi uporabljala in ohranjala. V njih je izražala svojo versko, kulturno in narodnostno istovetnost, kulturne dobrine pa so skupnosti pomagale pri ohranitvi njene (verske, narodnostne) identitete. Večji del kulturnih dobrin je bil povezan z bogoslužjem in verskim življenjem neke cerkvene skupnosti (župnije, samostana, podružnice, občestva, bratovščine ipd.). V tem smislu ima cerkveni muzej ne samo zgodovinski, marveč duhovni in ekleziološki pomen. Govori o tem, kako so ti ljudje vero razumevali, sprejemali in živeli, kako jih je versko prepričanje navdihovalo pri ustvarjanju kulturnih dobrin.

Vendar je pogled v preteklost nezadosten. Kulturne dobrine so v nenehnem razvoju, dobivajo tudi nove vsebine, druge pa izgubljajo prvotni pomen (namen). Vsaka doba dopolnjuje stvaritve, ki izražajo novega duha. Marsikatera stvaritev je izpolnila svoje v času pridobljeno poslanstvo, določene reforme (npr. liturgične, pastoralne) pa so prerasle različne oblike verskega izročila, niso ga pa zanikale ali zavrgle. Pastoralna vrednost cerkvenega muzeja je v tem, da še vedno govori o izročilu, njegovi vsebini

in kontinuiteti, z drugimi besedami govori o osnovah, na katerih moramo tudi danes graditi stavbo vere in prepričanja. Vera je (Božje) razodetje in (človeško) izročilo.

Bogastvo cerkvenih muzejev in zakladnic (škofjjskih, katedralnih, samostanskih, župnijskih in drugih) nas navdaja z občudovanjem ter vzgaja za vrednotenje tega, kar so ustvarili predniki in tega, kar tudi sami ustvarjamo. V tem smislu ima cerkveni muzej ne le muzealno, marveč predvsem pastoralno (pričevalno, katehetsko, vzgojno) vlogo, ki jo je potrebno kot tako razumeti in ovrednotiti. Zato je primerno, da ima cerkveni muzej prostor tam, kjer so kulturne dobrine nastale. Če to iz različnih razlogov (prostorskih, varnostnih, ekonomskih) ni mogoče, je potrebno urediti osrednje cerkvene muzeje, kjer bodo kulturne dobrine zavarovane in na voljo vsem, vernim in nevernim, ki bodo v njih prepoznavali sledi božjega delovanja in človekove naravnosti na nadnaravno. Cerkveni muzej je tako ne samo prostor (nove) evangelizacije, marveč tudi protiutež sodobni sekularizaciji. Kakor so bile nekdanj kulturne dobrine znamenje duhovnega stremljenja človeka, tako so danes spomin in pobuda za izražanje človekove presežnosti.

2. Pastoralna vloga cerkvenih arhivov (1997) - Po svojem značaju cerkveni arhivi ohranjajo spomin na dejavnost Cerkve v nekem času in prostoru, zato so znamenje »Gospodovega mimohoda« (eventus Domini). Pričujejo o začetkih navzočnosti Cerkve na nekem prostoru, o evangelizaciji in vprašanjih, s katerimi se je ta srečevala; govore o zakramentalnem in verskem življenju neke verske skupnosti (ustanove, kot so škofije, župnije, samostani, kapitlji, občestva). Vendar obnavljanje spomina ni dovolj. Potrebno je danes zagotoviti: (1) prenos tradicije, izročila, ki je bilo nekdanj sposobno ljudem posredovati vrednoto vere, (2) prenos evangelija, ki je namenjen človeku v vsakokratnih življenjskih razmerah, (3) pastoralni pomen arhiva, ki v sedanjih razmerah pridobiva na vrednosti. V

današnjem času, v katerem človek izgublja lastno istovetnost in zavest pripadnosti določeni skupnosti, je toliko bolj zaznavno iskanje opornih točk za osebno identifikacijo, narodnostno, versko ali neko drugo. Dejstvo je, da človek najbolj hrepeni po tistem, česar nima ali je izgubil.

Za Cerkev so arhivi, tako kot muzeji in knjižnice, predvsem znamenje inkulturacije evangelija v prostor in čas. S »spominom na (pretekla) dejstva pa se izročilo konkretizira«, postane živa stvarnost. Muzeji so »enkratni v svoji vrsti«, saj se nikjer in v nobenem času ne ponavljajo; njihov življenjski prostor je določen, kakor so opredeljene stvaritve, ki jih nudi na ogled.

Ob upoštevanju različnosti cerkvenih arhivov (škofijski, župnijski, samostanski, zasebni ipd.), ki govore o pastoralnem dogajanju v konkretnem prostoru in času, je mogoče zasnovati tako imenovano »organsko pastoralo« (pastorale d' ensemble), ki upošteva pastoralna prizadevanja preteklosti in jih združuje s sedanjimi. Tako prihajata do veljave kontinuiteta in razvoj pastoralnega delovanja Cerkve, ki ne gradi na preskokih, marveč na upoštevanju dosedanjega dela in izkustva, ki je deležno ovrednotenja in vključevanja v današnje pastoralne napore. Današnja stvarnost je mogoče dopolnjevati in spreminjati le na osnovi poznavanja njene preteklosti.

3. Poslanstvo cerkvenih knjižnic (1994) – Dokument je bil že objavljen v naši zbirki (Cerkev in kultura, CD 69, Ljubljana 1995, 57–71 ter uvodne misli na str. 5-10), zaradi obravnavane snovi pa ga objavljamo skupaj s sorodnimi dokumenti. Knjižnice so ne samo eden izmed najstarejših, marveč tudi najbolj dostopnih spomenikov človeške kulture. Zapisana beseda (na papirusu, pergamentu, papirju) je dolgo veljala za osnovo človeške kulture, zlasti znanja in misli ter umetniškega sporočila. Knjižnica je bila in je še vedno najbolj razširjen in večini ljudi najbolj dostopen medij. Krščanstvo je vera knjige, ki jo predstavlja knjiga vseh knjig – Sveto pismo.

Kljub razvoju in uveljavitvi novih medijev ostaja knjiga prostor in možnost premišljene, izgovorjene in zapisane besede, knjižnica pa »laboratorij kulture«, ki združuje vse oblike človekovega duhovnega iskanja.

V odnosu do muzejev in arhivov je knjižnica najbolj dostopen in vsem ljudem odprt prostor duhovnega življenja in rasti, knjižničar pa spodbujevalec (animator) kulture, tudi in predvsem verske. V sedanjih, duhovni kulturi nenaklonjenih časih, ima poslanstvo cerkvenih knjižnic (župnijskih, škofijskih, drugih cerkvenih skupnosti in ustanov), nenadomestljivo vlogo. Tudi tam, kjer so drugi mediji neuspešni ali manj navzoči. Na njej lastni način človeku omogoča nevsiljivo sporočilo, daje čas in možnost za premislek, spremlja človeka na vseh poteh življenja. Knjiga je še vedno in tudi bo ostala »prijateljica človeka«, če bo tudi on njen prijatelj in ljubitelj.

4. Inventarizacija in katalogizacija kulturnih dobrin Cerkve (1999) – Vsebina dokumenta presega zgolj tehnično, administrativno in metodološko plat obeh procesov, to je inventarizacije in katalogizacije kulturnih dobrin. Oboje zahteva strokovno usposobljenost, predvsem pa odnos (ljubezen) do tega, kar odkrivamo, spoznavamo in želimo ohraniti naslednjim rodovom. Še več: je tudi ustvarjalnost, ki se kaže v tem, da odpiramo vrata novim vidikom študija in dopolnjevanja (nadgradnje) tega, kar je že narejeno.

Cerkev je bila med prvimi, ki je skrbela za zapis (popis, opis, evidenco) stvaritev, ki so nastale v območju njene navzočnosti in pastoralnega delovanja. V ta namen je izdajala navodila za varovanje kulturnih dobrin, zlorabe pa je sankcionirala. Inventarizacijo in katalogizacijo razume kot enovito in hkrati kompleksno dejavnost, ki obsega ne le popis kulturnih dobrin, marveč ugotavljanje njihovega zgodovinskega in družbenega konteksta, umetniške opredelitve ter cerkvenostnega značaja (pomena). Obe dejavnosti zahtevata interdisciplinarno obravnavo, ki si

prizadeva, da bi kulturno dobrino zajela čimbolj celovito glede na njen izvor, namen, uporabnost ter sedanje vrednotenje in ohranjanje. Vse to – ohranjanje, vrednotenje in varovanje kulturnih dobrin – predpostavlja, da smo spoznali njihove začetke, da bi mogli zaznati tudi vrednote, ki jih posredujejo.

V sedanjem trenutku razvoja sveta, ki ga označuje proces globalizacije, je identifikacija kulturnih dobrin, ki so nastale v območju Cerkve, zelo pomembna. Zaradi nevarnosti izgube, uničenja, kraje in odtujevanja je potrebno te dobrine zavarovati. Zaradi nevarnosti zgolj ekonomske in politične globalizacije je potrebno postaviti »novo civilizacijo«, ki bo utemeljena na vrednotah kulture in kulturne dediščine, lastne vsem ljudem in vsakemu narodu posebej. To v polni meri velja tudi za kulturne dobrine, ki so nastale v območju Cerkve in njenega pastoralnega delovanja.

5. Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturne dobrine Cerkve (1992) – Gre za dokument, ki je, časovno gledano, izšel kot prvi. Brez človeka, ki misli in dela, ustvarja in vrednoti, ohranja in varuje, so vsi napori neuspešni. Dejstvo, da dokument utemeljuje skrb za kulturne dobrine na duhovniku, ne preseneča. Kot voditelj in oblikovalec cerkvenega občestva ima nalogo skrbeti za to, da oznanja splošno človeške in evangeljske vrednote. Kulturne dobrine Cerkve so znamenje prvih in drugih. Čeprav mu pri tej skrbi pomagajo verniki, predvsem za to usposobljeno osehje, je njegova vloga nenadomestljiva. Njegov odnos do kulturnih dobrin je vzorec, ki mu bodo sledili tudi drugi.

V teološki študij so vključene tudi vsebine, ki zadevajo skrb za kulturne dobrine Cerkve, to je za njihovo vrednotenje, ohranjanje in varovanje. Te vsebine so integralni del evangelizacije, zato naj tudi bodo, kolikor je mogoče, vključene v različne teološke predmete, predvsem liturgične in pastoralne, pa tudi zgodovinske in filozofsko-antro-

pološke. Današnja tehnična in komunikacijska kultura potrebuje duhovne in estetske vzgoje, ki bo odkrivala globlji smisel življenja in človeškega ustvarjanja. Glede na to, da ne morejo biti vsi deležni poglobljenega študija na področju kulturnih dobrin, naj bo to omogočeno vsaj nekaterim, duhovnikom in laikom, ki bodo drugim prenašali svoja znanja. Takšen pomen inajo tudi različne ustanove, kot so komisije in sveti, ki na širši ravni (škofije, pokrajine, škofovske konference) skrbijo tako za vzgojo kot za vodenje strokovnih zavodov (muzejev, arhivov, zbirk).

2. Razlogi za povečano skrb Cerkve

Povečana skrb Cerkve za njej lastne kulturne dobrine ima več razlogov. Navajamo tiste, ki so v besedilih dokumentov neposredno ali posredno poudarjeni in se nam glede na njihovo vsebino zdijo tudi najbolj prepričljivi.

a) Papež Pavel VI. je zapisal, da je »prelom med kulturo in evangelijem brez dvoma drama naše dobe« (Apostolska spodbuda o evangelizaciji današnjega sveta, Ljubljana 1976, 20). V besedilu ni mogoče zaslediti, kdo nosi krivdo za to. Tudi porazdelitev krivde ničesar ne rešuje. Gledano v zgodovinski perspektivi je mogoče reči, da je bil evangelij prepričljiv in učinkovit tedaj, ko si je nadel podobo inkulturacije (prilagajanja in ovrednotenja neke kulture). Pa tudi različne kulture so bile deležne nove duhovne dimenzije tedaj, ko so sprejele evangelijsko sporočilo. Dokler si stojita evangelij in kultura nasproti, vsak na svojem bregu, se prepad povečuje – v škodo človeka. Obstoječe kulturne dobrine, splošno človeške in religiozne vsebine, so lahko prostor srečevanja kulture in evangelija, njunega dopolnjevanja. So tudi prostor, kjer bodo vzniknile nove stvaritve človeškega duha.

b) Kulturne dobrine Cerkve so nastale na njenem območju, v zvezi z njenim pastoralnim delovanjem. Njihovo nastajanje je konkretno, vezano je na prostor in čas, potrebe in želje nekega občestva, ki jih je naročalo, sprejelo,

uživalo in ohranjalo. So znamenje dvojne identitete: identitete občestva, ki v njih prepozna sebe in svojo kulturo, prav tako identitete stvaritev, ki pripadajo določenemu občestvu. Današnji človek je, kljub temu da se čuti brezdomca in popotnika brez cilja, pozoren na dejstva in stvari, ki so domače, s katerimi se lahko identificira. Zato je primerno, da se, kolikor je mogoče, takšna povezava ohrani tudi v prihodnje. Gre za načelo »kontekstualizacije«, to je ohranitve kulturnih dobrin v okolju (kontekstu), v katerem so nastale. Pri tem moramo upoštevati tri merila: »vzdrževanje izvorne vezi med dobrino, pripadajočim krajem in skupnostjo verujočih« (Pismo o inventarizaciji in katalogizaciji, 3.2). To velja tudi takrat, kadar so kulturne dobrine spremenile svojo prvotno vlogo (uporabno funkcijo, kot je primer pri liturgičnih predmetih, oblačilih ipd.), niso pa izgubile svojega značaja in pomena, če razmere in modrost ne zahtevata drugačne rešitve.

c) Proces globalizacije, ki smo mu priča, prinaša poleg mnogih pozitivnih posledic, ki so predvsem gospodarskega in družbenega pomena, tudi mnoge nevarnosti. Med slednjimi je nevarnost za izgubo narodnostne, jezikovne, kulturne, verske in še kake druge identitete. Načrtna ali nenačrtna svetovna »enolončnica« je propad malih narodov in kultur ter dominacija velikih in močnih. Takšne krivice pa so, kot potrjuje zgodovina, vir vojnih in drugih spopadov. Različnosti med narodi, skupinami in ljudmi na področju kulturnega delovanja so znamenje bogastva človeškega duha, njegovih stvaritev skozi zgodovinska obdobja. Cerkev želi ohraniti bogastvo kulturnih stvaritev, ki so nastale ob njenem delu in v njenem naročju. Nič manj ji ni do tega, da je to omogočeno vsaki pozitivni človeški različnosti. Za primerjavo: literarni, glasbeni, arhitekturni stili bodo ostali tudi v prihodnje prepoznavni, prav tako umetnine, ki so bile ustvarjene v njihovem duhu.

d) Na kulturne dobrine (Cerkve) prežijo še druge nevarnosti. Poleg tega, da so kot vsa človeška dejavnost podvržene minljivosti, da jih uničuje »zob časa«, bodo v prihod-

nje še bolj v nevarnosti odtujevanja, uničenja, kraje in neopravičenega bogatenja nekaterih. Kljub načelu »kontekstualizacije« je potrebno presoditi, kje in kako bodo kulturne dobrine varne, da bodo lahko tudi v prihodnje govorile o človeku, času in razmerah, v katerih so nastale. Tako bodo spodbujale človeškega duha tudi k novim stvaritvam.

e) Cerkev se zaveda, da so kulturne dobrine, bodisi tiste, ki so nastale v njenem območju, bodisi tiste, ki so sad splošnočloveškega iskanja resnice in lepote, skupna dediščina vseh ljudi. Ob njih je mogoče vzpostavljati dialog med vero in kulturo, sodelovanje med narodi in skupinami, kulturami in religijami. Posebej je pomembno sodelovanje med družbenimi in cerkvenimi strokovnimi ustanovami (zavodi, sveti in komisijami), ki skrbijo za ohranjanje in pospeševanje kulturne dediščine. Upamo, da bo tudi objava teh dokumentov prispevala k uspešnemu medsebojnemu sodelovanju.

3. Za sklep

Dokumenti, ki jih objavljamo, so namenjeni krajevnim Cerkvam (škofijam) vesoljne katoliške Cerkve. Gotovo so že njihovi avtorji čutili različnost zapletenost vprašanj, ki jih cerkvene skupnosti doživljajo na raznih celinah in deželah sveta. Nemogoče je bilo ujeti stanje in potrebe vseh krajevnih Cerkva. Zato se bodo zdeli nekaterim preobširni, drugim premalo konkretni. To je razumljivo. Nekaj pa je gotovo; bralci bodo lahko našli usmeritve ali vsaj drobce usmeritev, da bodo kulturne dobrine, ki so nastale v njihovi deželi ob srečanju narodove kulture z evangelijem, znali ceniti in iz njihovega bogastva živeti. Tako bodo sposobni tudi sami ustvarjati kulturne dobrine za prihodnje čase in rodove.

Ob bogastvu kulturnih dobrin, ki so jih ustvarili pretekli rodovi, »se počutimo velikane, če se zavedamo, da živimo, četudi palčki, na ramenih rodov, ki so bivali pred

nami v znamenju iste vere», je zapisano v dokumentu o pastoralni vlogi arhivov (Uvod). Vrednotenje in ohranjanje sprejetega nas usposablja, da bomo tudi sami lahko prispevali svoj delež v zakladnico človeštva. Tedaj bomo ne samo palčki, marveč tudi velikani v vrsti ustvarjalcev kulturnih dobrin.

Ko so bili Brižinski spomeniki pred dvema desetletjema na razstavi v Vatikanskih muzejih, je eden izmed obiskovalcev pripomnil, da bi morali iz spoštovanja in hvaležnosti pred njimi poklekniti. Upravičeno. Bili so in so še vedno prvi zapis v slovenskem jeziku o začetkih krščanstva na naših tleh; so spomin na srečanje dveh kultur, narodne in evangeljske, ki sta se dopolnjevali; so znamenje življenja nekega naroda, ki mu sicer ni zagotovljen obstoj do dovršitve sveta, toda v zgodovini človeštva bo ostal za vedno zapisan kot narod, ki je zrasel iz kulturnega izročila.

*

Zahvaljujem se profesorjema dr. Francetu M. Dolinarju in dr. Bogdanu Kolarju ter g. Marku Vuku za strokovne pripombe k posameznim dokumentom.

*Rafko Valenčič
Urednik*

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve

PISMO O PASTORALNI VLOGI CERKVENIH MUZEJEV

15. avgusta 2001

Ekszellenca, Eminenca!

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve je pred časom obravnavala knjižnice in arhive¹ ter ugotovila, da je potrebno in nujno izdelati inventarje in katalogizacijo umetnostno-zgodovinske dediščine (premične in nepremične),² zdaj pa posveča svojo pozornost cerkvenim muzejem, da bi materialno ohranila, pravno zavarovala in pastoralno ovrednotila dragoceno dediščino, ki ni več v običajni rabi.

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve želi s tem novim dokumentom prispevati k utrditvi cerkvenega delovanja prek kulturnih dobrin, da bi glede na novo evangelizacijo pospešila nov humanizem. Poglavitna naloga Papeške komisije je v resnici prizadevanje, da bi vse

¹ Prim. Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Pismo o poslanstvu cerkvenih knjižnic (1994), v: Cerkev in kultura, Cerkevni dokumenti 59, Ljubljana 1995, 57-71; ali v tej številki CD, str. 111-127; Ista, Pastoralna vloga cerkvenih arhivov (1997), glej v tej številki CD, str. 83-109

² Prim. Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Pismo o potrebnosti in nujnosti inventarizacije in katalogizacije kulturnih dobrin Cerkve (1999), glej v tej številki CD, str. 129-167.

božje ljudstvo, zlasti pa delavci (laiki in duhovniki) na pastoralnem območju cenili nadvse bogato umetnostno-zgodovinsko dediščino Cerkve.

Za krščanstvo sta značilna oznanjevanje evangelija vsem rodovom *hic et nunc* in zvestoba *izročilu*. Cerkev je v vsej svoji zgodovini »uporabljala pridobitve različnih kultur, da bi širila in razlagala Kristusovo blagovest«. ³ Potemtakem »vera si že po svoji naravi prizadeva, da bi se izražala v umetnostnih oblikah in zgodovinskih pričevanjih, ki imajo notranjo moč evangelizacije in kulturni naboj, zaradi česar jim mora Cerkev posvečati kar največjo pozornost«. ⁴ Tako se je – predvsem v deželah, ki so že zdavnaj sprejele evangelij, toda tudi že v tistih, ki so to storile v novejšem času – nakopičilo obilje kulturnih dobrin, ki jih odlikuje svojevrstna vrednost znotraj njihove cerkvene namembnosti.

V tem smislu je tudi cerkveni muzej z vsemi svojimi spremnimi pojavi najgloblje povezan s cerkvenim življenjem, kajti vidno izpričuje pot, po kateri je Cerkev skozi stoletja hodila v obredju, v katehezi, v kulturi in ljubezni. Cerkveni muzej je torej prostor, kjer najdemo dokaze o razvoju kulturnega in verskega življenja, prav tako pa tudi o človekovi nadarjenosti kot poroštvu sedanjosti. Zato ga ne smemo iztrgati iz okvira pastoralne dejavnosti, ampak ga je treba gledati v razmerju s celoto cerkvenega življenja in v odnosu do umetnostno-zgodovinske dediščine nekega ljudstva in kulture. Moramo ga torej neizogibno postaviti med pastoralne dejavnosti, njegova naloga pa je preučiti cerkveno življenje glede na vsestranski pomen umetnostno-zgodovinske dediščine.

³ Drugi vatikanski cerkveni zbor, Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu (1965, 58). Ta koncilski nauk, izražen tudi v drugih odlomkih (Odllok o misijonskem poslanstvu Cerkve, 21) je – med drugim – povzel Janez Pavel II. v Okrožnici Apostola Slovanov (1985), Cerkevni dokumenti 27, Ljubljana 1985, 21.

⁴ Janez Pavel II., *Motu proprio Inde a Pontificatus Nostri initio* (25. marca 1993), Proemio, v: *L'Osservatore Romano*, 5. maja 1993, 1 in 5.

Cerkveni muzeji v krščanskem smislu (*mens*) z vso pravico nastopajo kot ustanova, ki je usmerjena na vrednotenje kulturnih dobrin »v službi poslanstva Cerkve«, ⁵ zato morajo biti organizirani tako, da lahko sporočajo tisto, kar je sveto, lepo, staro, novo. So torej sestavni del kulturne ponudbe in pastoralne dejavnosti Cerkve.

Umetnostno-zgodovinsko dediščino, ki ni več v običajni rabi, ki je opuščena in nezavarovana, lahko v cerkvenih muzejih primerno zavarujemo in na ustrezen način uporabljamo. Moramo si namreč prizadevati, da se dobrine, ki jih uporabljamo, in tiste, ki niso več v rabi, vzajemno dopolnjujejo, tako da omogočajo pogled v preteklost, trenutno funkcionalnost, nove obete na svojem področju; treba je urediti muzeje, spomenike, opremo, verske prireditve, ljudske pobožnosti, arhive, knjižnice, zbirke in vse druge krajevne običaje. V kulturi, ki je včasih v razkroju, moramo odstirati tisto, kar kulturno in duhovno pripada skupnosti, ne v strogo turističnem, ampak v zares humanističnem pomenu. V tem smislu je namreč mogoče znova odkriti namembnost umetnostno-zgodovinske dediščine, da jo lahko uživamo kot kulturno dobrino.

Glede na to zasmisel lahko cerkveni muzej postane poglavitna referenčna točka, ob kateri zori projekt prevrednotenja preteklosti in odkritje sedanjosti z boljšimi in včasih nepoznanimi izgledi. Poleg tega se oblikuje kot središče za usklajevanje konservatorskih dejavnosti, človeškega izoblikovanja in krščanske evangelizacije na določenem območju. Cerkveni muzej mora v svoji organi-

⁵ »Kulturne dobrine« obsegajo »predvsem umetniško dediščino slikarstva, kiparstva, arhitekture, izdelovanja mozaikov in glasbena dela, vse to v službi poslanstva Cerkve. Tem se nato še pridružijo knjižne dobrine, ki jih vsebujejo cerkvene knjižnice, in historični dokumenti, shranjeni v arhivih cerkvenih skupnosti. Končno spadajo v ta okvir literarna, gledališka, kinematografska dela, ki jih proizvajajo sredstva množičnih občil«, v: Janez Pavel II., Nagovor udeležencem 1. plenarne seje Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve (12. oktobra 1995, 3), v: *L'Osservatore Romano*, 13. oktobra 1995, 5.

zaciji upoštevati socialno dinamiko, kulturno politiko in pastoralne načrte v sozvočju z območjem, katerega sestavni del je.

Četudi so muzejske ustanove še tako pomembne v okrilju vesoljne Cerkve, je varstvo kulturnih dobrin vendarle zaupano predvsem krščanski skupnosti. Ta se mora zavedati pomembnosti lastne preteklosti, v njej mora dozoreti smisel za pripadnost območju, na katerem živi, poznati pastoralno značilnost umetnostne dediščine. Gre torej za nastanek kritične zavesti, da bi ovrednotili umetnostno-zgodovinsko dediščino, ki so jo ustvarile različne civilizacije, ki so se zvrstile skozi stoletja, zahvaljujoč tudi prisotnosti Cerkve, bodisi kot razsvetljenemu naročniku bodisi kot marljivemu varuhu sledov nekdanjih časov.

Jasno je torej, da organizacija cerkvenih muzejev potrebuje eklesiološke temelje, teološko videnje, duhovno razsežnost, kajti samo v tem smislu se takšne ustanove lahko vključijo v pastoralno načrtovanje. Pričujoče pismo, četudi se noče spuščati v tovrstno razpravo, ampak iz nje izhaja, namerava ponuditi splošno ter pretežno praktično razmišljanje o pomembnosti in vlogi cerkvenih muzejev v kontekstu družbenega in cerkvenega življenja. Izvirnost in učinkovitost cerkvenih muzejev sta v resnici odvisni od konteksta, katerega sestavni del so ti muzeji.

1. Ohranitev cerkvene umetnostno-zgodovinske dediščine

1.1. Pomembnost umetnostno-zgodovinske dediščine

Cerkvene kulturne dobrine so posebna dediščina krščanske skupnosti. Hkrati pa zaradi univerzalne razsežnosti krščanskega oznanila nekako pripadajo vsemu človeštvu. Njihov smoter je naravnani na cerkveno poslanstvo v dvojnem dinamizmu človeškega napredka in krščanske evangelizacije. Njihova vrednost poudarja dejavnost inkulturacije vere.

Kulturne dobrine kot odsev zgodovinskega spomina namreč po izdelkih različnih rodov omogočajo odstiranje poteka verovanja. S svojo umetnostno odliko razodevajo ustvarjalno sposobnost umetnikov, obrtnikov in lokalnih delavnic, ki so čutnemu svetu znale vtisniti lasten verski čut in pobožnost krščanskega občestva. S kulturno vsebino izročajo tedanji družbi osebno in družbeno zgodovino človeške in krščanske modrosti na določenem območju in v določenem zgodovinskem času. Po svojem liturgičnem smislu so posebej naravnane na bogočastje. V svoji univerzalni namembnosti vsakomur omogočajo, da jih uporablja, ne da bi postal njihov izključni lastnik.

Veljava, ki jo Cerkev pripisuje lastnim kulturnim dobrinam, pojasnjuje »pripravljenost občestva verujočih in še posebej cerkvenih ustanov, da že od apostolskih časov sem zbirajo pričevanja vere in negujejo njihov spomin; izraža enkratnost in kontinuiteto Cerkve, ki živi v tem zadnjem zgodovinskem času«. ⁶ Za Cerkev je pomembno, kako se iz roda v rod prenaša njena dediščina kulturnih dobrin. Te dejansko predstavljajo bistveni člen v verigi izročila, so čutni spomin evangelizacije; postajajo pastoralno sredstvo. Iz tega sledi »obveza, da jih zaščitimo, ohranimo, katalogiziramo, ubranimo«⁷ in tako ovrednotimo, da bi pospeševali njihovo boljše poznavanje in primerno uporabo tako pri katehezi kot v bogočastju«. ⁸

Med cerkvene kulturne dobrine prištevamo velikanško zgodovinsko in umetnostno dediščino, ki je v različni meri raztresena po vsem svetu. Njena identiteta je vezana na cerkveno uporabo, zaradi česar je ne smemo iztrgati iz tega konteksta. Zato bo izdelana strategija celostnega in kontekstualnega ovrednotenja zgodovinske

⁶ Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Pismo o pastoralni vlogi cerkvenih arhivov, 1.1.

⁷ Janez Pavel II., Nagovor udeležencem 1. plenarne seje Komisije za kulturne dobrine Cerkve, 4.

⁸ Prav tam.

in umetnostne dediščine, tako da jo bomo uporabljali v njeni kompleksnosti. Tudi tisto, kar ni več v rabi, na primer zaradi liturgičnih reform ali zaradi zastarelosti, je treba povezati z dobrinami v uporabi, da bi tako opozorili na prizadevnost Cerkve, da katehezo, bogočastje, kulturo in ljubezen izrazi v mnogovrstnih oblikah kulture in v različnih slogih.

Cerkev se mora izogniti tveganju začasne namestitve, razpršitve in prenosa kulturnih dobrin v druge muzeje (državne, civilne in zasebne) s tem, da po potrebi ustanovi lastne »muzejske depoje«, ki bodo lahko zagotovili varnost in uporabo znotraj Cerkve. Tudi dela manjše umetniške vrednosti pričujejo o prizadevnosti skupnosti, ki jih je ustvarila, in lahko označujejo identiteto obstoječih skupnosti. Zanje je torej potrebno predvideti primerno obliko »muzejskega depoja«. Dela, ki so shranjena v cerkvenih muzejih in depojih, morajo vsekakor ostati v neposrednem stiku z deli, ki se še uporabljajo v cerkvenih ustanovah.

1.2 Ohranitev umetnostno-zgodovinske dediščine

V različnih kulturah na različen način poskrbijo za ohranitev dediščine kulturnega spomina. Zahod in njemu prilagojene kulture na primer negujejo spomin na preteklost z ohranjevanjem starin glede na njihov umetnostno-zgodovinski pomen ali preprosto glede na njihovo spominsko vrednost. V drugih kulturah pa je nega spomina zaupana predvsem ustni pripovedi o preteklih podvigih, kajti ohranitev ostalin je neredko že zaradi vremen-skih okoliščin težavna. V spet drugih jih ohranjajo s predelavo izdelkov glede na materiale in stilistične modele. Vsa ljudstva pa imajo močan čut za spomin kot nosilno vrednoto, ki jo je treba kar najbolj skrbno negovati.

V deželah s starodavnim krščanskim izročilom je umetnostno-zgodovinska dediščina, ki se je v preteklih stoletjih nepretrgoma bogatila z novimi interpretativnimi oblikami in bila za cele rodove prednostno sredstvo ka-

teheze in bogočastja, zadnje čase zaradi sekularizacije dobila skoraj izključno estetski pomen. Zato je primereno, da Cerkve na premišljen način izpostavijo *kontekstualni pomen* umetnostno-zgodovinskih dobrin, ki jih v njihovi estetski vrednosti ne gre povsem ločiti ne od njihove pastoralne vloge ne od zgodovinskega, družbenega, okoljskega in bogoslužnega konteksta, ki ga na poseben način odražajo in izpričujejo.

Cerkveni muzej je ukoreninjen na določenem ozemlju, je neposredno povezan z dejavnostjo Cerkve, je vidno preverjanje njenega zgodovinskega spomina. Ni le preprosta »zbirka starin in zanimivosti«, kot sta v obdobju renesanse trdila Paolo Giovio in Alberto Lollo, ampak ohranja – da bi poudarila njihovo vrednost - umetniška dela in predmete z verskim značajem. Cerkveni muzej tudi ni *mousséion* ali »hram muz« v etimološkem pomenu, v spomin na tistega, ki ga je ustanovil Ptolemajos Soter v Aleksandriji v Egiptu, ampak je zgradba, v kateri se hrani umetnostno-zgodovinska dediščina Cerkve. Četudi namreč mnogi predmeti nimajo več značilne cerkvene vloge, še naprej prenašajo sporočilo, ki so ga krščanska občestva starodavnih obdobij hotela predati naslednjim rodovom.

V luči teh razmišljanj je torej pomembno, da razvijemo posebno strategijo za ustrezno ovrednotenje in ohranjanje umetnostno-zgodovinske dediščine v cerkvenem pomenu. Ta strategija bi morala temeljiti na naslednjih prizadevanjih:

- varovanje, ki ga spodbujajo posebni organi, ustanovljeni na škofijski in nacionalni ravni;
- poznavanje njihove poglobitve vloge in zgodovine kakor tudi njihove trdnosti glede na predhodno pripravo inventarjev in katalogov;⁹
- kontekstualizacija del v družbenem, cerkvenem in bogoslužnem življenju;

⁹ Prim. Kongregacija za kler, Lettera circolare Opera Artis de cura patrimoni historico-artistici Ecclesiae, Ad Praesides Conferentiarum Epi-

- presojanje del iz preteklih obdobij glede na današnje cerkveno in kulturno izkušnjo;
- ohranitev in morebitna uporaba teh del iz preteklosti v pastoralni razsežnosti.¹⁰

Za uresničitev teh prizadevanj bi utegnilo biti primerno, če bi ustanovili cerkvene muzeje, ki bi glede na umetnostno-zgodovinsko dediščino prevzeli na določenem ozemlju spodbujevalno vlogo kulturnega življenja. Pomembna je tudi racionalizacija različnih služb, pristojnih za področje cerkvenih kulturnih dobrin. Kjer je le mogoče, je treba izdelati načine sodelovanja med pravkar omenjenimi cerkvenimi uradi in podobnimi civilnimi službami, da bi uskladili skupne projekte.

1.3 Zgodovinska sporočila o ohranjanju umetnostno-zgodovinske dediščine

Vsem je znano prizadevanje, ki ga je Cerkev v vsej svoji zgodovini kazala do lastne zgodovinske in umetnostne dediščine; to je razvidno iz odlokov papežev, ekumenskih koncilov, krajevnih sinod in posameznih škofov. Ta skrb se je pokazala bodisi ob naročilu umetniških del, ki so bila prvenstveno namenjena bogočastju in okrasju sakralnega prostora, bodisi v njihovem varstvu in ohranitvi.¹¹

scopalium (11. aprila 1971), v: AAS 63, 1971, 315-317; Zakonik cerkvenega prava (1983), kan. 1283, 2-3; Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkev, Pismo o potrebnosti in nujnosti inventarizacije in katalogizacije kulturnih dobrin Cerkev, n.d., glej to številko CD, 129-167.

¹⁰ Segreteria di Stato, Lettera circolare ai Vescovi d'Italia per la conservazione, custodia e uso degli archivi e delle biblioteche ecclesiastiche (15. aprila 1923, Prot. N. 16605; M. Vismara Missiroli, Codice dei Beni Culturali di interesse religioso. I. Normativa Canonica, Milano 1993, 188-196. Isti, Lettera circolare agli Ordinari d'Italia, 1. septembra 1924, Prot. N. 34215 (prav tam, 196-198).

¹¹ Obsežni pregled poglavitnih posegov cerkvenega učiteljstva na področje kulturnih dobrin od antike naprej lahko najdemo v 1. poglavju pisma Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkev, Pismo o potrebnosti in nujnosti inventarizacije in katalogizacije kulturnih dobrin Cerkev, glej to številko CD, 129-167.

Za hranjenje dragocenih predmetov – med katerimi so zlasti cerkvena oprava in relikvije s pripadajočimi relikviariji – nastajajo od pozne antike naprej tako imenovane »zakladnice«, prizidane k stolnicam ali drugim pomembnim bogočastnim zgradbam (npr. božjepotne cerkve), zelo pogosto jih hranijo v prostoru poleg zakristije in v za to določenih omarah ali skrinjah. Te zbirke so bile predvsem skladišče bogočastnih predmetov izjemne vrednosti, ki so jih uporabljali ob večjih svečanostih; poleg tega so imele reprezentančno vrednost, zlasti zaradi prisotnosti dragocenih relikvij, predstavljale pa so tudi zlato rezervo za nujne primere. Sijajen primer je Papeška zakristija (»Sacrestia Papale«) v Vatikanu.

Srednjeveške »zakladnice« lahko upravičeno imamo za resnične zbirke, sestavljene iz predmetov, ki so jih (začasno ali dokončno) izvzeli iz vsakdanje rabe in podredili posebnemu institucionalnemu nadzoru. Te predmete so kajpak izpostavljali občudovanju javnosti na ustreznih mestih in v posebnih okoliščinah. Razlika med temi zbirkami in antičnimi zasebnimi zbirkami je v tem, da »zakladnice« niso pripadale posamezniku, pač pa so bile last ustanove, tako da so ostale še naprej v javni rabi. Naj med najstarejšimi evropskimi »zakladnicami« omenimo tisto v opatiji St. Denis v Franciji in zakladnico stolnice v Monzi v Italiji, ki sta nastali v 6. stoletju. Med najslavnejše srednjeveške zakladnice lahko štejemo *Sancta Sanctorum* v Rimu, zakladnico bazilike sv. Marka v Benetkah, sv. Ambroža v Milanu (Italija), svetišča Sainte Foy de Conques in stolnice Verdun-Metz (Francija), stolnične zakladnice v Kölnu, Aachnu in Regensburgu (Nemčija), Cámara Santa v Oviedu (Španija), zakladnico stolnice v Clonmacnoise (Irska). Mnoge izmed navedenih »zakladnic« imajo inventarje ali kataloge, ki so jih sestavili v različnih stoletjih.

Zasebno zbiranje antičnih, dragocenih ali preprosto zanimivih predmetov, ki je izpričano od 14. stoletja dalje, opazimo tudi pri cerkvenih dostojanstvenikih. Med

največje zbirke klasičnih del, ki so od 15. stoletja naprej nastajale kot izraz novega humanističnega zanimanja za antiko, štejejo zbirke, katerih ustanovitelji so bili papeži in kardinali. V tej zvezi ima za zgodovino muzeologije velik pomen postavitev nekaj antičnih bronastih kipov na Kapitolu v Rimu, s čimer je papež Sikst IV. leta 1471 nameraval povrniti rimskemu ljudstvu spomin, ki mu je pripadal. Gre za prvo javno namembnost umetniških del na pobudo nekega vladarja, zamisel, ki se bo na splošno uveljavila ob koncu 18. stoletja in ki bo porodila odprtje Kapitolskih in Vatikanskih muzejev v Rimu kakor tudi velikih nacionalnih muzejev po večjih evropskih prestolnicah.

V potridentskem obdobju, ko je Cerkev na kulturnem področju igrala pomembno vlogo, je milanski nadškof kardinal Friderik Borromeo – da navedemo le en primer – zasnoval svojo slikarsko zbirko kot hrambo in hkrati kot didaktično sredstvo, dostopno izbrani javnosti. Zato se mu je leta 1609 pridružila Ambrozijanska knjižnica, leta 1618 Akademija za slikarstvo, kiparstvo in arhitekturo, leta 1625 pa je objavila katalog *Musaeon*, ki je bil vzorec izrednega ilustrativnega pomena. V takšnih pobudah, ki posnemajo značilne vzorec mecenstva takratne aristokracije, je vidna povezava med knjižnico-muzejem-šolo, da bi uresničili skupni vzgojni in kulturni projekt.

Med leti 1500 in 1600 se postopoma pojavljajo novi tipi muzejev, ki imajo predvsem pedagoške in didaktične cilje in jih na cerkvenem področju pogosto srečujemo; pridružijo se jim znanstveni muzeji, ki nastajajo po semeniščih, kolegijih in drugih vzgojnih ustanovah, povezanih zlasti z Družbo Jezusovo.

V poznejših obdobjih pa poleg »zakladnic« nastajajo stolnični muzeji in muzeji umetnin, z namenom, da v njih hranijo in razstavljajo umetnine in kultne (ter drugačne) predmete, ki povečini niso več v rabi, izvirajo pa iz stolnic ali njihovih zakristij. Konec 19. in v začetku 20.

stoletja se končno pojavijo škofijski muzeji, ki so podobni pravkar omenjenim, toda njihovi predmeti izvirajo tudi iz drugih cerkva v mestu ali škofiji, ki so zdaj zbrani na enem mestu, da bi jih tako rešili pred malomarnostjo in izginotjem. Iz podobnih razlogov so nastali tudi muzeji redovnih skupnosti.

1.4 Zakonski posegi Cerkve na področju cerkvenih muzejev

Zakonodaja papeške države iz začetka 19. stoletja glede varstva in ohranitve starin in umetniških del potrjuje odloke, ki so jih poprej izrekli papeži od začetka 15. stoletja, da bi zaježili uničevanje spomenikov iz rimskega obdobja in porazgubitev klasičnih del. Razen tega pa, kar zadeva muzeje, vsebuje sodobne in inovacijske zamisli. Slavni *Chirografo* Pija VII. z dne 1. oktobra 1802 trdi, da morajo predpostavljene državne institucije »poskrbeti, da se spomeniki in lepa antična dela (...) ohranijo kot dejanski prototipi in vzori lepega, vestno in zaradi *javnega izobraževanja*, in se še pomnožijo z odkrivanjem drugih raritet«. ¹² Zaradi načela neodtujljivosti in neodstavljalivosti arheoloških najdb in velikega dela drugih umetniških del prek državnih meja je možno celo razbrati pojem njihove javne koristnosti pri izobraževanju. Iz tega sledi sklep, naj se javna sredstva – ne glede na njihovo skromnost v tistih časih – uporabljajo za »pridobitev zanimivih predmetov, da se njihovo število poveča v naših muzejih; v prepričanju, da bo neposredni prispevek za pospeševanje lepih umetnosti ve-

¹² Pij VII., *Chirografo sulla conservazione dei monumenti e sulla produzione di belle arti* (1. oktobra 1802), v: *Editto del Camerlengo di S.R.C. Cardinal Doria Pamphilj* (A. Emiliani, Leggi, bandi e provvedimenti per la tutela dei beni artistici e culturali negli antichi stati italiani, 1571-1860, Bologna 1978, 110-125).

likodušno poplačal podrejene in državo z velikimi koristmi«. ¹³

Predpisi Svetega sedeža v 20. stoletju glede muzejev so sicer naslovljeni na italijanske škofo, vendar jih lahko imamo po analogiji kot obvezujoče za vso Cerkev. Na splošno ne zadevajo izključno muzejskih institucij, ampak so umeščeni v širši kontekst, ki obsega tudi arhive, knjižnice in vso sakralno umetnost, in sicer v perspektivi, ki kulturno dobrino presoja tudi s pastoralnega vidika. V zvezi z okrožnico Državnega sekretariata z dne 15. aprila 1923 je primerno spomniti, da svetuje, »naj tam, kjer še ni, ustanovijo (...) in dobro organizirajo škofijski muzej v škofiji ali pri stolnici«. ¹⁴ Potrebno je navesti tudi drugo okrožnico, ki jo je poslal kardinal Pietro Gasparri 1. novembra 1924. V njej italijanskim škofom naznanja ustanovitev osrednje Papeške komisije za sakralno umetnost v Italiji in hkrati odreja, naj v vsaki škofiji ustanovijo škofijske (regionalne) komisije za sakralno umetnost, katerih naloga je med drugim »oblikovanje in ureditev škofijskih muzejev«. ¹⁵ Podobna navodila je izdala Koncilska kongregacija z odlokom (*Disposizioni*) 24. maja 1939, ¹⁶ kjer je kot namembnost teh institucij nakazana ohranitev del, ki bi se sicer porazgubila. Ista, zgoraj navedena osrednja Papeška komisija je v tistih letih ob sodelovanju državnih institucij izdelala celo vrsto pripomočkov, na-

¹³ Prav tam, 10; Načela, ki jih vsebuje Chiorografo, navaja znani Editto del Cardinale Camerlengo Bartolomeo Pacca v zvezi z starinami in izkopaninami (7. aprila 1820; prim. A. Emiliani, *Leggi, bandi e provvedimenti per la tutela dei veni artistici e culturali...*, 130-145).

¹⁴ Segreteria di Stato, Lettera circolare ai vescovi d' Italia per la custodia e coservazione degli oggetti di storia ed arte sacra in Italia (24. aprila 1923), n. d.

¹⁵ Segreteria di Stato, Lettera circolare agli ordinari d' Italia (1. septembra 1924), n. d.

¹⁶ Koncilska kongregacija, *Disposizioni per la custodia e conservazione degli oggetti di storia ed arte sacra in Italia* (24. maja 1939), v: AAS 31, 1939, 266-268).

menjenih italijanskim škofijam za ustanovitev in upravljanje škofijskih muzejev.¹⁷

Dejansko pa ima splošno veljavo okrožnica Kongregacije za kler predsednikom škofovskih konferenc z dne 11. aprila 1971, ki določa, da se v škofijskem ali medškofijskem muzeju ohrani tista »umetniška dela in dragocenosti«, ki zaradi liturgične reforme niso več v rabi.¹⁸

Toda niti Kodeks kanonskega prava iz leta 1917 niti tisti iz leta 1983 niti Kodeks kanonov vzhodnih Cerkva ne omenjajo muzejev, četudi so sicer jasni pozivi k varovanju in ohranitvi zgodovinske in umetnostne dediščine.¹⁹

Da je Cerkev začela na splošno presojati muzej kot kulturno in pastoralno institucijo, podobno kot najbolj ugledne arhive in knjižnice, je že sprejeto dejstvo, ki jasno izhaja iz Apostolske konstitucije iz leta 1988. Ta vzpostavlja Papeško komisijo in ji nalaga, naj sodeluje z delnimi Cerkvami in s škofijskimi organi pri ustanavljanju muzejev, arhivov in knjižnic, tako da bo »zbrana in ohranjena celotna umetnostno-zgodovinska dediščina na celotnem ozemlju in bo kot taka na voljo vsem, ki se za to zanimajo«.²⁰

¹⁷ Pontificia Commissione Centrale per l'Arte Sacra in Italia, Schema di regolamento per i Musei diocesani (G. Fallani, Tutela e conservazione del patrimonio storico e artistico della Chiesa in Italia, Brescia 1974, 225-229; Ista, Schema di verbale di deposito in Musei statali (prav tam, 229-230); Ista, Schema di verbale di deposito in Musei non statali (prav tam, 230-232); Ista, Norme relative al prestito di opere d'arte di proprietà di Enti ecclesiastici (prav tam, 232-235).

¹⁸ Kongregacija za kler, Lettera circolare Opera Artis de cura patrimonii historico-artistici Ecclesiae, 6.

¹⁹ ZCP (1983), kan. 638 § 3, 1270, 1292, 1377 (darovi, pridobitve, odtujitve); kan. 1189 (popravilo svetih podob); kan. 1220 § 2 in 1234 § 2 (varnost svetih stvari in dragocenosti); kan. 1222 (izročitev za svetno rabo cerkve, ki ni več uporabna za bogoslužje); kan. 1283 in 1284 (dolžnosti upravitelje; inventarji). ZKVC (1990): kan 278 (varovanje); kan. 873 (izročitev za svetno rabo); kan. 887 § 1, 888, 1019, 1036 in 1449 (odtujitve); kan. 887 § 2 (prenova); kan. 1025 in 1026 (inventar).

²⁰ Janez Pavel II., Apostolska konstitucija Pastor bonus (28. junija 1988), v: AAS 80 1988, 885-886, čl. 102.

2. Narava, namembnost in tipologija cerkvenega muzeja

2.1 Narava

2.1.1 Ohranjanje v cerkvenem kontekstu

Da bi razumeli naravo cerkvenega muzeja, je treba poudariti dejstvo, da se cerkvene kulturne dobrine prvenstveno in načeloma uporabljajo v krščanskem kulturnem kontekstu. Cerkvna umetnostno-zgodovinska dediščina dejansko ni bila ustvarjena za muzeje, ampak zato, da bi odražala bogočastje, katehezo, kulturo in služenje. Ker pa so se sčasoma spreminjale pastoralne zahteve, so mnogi predmeti zastareli, tako da nastane vprašanje njihovega ohranjanja, da bi zagotovili nadaljnji obstoj glede na njihovo zgodovinsko in umetnostno vrednost. Materialna ohranitev in zavarovanje pred nedovoljenimi posegi kdaj pa kdaj vsiljuje korenite rešitve, kajti čedalje večje postaja tveganje, da se predmeti – tudi posredno – porazgubijo. V teh in podobnih primerih je nujno, da se ustanovijo cerkveni muzeji, da bi na primernih mestih zbrali pričevanja krščanske zgodovine in njegovega umetnostno-zgodovinskega izražanja. Javnosti jih torej lahko pokažemo šele potem, ko smo jih uredili po posebnih kriterijih.

Cerkveni muzeji so torej v tesni povezanosti s krajevnimi Cerkvami in znotraj njih s skupnostmi, ki tem Cerkvam dajejo življenje. Niso »skladišča neživih najdb, ampak trajna vzgajališča, v katerih se v času iz roda v rod izročata duh in duhovnost občestva verujočih«. ²¹ Potemtakem cerkveni muzej ni preprosta zbirka zastarelih predmetov: polnopravno se uvršča med pastoralne institucije, kajti varuje in vrednoti kulturne dobrine, ki so nekoč »vstopile v službo poslanstva Cerkve«, zdaj pa

²¹ Janez Pavel II., Poslanica udeležencem 2. plenarne seje Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve (25. septembra 1997, 2), v: L' Osservatore Romano, 28. septembra 1997, 7.

so pomenljive z umetnostno-zgodovinskega stališča.²² Je sredstvo krščanske evangelizacije, duhovnega plemenitja, dialoga z drugačnimi, kulturne vzgoje, umetniškega občudovanja, zgodovinskega spoznanja. Je torej prostor spoznavanja, veselja, kateheze, duhovnosti. Zato je »potrebno poudariti pomen župnijskih, škofijskih, območnih *cerkvenih muzejev* in književnih, glasbenih, gledaliških ali kulturnih del nasploh, ki jih je navdihnila vera, da zgodovinskemu spominu krščanstva damo konkreten in uporaben videz«,²³ tako da pastoralna dejavnost Cerkve postane vidna na določenem ozemlju.

Na cerkveni muzej moramo gledati kot na sestavni in hkrati združujoči del z ostalimi institucijami v vsaki delni Cerkvi. Cerkevni muzej v svoji organiziranosti ni neka ločena institucija, ampak se povezuje in širi na ozemlju, tako da prek njega postane vidna enotnost in neločljivost celotne umetnostno-zgodovinske dediščine, njena trajnost in njen razvoj v času, njena trenutna cerkvena uporabnost. Ker je najgloblje povezan s poslanstvom Cerkve, ne izgubi notranje smotrnosti in uporabne namembnosti.

Cerkveni muzej torej ni negibna, ampak je dinamična struktura, ki se uresničuje z usklajevanjem med predmeti v muzeju in tistimi *in loco*. Pravno in praktično je seveda zagotovljena tudi morebitna začasna raba muzejskih predmetov bodisi iz strogo pastoralnih in liturgičnih bodisi iz kulturnih in socialnih razlogov. Pojavljajo se pobude, da bi v kulturnem smislu pospešili in oživili študij, uporabo in koristnost muzejskih predmetov. Z muzeji, razstavami, simpoziji, sakralnimi predstavami, z gledališkimi prireditvami in drugimi dogodki mora biti dana možnost za ponovno celovito branje in duhovno podoživljanje zgodovine Cerkve, določene skupnosti, ki je še dandanes živa.

²² Janez Pavel II., Nagovor 12. oktobra 1995, n. d., 3.

²³ Poslanica udeležencem 2. plenarne seje Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve, 3.

2.1.2 Vrednotenje v cerkvenem kontekstu

Ob cerkvenem muzeju, ki predvsem zbira dediščino, da se ne bi porazgubila, se oživlja načrt spoznavanja preteklosti in ponovnega odkrivanja resničnega življenja Cerkve. S tega zornega kota postaja cerkveni muzej na določenem ozemlju cerkveno, kulturno in socialno stičišče.

Cerkveni muzej moramo torej gledati v tesni povezavi z območjem, katerega sestavni del je, kolikor »dopolnjuje« in »sestavlja v celoto« druga cerkvena področja. Značilen zanj je odnos do območja, na katerega zgodovinsko, kulturno, družbeno in versko tkivo opozarja. Nanj se zato navezuje varovanje in vrednotenje celotne krajevne umetnostno-zgodovinske dediščine z namenom, da bi v posameznikih in v skupnostih privzgojili zavest o vrednoti človeške in krščanske zgodovine.

»Pripravljenost skupnosti verujočih in posebej cerkvenih ustanov, da od apostolskih časov naprej zbirajo pričevanja vere in negujejo njihov spomin, odraža edinost in kontinuiteto Cerkve, ki živi v tem zgodovinskem obdobju. Častit spomin na to, kar je govoril in delal Jezus, spomin na prvo krščansko skupnost, na Cerkev mučencev in cerkvenih očetov, na širitev krščanstva po svetu je zelo močan razlog, da hvalimo Gospoda in se mu zahvalimo za »velike reči«, s katerimi je navdihnili svoje ljudstvo. Kronološki spomin v duhu (*mens*) Cerkve torej vodi k ponovnemu duhovnemu prebiranju dogodkov v kontekstu *eventum salutis* in zahteva neodložljivost spreobrnjenja, da bi prispeli do edinosti (*'ut unum sint'*).«²⁴

Ta spomin je uresničen v predmetih, ki so oblikovali okolje glede na duhovne potrebe, tako da so začrtali potek cerkvenega življenja. Zato jih moramo skrbno hraniti, tako zaradi njihove zgodovinske kot tudi umetniške vrednosti. Trditi torej, da je vsebina cerkvenih muzejev »spo-

²⁴ Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Pismo o pastoralni vlogi cerkvenih arhivov, 1. 1.

minska dobrina«, pomeni, da jih umeščamo med pastoralna sredstva, kajti to, kar je dobro za Cerkev, prispeva tudi k rešitvi duš (*salus animarum*).

Cerkveni muzeji, ki posedanjajo kulturni, karitativni in vzgojni spomin krščanskih skupnosti, ki so v znamenju iste vere delovale v preteklosti, se torej uvrščajo med svojevrstna pastoralna sredstva. So torej »cerkveni prostor«, kolikor:

- so sestavni del poslanstva Cerkve v preteklosti in sedanjosti;
- izpričujejo delovanje Cerkve v srečanju z umetniškimi deli, namenjenimi katehezi, bogočastju in služenju;
- so znamenje zgodovinskega nastajanja in trajnosti vere;
- predstavljajo ostanek raznovrstnih družbenih razmer in cerkvenega življenja;
- so naravnani na današnji razvoj inkulturacije vere;
- zrcalijo lepoto človekovih ustvarjalnih procesov, ki naj bi odražali »Božjo slavo«.

Razumevanje cerkvenega muzeja s tega vidika zahteva posebno notranjo pripravljenost, kajti v njem ne le vidimo lepe reči, ampak smo poklicani in povabljeni, da v lepoti odstremo sveto.

Obiska cerkvenega muzeja zatorej ne smemo dojemati le kot kulturno-turistične ponudbe, kajti mnoga razstavljena dela so odraz vere njihovih avtorjev in kažejo na *verski čut* (*sensus fidei*) občestva. Takšna dela torej moramo brati, dojemati, uporabljati v njihovi kompleksnosti in globalnosti, iz česar bomo dojeli njihov avtentičen, izviren in končni pomen.

2. 2 Namembnost

2.2.1 Ohranitev spomina

Cilj cerkvenega muzeja je povezan s *sensus Ecclesiae*, ki v zgodovini Cerkve vidi postopno oblikovanje

božjega ljudstva. Zato ima cerkveni muzej v pastoralnem okviru lokalne Cerkve poseben pomen.

Cerkveni muzej igra različne vloge, med katerimi lahko naštejemo:

- ohranitev izdelkov, ki ne morejo ostati na svojem prvotnem kraju zaradi težav z ohranitvijo, zaradi neznanega izvora, odstranitve ali uničenja struktur, katerim je pripadal, zaradi propada izvornih struktur, različnih tveganj;

- raziskovanje zgodovine krščanske skupnosti, kajti v muzejskem opremljanju, v izboru »kosov« in v njihovi razporeditvi se mora obnoviti in pripovedovati časovni in ozemeljski razvoj krščanske skupnosti;

- evidentiranje zgodovinske kontinuitete, odkar mora cerkveni muzej skupaj z drugimi zgodovinskimi pričami predstavljati »trden spomin« krščanske skupnosti in hkrati njeno »dejavno in resnično navzočnost«;

- soočenje s kulturnim izražanjem na nekem ozemlju, kolikor mora ohranitev kulturnih dobrin imeti »katoliško« razsežnost, se pravi, da mora upoštevati vse vrste prisotnosti in izraze na določenem ozemlju pri ponovni vzpostavitvi lastnega konteksta.

2.2.2 Pastoralna, ki temelji na moči spomina

Cerkveni muzej vstopa v okvir zapletenega razmerja med verujočimi in kulturnimi dobrinami s posebnim odnosom do bogoslužnih predmetov, ki s prevzemom »zakramentalne«²⁵ vloge postanejo »znamenja milosti«.

»Cerkev, učiteljica življenja, se ne more odpovedati poslanstvu, s katerim sodobnemu človeku pomaga ponovno odkrivati versko prevzetost spričo očarljivosti lepote in modrosti, ki se širi v tisti meri, kolikor nam je to posredovala zgodovina. Ta naloga zahteva dolgotrajno in mar-

²⁵ Pavel VI., Nagovor na praznik posvetitve velikega templja (17. novembra 1965), v: *Insegnamenti di Paolo VI, III, Citta del Vaticano 1965, 1101-1104.*

ljivo delo usmerjanja, spodbujanja in medsebojne izmenjave.«²⁶ Prednost cerkvenega muzeja je v tem, da je sredstvo rasti v veri. Torej se navezuje na pastoralno dejavnost, ki jo Cerkev opravlja skozi stoletja, da bi ponovno pognale klice resnice, ki so jih zasejali posamezni rodovi; da dovoli vstop bliščem lepote, ki se je utelesila v čutnih predmetih; da bi v človekovi zgodovini razpoznala sledi *transitus Domini*.²⁷

To pastoralno prvenstvo potrjuje tipologija kulturnih dobrin, ki jih običajno hranijo cerkvene muzejske institucije. Takšni izdelki, četudi v svoji različnosti, se nanašajo na enoten »kulturni sistem« in nam pomagajo ponovno vzpostaviti teološki, liturgični in pobožnostni smisel skupnosti. Zato predmeti, ki jih uporabljamo v bogočastju, pri vzgoji vernikov in v karitativne namene, ne postanejo preprosto »mrtva stvar«, ko enkrat zastarajo. V njih dejansko »preživijo« druge sestavine, kot so kulturni, teološki, liturgični in zgodovinski vidiki, predvsem pa umetnostne oblike, tako da še naprej opravljajo pastoralno vlogo.

Cerkveni muzej torej izpričuje dejavnost Cerkve v času, zaradi česar opravlja pastoralno učiteljsko službo spomina in lepote. Je znamenje zgodovinskega razvoja, kulturnih sprememb, naključne krhkosti. Skladno z logiko učlovečenja predstavlja »relikvijo« predhodnega cerkvenega življenja, naravnano na današnji razvoj inkulturacije vere. Pripoveduje zgodovino krščanskega občestva s tem, kar izpričujejo različni rituali, mnogovrstne oblike pobožnosti, pisana družbena stičišča, posebne razmere okolja. Izraža lepoto tistega, kar je bilo narejenega za bogočastje, da bi priklical v spomin neizrekljivo božjo »slavo«; za katehezo, da bi zbujal začudenost nad evangeljsko pripovedjo; za

²⁶ Janez Pavel II., Poslanica udeležencem 2. plenarne seje Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve, 4.

²⁷ Prim. Pavel VI., Nagovor udeležencem 5. kongresa cerkvenih arhivistov (26. septembra 1963), v: *Archiva Ecclesiae* 5-6, 1962-1963, 173-175.

kulturo, da bi povelečeval veličino stvarjenja; za ljubezen, da bi opozarjal na bistvo evangelija. Pripada nesporni vsestranskosti delovanja Cerkve v času, zaradi česar je »živa resničnost«.

Cerkveni muzej kot pastoralno sredstvo pomaga prek čutnih zgodovinskih predmetov odstirati in podoživljati pričevanje vere preteklih rodov. Poleg tega nas popelje v pojmovanje lepote, ki je drugače vtisnjena v starodavna in sodobna umetniška dela, tako da je njegova namembnost v usmerjanju srca, duha in volje k Bogu. Krhkost materialov, naravne nesreče, sovražne ali ugodne zgodovinske razmere, spremembe kulturnega občutja, liturgične reforme – vse to je izpričano v cerkvenih muzejih. S skromnimi najdbami ali z znamenitimi deli spominjajo na minula obdobja in z ohranjeno lepoto opozarjajo na človekovo ustvarjalno moč, povezano z izpovedjo verujočih. Zato muzejske ustanove opravljajo učiteljsko in katehetsko vlogo, odstirajo zgodovinski pogled in nudijo estetski užitek.

2.3 Tipologija

2.3.1 Tipologija muzejskih ustanov

Cerkveni muzej lahko ustanovimo po različnih vzorcih. Takšne muzejske oblike so nastale v različnih obdobjih, pogosto na pobudo cerkvenih osebnosti, ki so bile obdarjene s posebnim čutom za iniciativo. Sicer pa nimamo izčrpnega tipološkega seznama cerkvenih muzejev. Če bi poskušali napraviti posplošen popis, bi se lahko sklicevali na cerkveno ustanovo, ki je njegova lastnica ali njegova ustanoviteljica, lahko pa bi se sklicevali na dediščino samega muzeja.

Že v zgodovinskem uvodu²⁸ smo omenili »stolnične zakladnice« kot najstarejše dejanske cerkvene muzejske ustanove. V mnogih primerih te institucije še danes ob-

²⁸ Prim. to Pismo, št. 1.3: Zgodovinska sporočila o ohranjanju umetnostno-zgodovinske dediščine.

stajajo in ohranjajo svojo vlogo varuha dragocenih liturgičnih predmetov; nekatere izmed slednjih lahko v določenih okoliščinah še vedno uporabljajo v bogočastju. Skozi stoletja so se »zakladnicam« pridružili stolnični muzeji, v nekaterih pokrajinah pa »muzeji stolnične stavbarnice« z manj izrazito povezavo z bogočastjem; njihova vloga je bila predvsem ohranitev in predstavitev umetniških del in drugih najdb, izvirajočih iz stolnice ali njene okolice.

V istem uvodu smo tudi nakazali na različne vrste »zbirk«, ki so ponavadi monografskega značaja (umetnostne, arheološke, znanstvene zbirke); nekatere izmed njih so precej stare, druge so nastale v novejšem času. Omenjene zbirke, ki so včasih zaradi srečnih okoliščin postale cerkvena lastnina, imajo različno poreklo: so last posameznikov, cerkvenih ali civilnih institucij, drugih ustanov.

V pokoncilskem obdobju v večjem številu nastajajo »škofijski muzeji«, ki pogosto nastajajo zaradi nevarnosti, da se škofijska umetnostna dediščina ne bi porazgubila. Z njimi pa je praviloma povezan izrazito kulturni namen. Sočasno s »škofijskimi muzeji«, ki so danes zelo razširjeni, so nastali »župnijski muzeji«, »meniški muzeji«, »samostanski muzeji«, »muzeji verskih ustanov« (na primer »misijonski muzeji«), »muzeji bratovščin« in drugih cerkvenih ustanov.

Pravkar omenjeni muzeji obsegajo posamezni verski spomenik posebno cerkveno okrožje ali določeno versko ustanovo. Njihova narava je različna, ravno tako kot namembnost, ki si jo zastavljajo kot cilj. Na primer: redovni muzeji hočejo podati zgodovinski in zemljepisni okvir navzočnosti in razvoja neke ustanove posvečenega življenja ali družbe apostolskega življenja na določenem ozemlju ali v splošnem okviru dejavnosti, ki jo razvija po različnih delih sveta. Drugi muzeji, kot so škofijski in medžupnijski, odsevajo posebno območno stvarnost z natančno določenimi cerkvenimi okviri in pristojnostmi. Misijonski muzeji pa pričajo o kulturah, s katerimi se je

soočala evangelizacija, in imajo precejšnji pomen v preučevanju kulturne antropologije.

2.3.2 Tipologija zbranih predmetov

Cerkveni muzeji glede na zgodovino in življenje Cerkve in skupnosti hranijo tudi stvari, ki so navidezno manj pomembne. Izogibajo se izločevanju, odstranjevanju, odtujitvi in izgubi predmetov, ki jih liturgično-pastoralna služba danes ne uporablja več. Dopuščajo torej, da se to gradivo čuva, hrani in uporablja kot umetnostno-zgodovinska dokumentacija cerkvenega življenja v njegovih različnih pojavnih oblikah.

Če naj na grobo orišemo nekatere tipologije predmetov po cerkvenih muzejih, jih lahko razločimo predvsem glede na liturgično in paraliturgično rabo, te pa potem razvrstimo v nekaj velikih kategorij:

- umetniška dela (slike, kipi, dekoracije, gravure, grafike, umetna mizarska dela iz ebenovine in drugega materiala);

- svete posode;

- cerkvena oprava;

- relikviarji in votivne podobe (*ex voto*);

- liturgična oblačila, blago, čipke, vezenine, cerkvena obleke;

- glasbeni instrumenti;

- rokopisi in liturgične knjige, knjige s koralno glasbo, glasbene partiture itn.

Tej vrsti izdelkov, ki običajno sestavljajo dediščino cerkvenih muzejev, se pogosto pridružujejo drugi predmeti, ki so navadno spravljani v arhivih in knjižnicah:

- gradbeni in umetniški projekti (načrti, modeli, osnutki, dopisi itd.);

- dokumentarni material, povezan z izdelki (volila, oporoke, naročila, pravni spisi itn.);

- knjige spominov na dela, dokumentacija o zbirkah, dokumentacija o predstavah, pripadajočih umetnostno-zgodovinski dediščini itd.);

– drugo gradivo, ki je kakorkoli povezano z umetnostno-zgodovinsko dediščino (pravila, statuti, registri itd.), ki zadeva škofije, župnije, ustanove posvečenega življenja in družbe apostolskega življenja, bratovščine in dobrotelne ustanove.

Zaželeno je, da cerkveni muzej poleg tega poskrbi za ohranitev spomina na običaje, tradicijo in navade, ki so lastni cerkvenemu občestvu in civilni skupnosti, zlasti pri tistih ljudeh, pri katerih ohranitev izdelkov in dokumentov še nima ustreznega mesta.

Ne glede na tipološke razvrstitve je za cerkveni muzej značilno prizadevanje, da opozarja na »duha« posameznih del, ki jih ohranja in razstavlja. Ne pripisuje jim le umetniške, zgodovinske, antropološke in kulturne vrednosti, ampak povzema predvsem njihovo duhovno in versko razsežnost. Slednji na poseben način opredeljujeta identiteto izdelkov pobožnostnega, kulturnega in karitativnega značaja, tako da postanejo zorni kot za razumevanje volje darovalca, čutenja naročnika, umetnikove interpretativne moči in zapletene pomenskosti samega dela.

2.4 Ustanova

Dolžnost usklajevanja, urejevanja in pospeševanja cerkvenih kulturnih dobrin²⁹ v določenih škofijah in njim pridruženih krajevnih Cerkvah³⁰ in torej tudi dolžnost ustanovitve škofijskega muzeja in drugih od škofije odvi-

²⁹ ZCP (1983), kan. 1257 § 1: »Vse premoženje, ki pripada vesoljni Cerkvi, apostolskemu sedežu ali drugim javnim pravnim osebam v Cerkvi, sestavlja cerkveno premoženje; zanj veljajo naslednji kanoni in tudi lasten statut.« Prim. ZKVC, kan. 1009 § 2.

³⁰ ZCP (1983), kan. 368: »Delne Cerkve, v katerih in iz katerih sestoji ena in edina katoliška Cerkev, so najprej škofije, katerim so, če ni razvidno kaj drugega, podobne ozemeljska prelatura ali ozemeljska opatija, apostolski vikariat in apostolska prefektura, pa tudi za trajno ustanovljena apostolska administratura.«

snih cerkvenih muzejev pripada škofu,³¹ ki mu na primeren način pomagata škofijska komisija in urad za versko umetnost in kulturne dobrine. Po vsebini te okrožnice spadajo cerkveni muzeji med sredstva, ki »so v službi poslanstva Cerkve«,³² zaradi česar jih moramo uvrstiti v škofijski pastoralni projekt.³³

Ustanovitev muzejev je potrebna zaradi ohranitve, varovanja in vrednotenja zgodovinske in umetnostne dediščine. »Čim ti predmeti niso več primerni za bogočastje, ne smejo biti nikoli uporabljeni v posvetne namene, ampak jih moramo postaviti na primerno mesto, to je v škofijski ali medškofijski muzej, do katerega imajo vsi prost dostop.«³⁴

Muzej mora biti ustanovljen s škofovskim dekretom in mora po možnosti imeti statut in pravilnik,³⁵ ki bosta določala: 1. naravo in namembnost, 2. strukturo in praktične oblike. Cerkevne muzeja brez privolitve pristojnega lokalnega škofa ne morejo ustanoviti ne cerkvene ne

³¹ ZCP (1983), kan. 381 § 1: »Krajevni škof ima v sebi zaupani škofiji vso redno, lastno in neposredno oblast, ki se zahteva za izvrševanje njegove pastoralne službe, z izjemo zadev, ki so po pravu ali z odločitvijo papeža pridržane vrhovni ali drugi cerkveni oblasti.

§ 2. Krajevnemu škofu so v pravu enaki tisti, ki so na čelu drugih skupnosti vernikov, katere omenja kan. 368, če ni iz narave stvari ali pravnega predpisa razvidno kaj drugega.«

³² Janez Pavel II., Nagovor 12. oktobra 1995, 3.

³³ Velja splošno načelo, da je vrednotenje kulturnih dobrin del apostolske dejavnosti Cerkve, kar je naloga in skrb krajevnega škofa. Prim. ZCP, kan. 394 § 1: »Škof naj v škofiji goji različne oblike apostolata in skrbi, da se v vsej škofiji ali njenih posebnih okrožjih pod njegovim vodstvom usklajujejo vse dejavnosti apostolata, ohranjajoč lastni značaj vsake izmed njih.

§ 2. Naj prizadevno podpirajo služenje, ki obvezuje vernike, da vsak po svojem položaju in sposobnostih izvršujejo apostolat, in jih spodbuja, naj se po krajevnih in časovnih potrebah udeležujejo pri različnih dejavnostih apostolata in jih pospešujejo.«

³⁴ Kongregacija za duhovščino, Pismo Opera artis de cura patrimonii historico-artistici Ecclesiae, 6.

³⁵ V redakciji Statutov in Pravilnikov lahko upoštevamo nekaj vidikov, ki jih tu omenjamo.

javne ne zasebne ustanove, četudi ga v celoti ali delno financirajo.

Primerno je, da se tam, kjer je mogoče, pri ustanavljanju muzeja imenuje poseben komite, sestavljen iz nekaj izvedencev; vodi ga direktor, ki ga imenuje škof. V soglasju s pristojnimi cerkvenimi oblastmi mora skrbeti za organizacijo prostorov, izbor predmetov, strategijo razstav, odnos z osebjem, sprejem obiskovalcev ter vse, kar je potrebno za brežhibno delovanje takšne ustanove. Posebno pozornost mora posvečati zagotavljanju finančnih virov, spodbujajoč tudi javno skrbstvo.

Višji predstojniki redovnih ustanov³⁶ in družb apostolskega življenja³⁷ so skladno s pravnimi predpisi odgovorni za kulturne dobrine svoje ustanove. Svoje naloge izpolnjujejo preko krajevnega predstojnika ustanove, pri kateri je muzej nastal in deluje. Navedena splošna pravila za usklajevanje, organizacijo in vodenje muzejev se nanašajo tudi na muzeje redovnih ustanov in družb apostolskega življenja, upoštevajoč pri tem civilne zakone glede notranjega življenja članov zadevne ustanove, ki skrbi za muzej.

Skladno z napotki pisma *I beni culturali degli Istituti Religiosi*, ki jo je Papeška komisija nasloвила generalnim predstojnikom in predstojnicam,³⁸ je – kolikor mogoče – želeli, da se med škofijo in skupnostjo vzpostavi sodelovanje in skupna usmeritev na področju kulturnih dobrin na splošno, posebej pa na področju cerkvenih mu-

³⁶ Prim. ZCP kan. 620: »Višji predstojniki so tisti, ki vodijo celo ustanovo ali njeno provinco ali njej enak del ali samostojno hišo, kakor tudi njihovi namestniki. Tem se pridružijo prvi opat in predstojnik meniške kongregacije, ki pa nimata vse oblasti, ki jo splošno pravo daje višjim predstojnikom.«

³⁷ Prim. ZCP kan. 734: »Vodstvo družbe določajo konstitucije, upoštevajoč, kakor ustreza naravi posamezne družbe, kan. 617-633.« ZKVC, kan. 557.

³⁸ Prim. Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Lettera circolare I Beni Culturali degli Istituti Religiosi (10. aprila 1994), v: *Enchiridion Vaticanum* 14/918-947.

zejev.³⁹ Če potem muzejska ustanova postane javna, se mora podrediti določilom in usmeritvam krajevnega škofa.

Če je škofijski muzej zaupan skrbi redovne ustanove, je treba upoštevati določila, ki jih predvideva kanon 681.⁴⁰

3. Organizacija cerkvenega muzeja

3.1 Sedež

3.1.1 Struktura

Cerkveni muzej mora imeti svoj *sedež (stavbo)*; najbolje je, da je ta v cerkveni lasti. Često gre za poslopje velike umetnostno-zgodovinske vrednosti, ki že samo po sebi opredeljuje cerkveni muzej in mu daje pomembnost.

Organiziranost prostorov mora slediti natančno določenim kriterijem. Muzejska oprema mora ustrezati celostnemu projektu, ki ga izdelava za to pristojen arhitekt, s katerim sodelujejo ustrezni strokovnjaki. Ti morajo biti usposobljeni tako za tehnična (ureditev in oprema) kot tudi za humanistična vprašanja (teološke in umetnostno-zgodovinske discipline).

Projekt za gradnjo cerkvenega muzeja naj bo izdelan glede na njegov sedež, na tipologijo predmetov, »cerkveni« značaja samega muzeja. Sedeža cerkvenega muzeja namreč ne moremo pojmovati kot nedoločen prostor; predmetov ne moremo izvzeti iz konteksta bodisi glede na njihovo izvirno uporabno namembnost bodisi glede na

³⁹ Prim. ZCP, kan. 678 §1; ZKVC, kan. 416.

⁴⁰ Prim. ZCP, kan. 681 § 1: »Dela, ki jih krajevni škof zaupa redovnikom spadajo pod oblast in vodstvo istega škofa, veljajo pa pravice redovnih predstojnikov po določbi kan. 678 §§ 2 in 3.

§ 2. V teh primerih naj se sklene pismen dogovor med krajevnim škofom in pristojnim predstojnikom ustanove, v katerem naj se med drugim izrecno in natančno določi, kar zadeva delo, ki ga je treba opraviti, člane, ki se dodelijo za to delo, in gospodarske zadeve.« Prim. ZKVC, kan. 415 § 3.

stavnbi sedež, kjer gostujejo. Potemtakem morajo imeti starodavni samostani, semenišča, škofijski dvorci, kuralna poslopja, ki jih pogosto uporabljajo za sedeže cerkvenih muzejev, možnost zadržati svojo identiteto in hkrati služiti novi namembnosti, tako da bodo uporabniki lahko obenem cenili pomen arhitekture in vrednost razstavljenih predmetov.

Sedež cerkvenega muzeja mora biti primerno oblikovan, tako da ga je mogoče lahko obiskati, ne da bi pri tem vznemirjali obiskovalce ali muzejske delavce. Nadalje je treba skladno s pravnimi mednarodnimi in nacionalnimi določili zagotoviti možnost dostopa za invalide.

Kot primer bomo v nadaljevanju ponazorili možno razdelitveno shemo cerkvenega muzeja.

3.1.2 Vhod

Vhod ima velik pomen kot prvi prostor srečanja obiskovalcev z muzejem. Predvsem mora poudariti duha (*mens*), ki je botroval ustanovitvi muzeja in označuje njegov obstoj. Zgrajen naj bo tako, da je zlahka dostopen in razpoznaven. Njegova struktura mora biti takšna, da razločno določa muzej. Njegove poteze naj bodo trezne, preproste, jasne, skladne s trenutnimi muzeološkimi kriteriji. Medtem ko mora nuditi bogate spodbudne informacije, se mora izogibati kopičenju informativnega gradiva. Atrij vhoda mora izražati svojski pomen in vsebovati svojevrstno arhitektonsko označbo. Obiskovalec mora namreč že pri vходу imeti možnost, da razpozna kriterije, ki peljejo h celostni prepoznavi muzeja. Mora ga navdihovati tisti sveti prostor, na katerega posredno opozarja. Ko ga načrtujemo, moramo v mejah možnosti poskrbeti za sprejem obiskovalcev, za informacije o didaktični organizaciji in zasnovi.

Atrij je prostor, ki obiskovalca pripravlja na prehod iz vzdušja raztresenosti zunanjega sveta k osebni zbranosti, vernike pa k duhovni poglobitvi; to se zahteva od tistega, ki hoče občudovati muzejske eksponate. Zahteva

se torej prepričevalno, skorajda sakralno, zelo zaupno »vzdušje«, da bi na ta način olajšali uglašenost med obiskovalcem in muzejsko resničnostjo. Obiskovalec ne sme začeti z ogledom muzeja iz gole radovednosti, ampak veliko bolj zato, ker ga privlačijo vizualne označbe, avdiovizualni pripomočki, strokovnost vodnika, kar vse spremlja obisk. Zato naj bodo v atriju na voljo določeni pripomočki (tiskani in avdiovizualni), da bi se ustrezno pripravili na obisk, pri čemer je treba upoštevati različnost obiskovalcev. V tej zvezi ne smemo zanemariti primerčnosti organizacije vodenih obiskov.

3.1.3 Dvorane

Prvi stik, ki ga nudi vhod, se nato nadgradi v *razstavnih dvoranah*. Le-te z umetnostno-zgodovinsko in družbeno-versko zasnovo, ki jo nudijo originalni predmeti, kopije, kartografije, tiskani pripomočki in multimedijaska pomagala, predstavljajo očem obiskovalca mnogovrstno zgodovino delne Cerkve, določene redovne ustanove, svetišča ali drugega cerkvenega prostora. Posebej moramo biti pozorni na zasnovo vsake posamezne dvorane. Kolikor boljše so te namreč opredeljene, toliko lažje bo obiskovalec sledil logični zgodovinski povezavi in si prisvajal tematiko, ki jo ponuja muzejski objekt.

Razporeditev predmetov in njihova predstavitev javnosti se morata ravnati po celostnem kriteriju, tako da se bo arhitektonski prostor skladal z razstavno zasnovo del.⁴¹ Struktura dvoran, pot skozi nje in mimo razstavljenih predmetov morata biti del enotne in organske postavitve, katere splošni kriteriji se prilagajajo konkretnemu položaju in posamičnim ciljem. Dvorane lahko opremimo tudi z ustreznimi postajališči in tako olajšamo ogledovanje razstavljenih del, zlasti tistih bolj pomembnih.

⁴¹ Kar zadeva merila glede razstav in vzdrževanja predmetov (izdelkov) glej navodila, ki so jih izdale ustanove in združenja raznih dežel, npr. Irske (Heritage Council, *Caring for Collections. A Manual of Preventive Conservation*, Dublin 2000).

3.1.4 Vitrine

Vitrina mora poleg tega, da na primeren način varuje in ohranja v njej razstavljenе predmete, le-te tudi ovrednotiti in jih narediti čimbolj vidne. Zato naj bo na primeren način osvetljena, vendar tako, da barve predmeta ne zbledijo in da se ne popači pogled nanje.

Sama oblika vitrine postane element služenja ne le v strogem pomenu besede kot dobra hramba izdelkov, ampak tudi v širšem pomenu kot radostno občudovanje samega predmeta. V ta namen je treba posvetiti veliko pozornost podnapisom, ki imajo temeljno vlogo v muzeološkem tkivu. Podnapisi naj bodo po možnosti sestavljeni v dveh ali treh jezikih, napisani s črkami, ki jih z lahko preberemo, in nameščeni na dostopnem mestu.

Kratkemu razpoznavnemu besedilu na kartici, ki vsebuje naslov dela, ime avtorja, datacijo, snov in izvor, je dobro dodati dve različni vrsti ilustrativnih pripomočkov, ki bodo v pomoč informatiki oziroma kartici. Prva vrsta pripomočkov vsebuje kartice, ki vsako delo povezujejo s preostalimi predmeti znotraj muzeja in na ozemlju zunaj njega. Drugi vsebuje kartice, ki poglobljajo poznavanje posameznih predmetov, označujoč liturgični in paraliturgični pomen, imenski pomen, izvirni prostorskočasovni kontekst, simboliko; morda dodamo še povezavo z bolj znanimi predmeti, ikonografskimi razlagami, hagiografskimi opombami in kratkimi bibliografskimi navedbami. Vse to z namenom, da bi spodbujali in usmerjali študij, da bi poznavanje razstavljenih predmetov ume-stili v celostni kontekst.

3.1.5 Dvorane za priložnostne razstave

Čim je cerkveni muzej zamišljen kot kulturna ustanova, ki pri kulturnem oživljanju sodeluje z drugimi ustanovami na določenem ozemlju, je primerno, da ima vsaj eno *dvorano*, namenjeno *občasnim kulturnim razstavam* in *dogodkom*. Takšne vrstne prireditve lahko organiziramo zato, da obeležimo posebne priložnosti (na pri-

mer: pomembne liturgične čase, praznike svetniških zavetnikov, civilne dogodke, študijska srečanja, šolske raziskave).

Te dejavnosti lahko podpirajo oznanjevanje evangelija znotraj kulturnih pobud tako Cerkve kot tudi javnih in zasebnih zavodov. Njihovo priložnostno praznovanje bo utrdilo povezanost med cerkvenim muzejem in določenim ozemljem; s krožnim sistemom razstav bo omogočena tudi javna predstavitev predmetov, ki so po skladiščih; običajno se s tem olajša sponzoriranje opreme in konserviranja.

3.1.6 Študijska soba

Ob dvoranaх za stalne ali občasne razstave je primerно, da cerkveni muzej razpolaga še s *študijsko sobo*, posebej namenjeno študentom, pastoralnim delavcem in katehetom.⁴²

V njej se bo obiskovalec lahko zadržal, da bi dobil več informacij o zgodovini verske skupnosti ali ustanove, poleg tega bo dobil vpogled v širši kontekst razstavljenih predmetov in razmerje med preteklostjo in sedanostjo. K poglobitvi lahko pripomorejo grafikoni, avdiovizualni pripomočki, ilustracije, preizkusi. Niso tudi izključene učne laboratorijske in raziskovalne dejavnosti, da bi pospeševali zanimanje in spodbujali ustvarjalnost mladih na področju cerkvenih kulturnih dobrin.

3.1.7 Dvorana, namenjena kulturni vzgoji

Če prostor in okoliščine dovoljujejo, v nasprotnem primeru si bomo prizadevali za nadomestne rešitve, je dobro predvideti sodobno opremljeno *dvorano za kulturno vzgojo in izpopolnjevanje* delavcev, prostovoljcev, razisko-

⁴² Za ustrezno ureditev didaktičnih časov, glej nacionalne in mednarodne ustanove in združenja, ki so pripravile posebne programe za muzealsko pedagogiko. Prim. ICOM (International Council of Museums), za Združene države Amerike program MUSE Educational Media ter program The Museum Educational Side Licensing Project (MESL).

valcev in študentov. Ta dvorana naredi muzej živahen in dokazuje, da muzejska ustanova v duhu (*mens*) Cerkve ni le skladišče najdb, ampak okolje za razmislek, dialog, soočenja in raziskovanje.

Če imamo na razpolago takšne prostore, je tudi mogoče sprožiti zamisel o temeljni in trajni vzgoji delavcev s področja kulturnih dobrin, vključno s prostovoljci.

3.1.8 Knjižnica

V kompleksu muzejskih služb ni zanemarljiva prisotnost *specializirane knjižnice*. Dejansko je primerno, da znotraj muzeja ustanovimo izpopolnjeno in dobro opremljeno knjižnico, v kateri bo v okviru možnosti poseben oddelek z videoteko in drugimi multimedijskimi pripomočki.

V tej specializirani knjižnici bi morale biti na razpolago publikacije in gradiva, ki zadevajo umetnostno-zgodovinsko dediščino ustanove, ki je njen lastnik ali pobudnik.

Knjižnica je dolžna zbirati in omogočati preučevanje vsaj tistih publikacij, ki zadevajo zgodovino in lokalno kulturo, katere pobudniki in sponzorji so pogosto verske ustanove, lokalni zavodi in zasebni državljani.

3.1.9 Splošni in zgodovinski arhiv

Muzejska organizacija mora nujno predvideti *splošni arhiv*, v katerem so nameščeni registri o nakupih in izposoji, občasno izpopolnjeni inventarji in katalogi, pravni in upravni akti, fotografske in grafične zbirke.

Primerna bi bila tudi ureditev posebnega *zgodovinskega arhiva*. Ta se razlikuje od običajnega zgodovinskega arhiva krajevne Cerkve, redovne ustanove ali druge cerkvene pravne osebe. Vsebovati mora, vsaj v dvojniku, vse tisto gradivo, ki je koristno za dokumentiranje dogajanj glede posameznih, v muzeju spravljenih del. Prepogosto so namreč tudi uradni akti o skladiščenju ali začasni izposoji raztreseni in z njimi je raztreseno koristno gra-

divo za pravno varstvo in kontekstualno poznavanje umetnostno-zgodovinske dediščine.

Red o uporabi za zaposlene in preučevanje za strokovnjake tako splošnega kot zgodovinskega arhiva mora biti na primeren način določen s posebnim pravilnikom.

3.1.10 Izhod

Izhoda na koncu obiska, tako kot *vhoda*, ne smemo podcenjevati. Koristno je, da sta – če le mogoče – vhod in izhod ločena. Ne le zato, da bi se izognili neredu pri pretoku obiskovalcev (vsaj v bolj pomembnih muzejih, kjer je pretok zares velik), ampak predvsem zato, da bi omogočili popoln izkoristek predvidene poti ogleda.

Zaključni trenutek ogleda je priložnost, da obiskovalcu s pripomočki (knjige, katalogi, video, razglednice, različni predmeti itn.), ki jih prodajajo ustrezne knjigarne (*book shops*), ali s preprostimi brezplačnimi *prospekti* nudimo podrobnejša sporočila. Ta gradiva namreč pomagajo obiskovalcu, da se spomni tega, kar je videl in mu predlagajo krščansko doumevanje prehojene poti ter zapustijo živ spomin na to, kar je v resnici izkusil.

3.1.11 Prostor za okrepčilo

V posebnih osrednjih muzejih, ki so zelo pomembni in obsežni, lahko predvidimo ureditev *prostora za okrepčilo*, da bi na ta način spodbujali podaljšano zadrževanje v muzeju tako obiskovalcev kot raziskovalcev.

3.1.12 Pisarne za osehje

Cerkveni muzej mora poleg javnosti odprtega dela predvideti primerne prostore za delo muzejskih uslužbencev. Pomembno je namreč, da so zaposlenim v muzeju na razpolago prostori, ki so potrebni za opravljanje njihovih nalog in zadostitvi civilnim predpisom. Treba je poskrbeti za primerno ureditev in ustrezno bivanje tistih, ki si prizadevajo, da bi bil muzej čim učinkovitejši.

Prav je, da predvidimo vsaj posebna prostora za *vodstva in tajništvo*. Tudi zunanja podoba teh pisarn mora biti usklajena s tistim, kar je bilo rečeno zgoraj. Treba je poudariti, da je navzočnost vodstvenega delavca potrebna in naj bo po možnosti trajna.

3.1.13 Skladiščni prostori

Življenje muzeja običajno potrebuje tudi druge servisne prostore, med njimi *skladiščne prostore*. V njih so spravljena dela, ki niso razstavljena. Tega pojma ne smemo napačno razumeti. Muzejski depo po svoji naravi ni ne prostor pozabljenih predmetov ne zavetišče nereda. V njem se zbirajo dela, ki so sicer pomembna in značilna znotraj cerkvenega konteksta, ki pa so iz različnih razlogov spravljena zaradi varnejšega nadzora in hrambe.

Če si teh del trenutno ni mogoče ogledati med vnaprej določenim obhodom, bodo sčasoma lahko postala njegov sestavni del. Poleg tega jih lahko uporabimo za razstave, bodisi v samem muzeju bodisi zunaj njega. V tem smislu je potrebno poudariti pomembnost »kroženja del«, četudi s potrebno previdnostjo tako znotraj kot zunaj muzeja, zaradi česar moramo natanko urediti vprašanje izposoje in nabave.

V vsakem primeru pa morajo biti dela v skladišču na razpolago raziskovalcem in institucionalno odgovornim osebam. Zato morajo biti dobro razporejena in zlahka prepoznavna. Nadalje je potrebno, da takšna dela na ustrezen način dokumentiramo in registriramo v splošnem muzejskem inventarju ali celo v posebnem katalogu, in sicer tako, da dokumentacijo občasno dopolnjujemo.

Nekatera dela so spravljena v skladišču, ker so v slabem stanju in jih je torej potrebno restavrirati. Zato moramo z vso vestnostjo poskrbeti za njihovo zaščito, saj so v občutljivem trenutku svojega »bivanja«.

3.1.14 Delavnice za restavriranje

Tam, kjer to dopuščajo okoliščine, je primerno, če ob

muzejskem skladišču predvidimo *delavnico za restavriranje*. Ta mora praviloma skrbeti za vzdrževalna in restavratorska dela. Njena naloga je tudi, da opravi poseg prve pomoči pri izdelkih, ki jim na poseben način grozi propad.

Če ni notranje delavnice, se moramo obrniti na zanesljive restavratorje, da občasno pregledajo obstoječe muzejsko gradivo. Kadar je mogoče in nujno, se to opravi v sodelovanju s civilnimi oblastmi.

3.2 Varnost

3.2.1 Inštalacije

Pazljivo se moramo spoprijeti z vprašanjem napeljava oziroma inštalacij, ki so potrebne za delovanje muzeja. Pri tem se moramo ravnati po veljavnih civilnih predpisih, kadar ti obstajajo za električne napeljave, protipožarno varnost, alarmne naprave, prezračevanje in klimo.

Zaradi varnosti osebja se je treba izogibati arhitektonskim oviram, dobro označiti poti z varnostnimi izhodi in občasno pregledati zgradbe in inštalacije.

Glede varnosti umetniških del je treba zagotoviti takó ohranitev dobrine kot tudi zaščito pred nepoklicanimi in pred tatvinami.⁴³

Za pravilno ohranjanje muzejskih predmetov je potrebna ustrezna klimatizacija prostorov, zaščita pred prahom, izpostavljenostjo sončnim žarkom, pred biolo-

⁴³ Prim. ICOM, Code de Deontologie Professionnelle de l' ICOM, Paris 1990; ICOM, Documentation Committee CIDOC Working Standard for Museum Objekts, 1995; Consiglio d' Europa, Convenzione riveduta sulla Protezione del Patrimonio Archeologico, Malta 1992; ICOSMOS (International Council of Monuments and Sitis); International Cultural Tourism Charter, 1998, artt., 2.4, 5.1, 3.1, 5.4. – Navedenim dokumentom lahko prištejemo tudi navodila, ki so jih pripravila Mednarodna srečanja škofjskih muzejev, npr. Rome Document, ki ga je potrdila 44. skupščina Arbeitsgemeinschaft kirchlicher Museum und Schatzkammern, Rom (31. maja 1995).

škimi organizmi ter redno vzdrževanje s čiščenjem in dezinfekcijo ter občasne diagnostične raziskave.

Da bi zagotovili zadostno varnost umetniških del, moramo poskrbeti za preventivne varnostne ukrepe prostorov, biti posebej pozorni na trdnost zunanjih zidov in na zaščito odprtin (varnostna vrata, železne mreže na oknih in svetlobnih linah itn.). Koristen je vsekakor tudi dober, morda s policijo povezan alarmni sistem. Neizogibno potrebna je fotografska kartica vsakega predmeta, da bi tako olajšali preiskave v primeru kraje.

3.2.2 Varovanje

Tudi varovanje muzeja je ena od poglavitnih nalog. Ne le da smo dolžni v splošnem pomenu poskrbeti za varovanje muzejskih prostorov in predmetov ob muzejskih oglednih poteh ter v skladišču, ampak je potrebna previdnost tudi pri kroženju muzejskih predmetov znotraj in zunaj muzeja.

Budnost in varovanje moramo »personalizirati«
glede na različne muzejske izdelke, tako da potrebujemo specializirano osebje. Ne gre torej le za ravnanje po splošnih pravilih glede hranjenja, pač pa moramo ta pravila preveriti in prilagoditi potrebam vsakega posameznega predmeta.

Redno varovanje moramo organizirati tako v času, ko je muzej odprt, kot tudi v času, ko je zaprt. Med obratovalnim časom moramo imeti pripravljeno primerno nadzorno službo, tako da ne bo prišlo do poškodb razstavljenih predmetov ali zgradbe. Navzočnost profesionalnih prostovoljcev je pri tem zelo koristna. Med zaprtjem muzeja bi bilo – tam, kjer je to mogoče – želeli, da razen navedenih varnostnih sistemov predvidimo še varnostno službo.

Za varnost med kroženjem muzejskih predmetov sta predvsem potrebni skrbnost in modrost zaposlenega osebja, da se izogne vsem vrstam nesreč. Posebno pazljivi moramo biti med izposajo posameznih del, tako da v vseh operativnih fazah poskrbimo za čuvanje, in sicer preko obvezne opreznosti med prevozom (z zagotovitvijo poseb-

nega zavarovalnega kritja) do posebne previdnosti med pripravami za razstavo.

3.3 Uprava

Da bi cerkveni muzej mogel na primeren način razvijati svojo dejavnost, je potrebna dobro strukturirana uprava.

V tem pogledu so lahko koristni naslednji napotki:

- ustanova, lastnica muzeja, mora preskrbeti neodvisen ekonomski vir dohodkov (na primer fundacijo, ki je sestavni del vira prihodkov), ki bo omogočal dolgoročno planiranje vsaj tistih dejavnosti, ki veljajo za bistvene;

- pripraviti večletni gospodarski načrt, poleg srednje- in kratkoročnega, kako s posebnimi organizacijskimi operacijami zadostiti vsem potrebam, ki jih zahteva strategija ohranitve in uveljavitve muzeja;

- s celostnim načrtom predvideti letno bilanco s predračunom in zaključnim računom, razčlenjenim v posebnih postavkah prihodkov (vstopnine, občasno sponzoriranje, ustanovni člani, prodaje itn.) in odhodkov (nakupi, osebje, poraba, dejavnosti, restavriranje, zavarovalnine, propaganda, tisk, prireditve idr.), da bi na ta način zagotovili običajno kontinuiteto dejavnosti, zlahka ugotovili spreminjanje porabe in predvideli posege;

- oskrbeti muzeju običajno pravno obliko (bodisi v cerkvenem bodisi v civilnem okviru) in z nadrobno izdelano normativno ureditvijo;

- dati jasno pravno obliko osebju, tako zaposlenemu kot prostovoljnemu (morda bo kazalo ustanoviti določena društva ali pa se nasloniti na druge ustanove); vestno izpolnjevati predpise o plačevanju davkov; oprezno ravnati pri sprejemanju specializiranih delavcev za različne zahteve; poskrbeti za vzpostavitev prostovoljnih služb s primernimi odgovornimi delavci; preučiti način izbire pri zaposlovanju delavcev z ustrezno sistemizacijo in prožnostjo;

- utrjevati podobo muzeja preko kanalov cerkvenih komunikacij, prosvetnih in kulturnih organizacij, lokalnih množičnih medijev (*mass media*).

3.4 Osebjje

- potreben je direktor s posebno pristojnostjo in predanostjo;
- zaželeno je, da direktorju pomagajo eden ali več komitejev (ali vsaj nekaj izvedencev), ki vodijo znanstveno, kulturno in upravno organizacijo muzeja;
- kjer se izkaže koristno, lahko nastavimo delavce v tajništvu, za odnose z javnostjo, za gospodarsko upravljanje itd.;
- poskrbeti moramo za varovalno osebje, upoštevajoč zgoraj navedene kriterije;
- imeti moramo vodnike, ki bodo izurjeni za vodenje različnih zvrsti obiskovalcev.

3.5 Norme

Pravilen potek muzejske dejavnosti v kontekstu kulturnih dobrin vsake delne Cerkve zahteva spoštovanje veljavnih norm. S tem v zvezi lahko izpostavimo naslednje točke:

- upoštevati predvsem norme in usmeritve Svetega sedeža, narodnih in regionalnih škofovskih konferenc ter škofij, ki z različnih vidikov zadevajo to področje;
- po možnosti sestaviti *statut* in *pravilnik* in ga objaviti prek škofijskih teles za informiranje;⁴⁴
- podrediti se civilnim določilom z mednarodnim značajem in predvsem tistim nacionalnega in regionalnega pomena (na primer že imenovanim ICCROM, ICOM, ICOMOS, Svet Evrope);
- vzpostaviti red pri izposoji muzealij ob sklicevanju na splošne cerkvene in civilne norme, ob preučitvi namembnosti zahteve, s priporočanjem cerkvene kontekstualizacije predmetov;
- določiti normative glede pravic do reprodukcije del glede na cerkvena in civilna določila in običaje;

⁴⁴ Prim. opombo 35.

– določiti dostop do podatkov, tistih na papirju in predvsem do informacijskih (*in loco* ali na omrežju);

– dati navodila glede prevoza nezavarovanih in starejših del, tistih, ki so v nevarnosti, da v cerkvenih muzejih ali drugih skladiščih propadejo.

Za skladiščenje (že opravljeno ali v nastajanju) umetnostno-zgodovinskih dobrin, ki so cerkvena last, v civilnih muzejskih (ali podobnih) ustanovah je treba sestaviti dogovor ali drug dogovorjeni pogodbeni akt, da bi zagotovili lastnino, zaščito, cerkveno uporabo in začasni značaj samega deponiranja.

Tudi postopke restavriranja moramo skrbno določiti z natančnimi formalnimi akti.

3.6 Odnosi z drugimi ustanovami

V upravljalški organizaciji cerkvenega muzeja moramo predvideti in spodbujati odnose z drugimi kulturnimi ustanovami, posebej z javnimi in zasebnimi muzeji.

Takšno sodelovanje uresničujemo ob zagotavljanju samostojnosti posameznih zavodov in ob podpiranju izdelave skupnih projektov v prid kulturne poživitve na določenem ozemlju.

Pri spodbudah, pri katerih sodelujemo z drugimi muzejskimi ali kulturnimi ustanovami, moramo varovati lastnino predmetov, se podrežati predpisom glede izposoje, določiti upravljalške dogovore.

4. Uporaba cerkvenega muzeja

4.1 Javna uporaba

Cerkveni muzej je prostor, namenjen javni uporabi, ker so kulturne dobrine v službi poslanstva Cerkve. Muzej s kulturno dediščino, ki jo je ustvarila krščanska skupnost, vzgaja občutek za zgodovino, za lepoto, za to, kar je sveto. Uporaba je zatorej najtesneje povezana, čeprav

drugačna, z izobraževalno vrednoto, ki jo muzejska ustanova mora negovati. Združevati vzgojni in uporabni vidik pomeni poudariti pomembnost dopolnjevanja med spoznavnim in čustvenim vidikom, zlasti kar zadeva versko življenje, katerega dejanja, ki se opredeljujejo kot izraz ljubezni do Boga in do bratov, potrebujejo sodelovanje razuma, čustev in volje.

Vsi »kraji« krščanstva so določeni za sprejem, zaradi česar moramo z vsakršno pobudo oznanjati »evangelij ljubezni«. Cerkev se je posluževala vidnih znamenj, da bi izrazila in oznanjala lastno vero. Tudi dela, zbrana po muzejih, so namenjena katehezi *ad intra* in oznanjevanju evangelija *ad extra*, tako da so predana v uživanje in uporabo tako vernikom kot *oddaljenim*, da bi lahko obojni, vsak na svoj način, imeli od njih korist.

Iz teh razlogov mora biti cerkveni muzej, prvenstveno namenjen krščanskemu občestvu, v največji meri na razpolago tudi obiskovalcem drugačnega kulturnega, družbenega in verskega porekla. In sama krščanska skupnost je tista, ki preko muzejskih delavcev sprejema tiste, ki se zanimajo za verske pomnike, kajti »*Ecclesiae catholicae nemo extraneus, nemo exclusus, nemo longinquus est*«. ⁴⁵

Občinstvo lahko razporedimo v nekaj različnih kategorij: posamični obiskovalci, vodena skupina, šolarji, raziskovalci. Različne oblike pristopa svetujejo drugačne metodologije, ki jih razumemo kot olajšanje nenadnega obiskovalčevega stika z drugačno realnostjo in sprejem njegovih različnih kulturnih zahtev.

Razumna organizacija vnaprejšnjih najav in obiskov omogoča boljšo storitev ne le uporabniku, ampak tudi izvajalcu. Posamezni muzeji bodo razen za potek ogledov poskrbeli tudi za organizacijo dodatnih kulturnih dejavnosti.

⁴⁵ Pavel VI., Homilija Negli splendori dell' Immacolata (8. cecembra 1965), v: Insegnamenti di Paolo VI, III, 742-747.

4.2 Uporaba v cerkvenem pomenu

4.2.1 Uporaba v cerkvenem duhu (mens)

Da bi cerkvene muzeje na primeren način predali uporabi, je treba poudariti globoko povezanost estetskih prvin z religioznimi. Nadalje se mora pokazati neločljiva vez med razstavljenjo kulturno dediščino in sedanostjo Cerkve in sveta: pristop k umetniškim delom, ki jih je navdihnilo krščanstvo, namreč ni enak pristopu k najdbam izginulih civilizacij, kajti veliko tega, kar vidi obiskovalec, je tesno povezano z današnjo Cerkvijo.

Cerkveni muzej je zlasti v današnjem zgodovinskem trenutku razširjene sekularizacije poklican, da na novo določi zasnovo življenjskega pomena, ki v *sensus fidei* najde svoj prvi smisel življenja, izkustva, upanja. Zbirka materialnih izdelkov ni znamenje ponosa, ampak žrtvovanja nadarjenosti tolikih umetnikov Bogu, s čimer so se mu hoteli zahvaliti. Tudi najlepše stvari morajo namreč opozarjati na omejenost človeške ustvarjalnosti v smislu Jezusovih besed: »Poučite se od lilij na polju, kako rastejo. Ne trudijo se in ne predejo, toda povem vam: še Salomon v vsem svojem sijaju ni bil oblečen kakor katera izmed njih.«⁴⁶

Zato cerkveni muzej prevzema izobraževalno vlogo pri katehezi in v posredovanju kulture. Muzejski objekti v resnici ponujajo občinstvu dela, ki pospešujejo ponovno evangelizacijo današnjega človeka. Preko vodenih obiskov, konferenc, publikacij (muzejski katalogi, katalogi učnih razstav, ilustrirani prospekti načrtanih poti na določenem ozemlju) imajo obiskovalci na razpolago sredstvo za spoznanje temeljnih prvin krščanstva, ki jih je večina njih osebno sprejela z zakramenti krščanske iniciacije. Ti lahko s tem nenavadnim sredstvom ponovno najdejo možnost za rast in dozorevanje na poti vere, da bi tako bolj odražali svojo privrženost Kristusu. Neveru-

⁴⁶ Mt 6, 28-29.

joči pa lahko ob obisku cerkvenih muzejev zaznajo, kolikšno pomembnost je krščanska skupnost pripisovala oznanjevanju vere, bogoslužju, delom ljubezni in krščansko navdihnjeni kulturi.

Pazljivo branje zgodovine Cerkev, tudi v njenem razvoju na določenem ozemlju in v sestavi umetnostno-zgodovinske dediščine, seveda kliče k spoznavanju velikih tematskih sklopov krščanske umetnosti. V kulturni dediščini, ki se nam je ohranila, beremo in razpoznavamo smisel žrtvovanja, ljubezni, sočutja, spoštovanja življenja, posebnega pristopa do smrti, zaupanja v prenovljeni svet. Te resničnosti, ki jih odražajo zbrana muzejska dela, vodijo do poglobitvenih smernic cerkvenega poslanstva:

- bogočastje, ki se jasno odraža v liturgiji, v ljudski in osebni pobožnosti;
- kateheza, ki se odraža v izobraževanju in vzgoji;
- kultura, ki se odraža v mnogoterih, zlasti pa v humanističnih vedah;
- predvsem pa ljubezen, ki se odraža v delih duhovnega in telesnega usmiljenja.

Na vsaki izmed teh koordinat se je spletla gosta mreža čutnih znamenj, ki se razvijajo in dozorevajo v času. Njihova trajnost je v ohranitvi spomina, ki ga lahko cerkveni muzeji varujejo in določajo njegovo vrednost. Takšno pojmovanje torej presega goli estetski in zgodovinski vidik ter se dotika bolj zastrtega in globokega smisla in pomena v okviru *civitas christiana*.

4.2.2 Uporaba v cerkvenem kontekstu

S pobudami, ki so v ospredju muzejskega izobraževanja, lahko na določenem ozemlju obnovimo mikro-zgodovino posameznih danosti. Študijski dnevi, vodeni itinerariji, priložnostne razstave in druge pobude so lahko koristni pri odstiranju osrednjih krščanskih vrednot na določenem ozemlju. Zgode in nezgode krajevnih cerkvenih pastirjev in svetnikov pa odkrijemo v oblikah ljudske pobožnosti, ki je zapustila bogato umetnostno-zgodovin-

sko zbirko. Drugi, muzejem zaupani pomniki, razkrivajo pomembno vlogo društev in bratovščin.

Cerkveni muzej izpolnjuje pomembno nalogo pri spodbujanju sedanjih rodov, zlasti mladine, kajti s poseda-njanjem spominov preteklosti opozarja na zgodovinski vidik krščanske skupnosti. V tej luči postaja temeljnega pomena odnos med šolo, ozemljem in delno Cerkvijo. Insti-tucionalne sinergije, ki iz tega izhajajo, namreč pove-čujejo zavest cerkvenega konteksta, ki dobiva svojo potr-ditev v umetnostno-zgodovinski dediščini Cerkve. Razkri-vanje dogodkov s pomočjo najdb iz preteklosti postane v tem smislu tudi oživljanje družinskega spomina in zato najbolj občuteno. Razen tega je del skupnega zanimanja za vrednote izročene vere.

4.2.3 Uporaba v cerkvenem življenju

Beseda muzej v običajnem razmišljanju spominja na kraj, ki je ločen od današnjega življenja, nespremenljiv, statičen, hladen, tih. Cerkveni muzej pa se nasprotno iz-kaže kot pravo »vzgajališče«, živo središče kulturne obde-lave, sposobno razviti in širiti zavest o ohranjanju in ovre-dnotenju cerkvenih kulturnih dobrin. Svojevrstnost cerkvenega muzeja je v ohranitvi in osvetlitvi zgodovinskih pričevanj o življenju Cerkve, kot se je to odvijalo na do-ločenem ozemlju, zajeto v mnogotere umetnostne izraze.

Če hočemo doseči te cilje, ni dovolj, da bistrourmno za-snujemo in dobro izdelamo razstavne smeri ter ob njih razpostavimo dela, ki pomagajo začrtati in dojeti prostorski kontekst in zgodovinsko resničnost. Soočiti se mora-mo z vprašanjem pravilnega sožitja dveh primarnih funkcij cerkvene muzejske strukture: ohranjanja in raz-stave. Razstavni kriteriji morajo namreč prispevati k osvet-litvi povezanosti med delom in pripadajočo skupnostjo, tako da bi pokazali življenje krščanske skupnosti v pre-teklosti. Muzejska didaktika mora potem vzpostaviti ko-munikativni in vzgojni krogotok, tako da bi vzbudila za-nimanje obiskovalcev za današnje cerkveno življenje.

Po drugi strani čas obiska v muzeju ne omogoča, da bi do zadnjega ocenili njegovo zgodovinsko in dokumentarno bogastvo. Zdi se torej primernejše, da določimo spremenljive poti za ogled, da bi obiskovalcem ponudili – sočasno s poukom-obiskom – pomožno gradivo, ki ga sicer lahko preberejo zunaj muzeja. Tako postane cerkveni muzej središče kulturnega oživljanja v skupnosti. Z animacijo skupin je tudi sam poživljen. Izdaja letni koledar prireditel in jih vključi v širši pastoralni projekt tako delne Cerkve v njeni celoti kot tudi posameznih cerkvenih ustanov, ki jo sestavljajo. V tem koledarju je lahko predvideno:

- občasne razstave, ki bodo izpostavile obdobja, umetnike, zgodovinske okoliščine, duhovnost, različne pobožnosti, izročila, obrede;
- konference v določenih letnih obdobjih in glede na tematske cikle;
- predstavitev knjig in novih ali restavriranih umetniških del;
- srečanja in diskusije z umetniki, restavratorji, zgodovinarji in kritiki;
- prikaz prireditel, ki jih promovirajo ustanove in združenja in ki se sicer ne bi uspele razširiti na celotno škofijsko območje;
- organiziranje katehetskih zasedanj *in loco*.

Toda najboljši način, kako pomagati razumeti vrednost umetniških del in zatorej tudi smisel cerkvenega muzeja, je v tem, da naučimo obiskovalce ozreti se okrog sebe, da premišljujejo in povezujejo dogodke, predmete, zgodovino, osebe s tega območja v preteklosti, ki ostajajo živa in navzoča bitja. Tako cerkveni muzej povezuje preteklost in sedanost v cerkvenem življenju določene krščanske skupnosti.

4.3 Uporaba znotraj območne celote

Preko cerkvenega muzeja se lahko sprožijo pobude za širitev spoznavanja kulturnih dobrin določenega ozemlja. V ta namen je primerno:

– pospeševati srečanja med verujočimi in neverujočimi, med verniki in dušnimi pastirji, med uporabniki in umetniki;

– ozaveščati družine kot vzgojne celice za krščansko umetnost in za razumevanje vrednot, ki jih ta umetnost prenaša;

– vzbuditi pri mladih zanimanje za spomeniško kulturo in za zgodovino krščanstva.

Cerkveni muzej je po svoji naravi tesno povezan z ozemljem, na katerem opravlja posebno pastoralno poslanstvo. Zbira namreč to, kar s tega ozemlja prihaja, da bi ga spet povrnilo vernikom z dvojnimi itinerarijem zgodovinskega spomina in estetskega uživanja. Cerkveni muzej je »cerkveni prostor«, poleg tega pa tudi »ozemeljski prostor«, ker se inkulturacija vere dogaja v posameznih okoljih. Gradivo, ki so ga uporabljali za izdelavo mnogoterih predmetov, se nanaša na natančno določene naravne kontekste; zgradbe nedvomno nosijo pečat svojega okolja; umetniki in naročniki so vezani na tradicijo, ki se razvija v določenem kraju; same vsebine umetniških del se navdihujejo in odgovarjajo na potrebe, vezane na *habitat*, v katerem se odvija krščansko občestvo. Spomeniški kompleksi, umetniška dela, arhivi in knjižnice so pogojeni z ozemljem in se nanj nanašajo. Tudi cerkveni muzej ni izločen prostor, ampak je v tvorni in kulturni kontinuiteti z okoljem, ki ga obkroža.

Cerkveni muzej potemtakem ni odtujen od drugih cerkvenih prostorov, ki pripadajo določenemu območju. Vsem je namreč skupna ista pastoralna namembnost in v svoji različni tipologiji spletajo organsko in razčlenjeno soodvisnost. To kontinuiteto podkrepljuje *mens* Cerkve do *kulturnih dobrin*, ki so v službi njenega poslanstva. Te dobrine vstopajo v eno samo naravnost, zaradi česar so *de iure* med seboj usklajene, *de facto* pa morajo izraziti takšno enotnost v kompleksnosti in različnosti. Po svoji strani cerkveni muzej zbira in ureja umetnostno-zgodovinsko dediščino; prek njega postaja viden odnos do celotnega območja in do cerkvene skupnosti.

Cerkveni muzej glede na teritorij opravlja različne naloge. Na prvem mestu je njegova običajna vloga: je »ohranjevalna zbirka«, ker prihaja iz območij, kjer so nastale posamezne krajevne Cerkve, in iz različnih razlogov ne more več ostati *in loco* (težave z varovanjem, neznani izvor predmetov, odtujitev ali razdejanje izvornega kraja, propad izvirnih struktur, potresno tveganje ali druge naravne nesreče). Tej vlogi pa se pridružujejo druge, ki jih moramo pazljivo pretehtati pri zasnovi cerkvenega muzeja. Razporeditev najdenih predmetov mora pojasniti zgodovino določenega dela Cerkve. Muzejski objekt je poklican k utemeljevanju celotnega cerkvenega ozemlja, zato mora svojo vsebino povezovati s kraji njenega izvora. Da bi pojasnil odnos kontinuitete med preteklostjo in sedanjostjo, mora biti cerkveni muzej stalni spomin zgodovine določene krščanske skupnosti; hkrati pa je poklican, da gosti priložnostne predstave s sodobno vsebino, povezane z dejavnostjo Cerkve.

Te funkcije narekujejo, da bi se tam, kjer je mogoče, poslužili novih multimedijskih tehnologij, ki so sposobne virtualno, sistematično in vizualno predstaviti notranjo vez muzeja z ozemljem, s katerega prihajajo dobrine, ki so zdaj v muzeju. V tem smislu se pojem cerkvenega muzeja označuje kot *nerazdeljen in razpršen muzej*. To pojmovanje prinaša policentrične strukture, do katerih mora *škofijski muzej* kazati svojo usklajevalno vlogo. Tako se lahko okrog njega zvrstijo stolnična zakladnica in kulturne dobrine kapitlja; zbirke svetišč, samostanov, bazilik, bratovščin; zbirke župnijskih cerkva in drugih cerkvenih stavb; vsi spomeniški kompleksi z umetniškimi deli, ki jih sestavljajo; morebitna arheološka najdišča. Tako se splete mreža, ki dinamično povezuje škofijski muzej z drugimi muzejskimi gibali in množico cerkvenih kulturnih dobrin s celotnim ozemljem.

Zlasti *škofijski muzej* opravlja posebno nalogo, ker osvetljuje edinost in skladnost kulturnih dobrin delnih Cerkva. V njem bi moral biti seznam celotne škofijske

umetnostno-zgodovinske dediščine. S pomočjo prospektov, ki jih na hitro preberemo, bi morali kontekstualizirati shranjena dela in druge predmete, ki so v cerkvenem okrožju. Z znanstvenimi pripomočki bi morali imeti dostop do seznama in katalogizacije umetnostno-zgodovinske dediščine določenega področja (vsaj kolikor je lahko v javni rabi). Tako začne delovati kompleks, ki upravičuje delo inkulturacije vere na določenem ozemlju; ki združuje celotno dejavnost krajevne Cerkve, ki je naravnana na ustvarjanje kulturnih in duhovnih dobrin, primernih za njeno poslanstvo; ki opozarja na kulturno in duhovno težo v muzeju shranjenega spomina; ki krepi občutek pripadnosti skupnosti prek dediščine, ki se prenaša iz roda v rod; ki spodbuja rešitve glede nadzora in znanstveno raziskovanje; ki je odprt za sodobne stvaritve, tako da pokaže svojo življenjsko moč in pastoralnost kulturnih dobrin, ki so prisotne v vsaki izmed realnosti, v kateri je razširjeno krščansko sporočilo.

V tem smislu se *škofijski muzej* spremeni v kulturno središče velikega pomena, kajti temelji na shranjenih umetnostno-zgodovinskih delih, ki označujejo in združujejo celotno krščansko skupnost. Skupaj z njimi je stolnica živa dediščina, ki v svoj kompleks vključuje muzej-zakladnico, strukture in dela, ki zadoščajo mnogoterim slavilnim in organizacijskim potrebam. Tako so župnije, svetišča, samostani in bratovščine lastniki predmetov, ki jih lahko hranimo ali v lastnem ali v osrednjem muzeju (ob zagotovitvi, da jih ob posebnih priložnostih spet uporabimo). Tudi delavnice za restavracijo in tehnični uradi morajo biti naravnani na to škofijsko središče, tako da bi se vključili v živo celoto delne Cerkve. Ohranitvena naloga se torej zoži le na enega izmed vidikov vrednotenja, ki se konča v *škofijskem muzeju*. Umetniška dela, oprava, oprema, oblačila itn., ki se zaradi varnostnih razlogov, opustitve, ukinitve velikih delov bogoslužja, negotovosti ali uničenja gostujočih objektov zbirajo v cerkvenih muzejih, tako ostajajo živi del kulturnih do-

brin cerkvene skupnosti in celotne civilne družbe, ki biva na tem ozemlju.

Pojem *integrirani muzejski sistem* se znatno razširi in prevzame pomembno cerkveno vlogo glede na druge civilne institucije znotraj določenega ozemlja. Tak koncept pelje k pravnemu priznanju teh zavodov v njihovi celovitosti; navaja na uresničitev institucionalne podobe, ki bi bila sposobna prilagoditi takšno ureditev; je osnova za zahtevo po javnem skrbstvu; pogojuje kulturno politiko v regiji; polaga temelje regulativnim in varstvenim sistemom uslužbencev in prostovoljcev. Zato ima ta nova oblika očitno družbeno in politično veljavo, kajti ponuja kulturno storitev javne koristnosti in odpira kar dobre možnosti zaposlitve.

Tipologija cerkvenega muzejskega sistema, ki je razpršen in decentraliziran, označuje ozemlje s svojim vrednotenjem celotne cerkvene umetnostno-zgodovinske dediščine. V tej luči posamezni muzej ali zbirka ni več kraj, kjer so spravljena ali zbrana iz konteksta iztrgana dela, ampak element, označujoč lokalno kulturo, ki stopa v razmerje z drugimi kulturnimi dobrinami. Decentralizacija, ki bodisi privede do varstva umetniških del na kraju njihovega izvora bodisi do varovanja samih cerkvenih prostorov, posebej poudarja manjša umetniška dela in hkrati bogati vsak posamični delček škofijskega ozemlja, ki ga sestavljajo župnije, samostani, svetišča itn. Če bi opravo in pohištvo, ki ga več ne rabimo in ki leži po cerkvah, prepeljali v en sam muzej, bi osiromašili izvorne kraje, muzej pa bi spremenili v skladišče, založeno s tem gradivom. Taka odločitev bi zmanjšala vrednost samih predmetov, ki bi med številnimi drugimi in bolj pomembnimi izgubili težo in postali manj uporabni. Zato moramo *in loco* ohraniti različne predmete z izrazno močjo, ki dajejo sijaj kraju, vzbujajoč spomine na dobrotnike in naročnike, znamenite umetnike in preproste obrtnike, stare običaje in razmere. Ob pomanjkanju ustreznih struktur se bomo vsekakor odločili za centralno muzejsko zgradbo.

Škofijski muzej lahko postane kraj ozaveščanja cerkvenega občestva in dialoga med različnimi kulturnimi silnicami na določenem območju. Da bi se to tudi udeležilo, moramo priti do popisov in katalogov; poskrbeti za topografsko in fotografsko dokumentacijo izvornega nahajališča predmetov in celotnega področja; postaviti vzorčne *stojnice*, prirejati zanimive razstave, pospeševati umetnostno-zgodovinske študije, restavracijska dela; organizirati vodene ogleda, ki se bodo začeli v muzeju, nato pa se razširili na druge spomeniške komplekse določenega okrožja. Vse te dejavnosti, popestrene z različnimi manifestacijami, bodo razkrile delo, ki ga je Cerkev opravila na določenem območju in bodo spodbujale ohranitev kulturnih dobrin v njihovem izvornem kontekstu.

5. Vzgoja in izobraževanje delavcev za cerkvene muzeje

5.1 Izobraževalni projekt

5.1.1 Pomembnost izobraževanja

Muzej kot umetnostno-zgodovinsko gibalno lahko prevzame pomembno kulturno vlogo, če neguje dejavnost zgodovinskega informiranja in estetske vzgoje znotraj pastoralnega projekta. Da bi dosegli takšne cilje, se moramo lotiti izobraževanja klera, umetnikov, muzejskih delavcev, vodnikov, varnostnikov in samih obiskovalcev, jih seznaniti s svojevrstno naravo cerkvenih kulturnih dobrin; pri tem ravnamo s posodobljeno strokovnostjo, globoko skromnostjo, pozornim dialogom, s čim večjo odprtostjo in spoštljivostjo do lokalnih tradicij.

Projekt izobraževanja je naravnani na vrednotenje del iz preteklosti in na spodbujanje novih izdelkov. Zaradi krize svetega in odtod izvirajočega osiromašenja kulturnega izraza, kar zadeva arhitekturo, ikonografijo in opremo, se moramo nujno povezati ali s tradicijo, da bi izpostavili prispevke posameznih obdobj, ali pa se pridružiti

današnjim razpravam, da bi zbudili novo umetnostno in kulturno obdobje s krščanskim navdihom. Cerkev je namreč bila vselej naročnica umetniških del, kajti v umetnosti je videla prvovrstno sredstvo za izpolnitev svojega poslanstva. Skozi stoletja je imela navado opozarjati »na pospeševanje, varovanje in vrednotenje najvišjega izraza človekovega duha na umetnostnem in zgodovinskem območju kot na sestavni del svoje službe«. ⁴⁷ Takšna kulturna naloga terja sposobnost kritike in resno pripravo. Zato je potrebno izdelati primeren projekt za izobraževanje osebja, poleg tega pa bo neizogibno potrebno vzajemno sodelovanje med ustanovami, ki skrbijo za cerkveno umetnostno-zgodovinsko dediščino.

S pomočjo različnih ustanov in strokovnjakov bo Cerkev ob misli na delo, opravljeno v dveh tisočletjih, in z izdelavo predlogov za prihodnost, mogla še naprej razvijati sedanje zanimanje za kulturne dobrine. Potemtakem je primerno, če človeštvu spet povrnemo smisel za zgodovino, prepleteno z vsakdanjostjo in velikimi podvigi; izpostaviti vpliv krščanstva v minulih stoletjih in v različnih sociokulturnih kontekstih; opomniti na naravne nesreče ali konfliktna dogodka, ki so v nekaterih primerih povzročili uničenje slavovitih mojstrov; s primernim šolskim vzgojnim projektom in permanentnim izobraževanjem pokazati, da so cerkvene kulturne dobrine posebej pomembne za celotno skupnost; opominjati, da je cerkvena svojevrstnost teh dobrin oznanjevanje evangelija in razvoj človeka; preseči razlike med bogatimi in revnimi, med različnimi kulturami in etničnimi skupinami, med raznimi veroizpovedmi in mnogoterimi religijami.

⁴⁷ Prim. Pontificia Commissione per la Conservazione del Patrimonio Artistico e Storico della Chiesa (sedaj: Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa - Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkev), Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturne dobrine Cerkev, 1992; objavljeno v tej številki CD, str. 169-187.

5.1.2 Neodložljivost izobraževanja

V celoti moramo preseči določeno cerkveno nezanimanje za ohranitev in ovrednotenje kulturnih dobrin; preseči nepripravljenost na pravnem in upravnem področju; preseči pomanjkanje primerno pripravljene naročila.

– Preseganje *cerkvenega nezanimanja za kulturne dobrine*. V tem času razglašene socialnega zanimanja za umetnostno-zgodovinsko dediščino je občasno opazna določena nepozornost in nenaklonjenost do umetnostno-zgodovinske dediščine znotraj cerkvenega okvira. Nujnost drugih pastoralnih potreb in – predpostavljamo – neprimerna pripravljenost odgovornih sta oslabili nadzor nad to dediščino. Konkretno, iz nezadostne izobrazbe delavcev pridemo do skromne sposobnosti vodenja, ki se posebej razkriva v izrednih primerih (porušenje zgradb, nevarnost poškodb, odpadanje fresk, odtujitev izdelkov, organizacija varnosti, pravni in upravni spori itn.). V takih stiskah pogosto ne pride do odločilnih sklepov, ker manjka organska vizija in preventivna strategija.

– Preseganje *nepripravljenosti na pravnem in upravnem področju*. Veliki ekonomski izdatki, pogosto potrebni za uresničitev nekaterih posegov, so pogosto v zvezi s pomanjkljivim vodenjem. Zato so v tem pogledu potrebne programske sposobnosti, upravna in pravna pristojnost, sodelovanje med ustanovami (tako na cerkvenem kot tudi na civilnem področju). V mnogih primerih namreč resda ni mogoče zbrati prispevkov, zlasti javnih (na regionalni, nacionalni ali mednarodni ravni) za napačno proceduralno informacijo. V tej zvezi moramo opozoriti na nujnost razreševanja na izobraževalni ravni, da bi zaposlene seznanili s splošnimi in posebnimi zakonodajnimi viri na civilni in cerkveni ravni.

– Preseganje *pomanjkanja primerne naročila glede povečanju kulturnih dobrin*. V preteklosti je bila pogosto Cerkev razsvetljena naročnica; kot taka je umetnike vseh vrst uvajala v srčiko krščanske duhovnosti. Pričevanje preteklosti, ohranjeno v cerkvenih ustanovah, mora spo-

dbuditi današnje naročnike, da bi se pomnožilo število cerkvenih dobrin z interdisciplinarnim prizadevanjem, tako da bi umetniki dojeli različno cerkveno ozadje (*background*) za večji uspeh njihovih del. Pomembno je, da imamo na razpolago ljudi, ki so pripravljene delati kot *ekipa* in se srečati s sodobnimi umetniki.⁴⁸ V tem prizadevanju lahko cerkveni muzej opravlja vlogo katalizatorja za spodbujanje umetnikov in za njihovo pripravljenost na religiozne teme.

5.1.3 Kriteriji pri izobraževanju

Cerkveni muzej lahko prevzame lastno in trajno izobraževalno vlogo, ki se razvija na treh ravneh: kot zgodovinska informacija, estetska vzgoja, duhovna interpretacija. Da bi cerkveni muzej izpolnil takšno nalogo, je treba skrbno pripraviti osebe. Pri izobraževanju osebja moramo upoštevati nekaj temeljnih in neizogibnih vidikov:

- vzgajati posamezne delavce k medsebojni odgovornosti, zato da bi primerno sodelovali pri kulturnih projektih, ki jih pospešuje Cerkev;
- vzgajati jih v duhu za iniciativo z uvajanjem novih dejavnosti in z upoštevanjem že obstoječih izkušenj;
- vzgajati jih v duhu povezanosti s svojim območjem, da bi na primeren način kontekstualizirali pobude v kompleksu kulturnih dobrin, ki obstajajo znotraj posameznih delnih Cerkva;
- vzgajati jih k uporabi različnih didaktičnih pripomočkov, tudi multimedijskih, da bi olajšali dostop uporabnikom do kulturnih dobrin Cerkve;
- vzgajati jih v pastoralni razsežnosti, da izkoristijo umetnostno-zgodovinsko dediščino glede na duh (*mens*) Cerkve in glede na različno tipologijo obiskovalcev.

⁴⁸ Janez Pavel II., Nagovor udeležencem Italijanskega nacionalnega kongresa za sakralno umetnost (27. aprila 1981), v: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, IV/1*, Citta del Vaticano 1981, 1952-1956; Isti, Pismo umetnikom (4. aprila 1999), Citta del Vaticano 1999; slov. prevod: *Cerkveni dokumenti 82*, Ljubljana 1999.

5.1.4 Izobraževalne vsebine

Izobraževalne pobude morajo predvideti različne vrste učenja in biti pozorne na naslednje predmete: splošna in lokalna zgodovina Cerkev; zgodovina ljudskih tradicij; hagiografija in duhovnost; ikonografija in ikonologija; zgodovina verske umetnosti in arhitekture; zgodovina ustanov posvečenega življenja in njihove prisotnosti na določenem ozemlju; zgodovina laičnih cerkvenih ustanov, katoliških združenj, bratovščin, skrbstvenih gibanj in kulturnih ustanov. S tem v zvezi bo mogoče organizirati tečaje, študijske seminarje, simpozije, diskusije, vrsto konferenc, da bi omogočili začetno izobrazbo, specializacijo, izpopolnjevanje, permanentno izobraževanje. Navedene izobraževalne pobude tudi pomagajo združevati ljudi z različnimi ideološkimi pogledi, tako da pričnejo s pastoralno koristnim dialogom.

Za uslužbenke in odgovorne delavce cerkvenega muzeja je potrebna izobrazba posebne vrste. V teh pobudah bo poleg zgoraj nakazanih predmetov treba predvideti specifičen pouk o muzejski organiziranosti, upravnem vodenju, didaktični zasnovi, varstvu dobrin, konserviranju izdelkov, veljavni zakonodaji (glede varovanja, davkov, institucionalnih odnosov). Morebitna škofijska glasila ali druge publikacije pa bodo lahko poskrbele za običajno informativno izpopolnjevanje.

5.1.5 Kraj izobraževanja

Izobraževanje poteka na mnogotere pobude, organizirane po različnih, zanjo določenih institucionalnih krajih (lokalnih, škofijskih, regionalnih, nacionalnih, mednarodnih). Na splošno je potrebno vzpostaviti konstruktiven dialog med duhovniki in laiki, med profesionalci in učitelji, vključujoč – kar zadeva vprašanje varovanja, konserviranja, vrednotenja kulturnih dobrin – vse intelektualne, človeške, duhovne vire, ki se lahko stekajo v *timsko* delo in sodelovanje med institucijami.

Tudi v tem pogledu so pristojni območni uradi za kulturne dobrine vabljeni, da postanejo dejavni, tako da bodo pri okroglih mizah, konferencah, diskusijah vedno ponujene koristne informacije in izpopolnjevanja.

Glede na posebne območne muzejske ustanove je treba spodbujati ustanavljanje komisij ali združenj izvedencev, ki jim bomo zaupali nalogo vodenja in animacije, bodisi na ravni splošne strategije bodisi na ravni posameznih muzejskih kompleksov (npr. nacionalna združenja cerkvenih muzejev in nacionalna združenja popisovalcev imetja ipd.).

5.1.6 Sodelovanje med ustanovami

Zasnova cerkvenega muzeja, ki je povezan z določenim območjem, vodi do vpletenosti mnogovrstnih ustanov in aktiviranja različnih izobraževalnih pobud. Gre torej za osnovni pomen odpiranja za sodelovanje med ustanovami.

Na škofijski ali medškofijski ravni je treba – kolikor mogoče – pritegniti civilno oblast in druge kulturne zavode, da bi uskladili izobraževalne programe glede vrednotenja umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkve. Razen tega je primerno poskrbeti za delavce, ki so se specializirali v pristojnih akademskih središčih, civilnih ali cerkvenih, tako na nacionalni kot na mednarodni ravni.

Izobraževalni programi niso namenjeni le zaposlenim, ampak – z aktiviranjem strategije permanentnega izobraževanja – tudi obiskovalcem.

5.2 Izobraževanje delavcev

5.2.1 Načela pri izobraževanju klera

Pri načrtovanju izobraževanja je temeljnega pomena priprava kandidatov za duhovništvo in klera. Tisti, ki se podajajo v duhovništvo in v redovno življenje, se namreč morajo naučiti ceniti vrednost kulturnih dobrin Cerkve z vidika kulturnega pospeševanja in evangelizacije. Duhovniki so običajno v skrbi za duše namreč tudi odgo-

vorni za varovanje cerkvene zgradbe v njeni arhitektonski resničnosti in v vseh stvaritvah, ki jo konkretno sestavljajo.

V svojem pismu škofom ordinarijem o izobraževanju duhovniških kandidatov (15. oktobra 1992)⁴⁹ Papeška komisija spodbuja, da se v izobraževalnem ciklu kandidatov za duhovništvo morajo »načrtovati tečaji, v katerih se kandidati na poglobljen in sistematičen način seznanijo z zgodovino in osnovami sakralne umetnosti, s krščansko arheologijo, arhivistiko in bibliotekarstvom. Ti tečaji lahko prispevajo k izbiri nekaterih semeniščnikov, ki ob vnemi na tem predmetnem področju postanejo v prihodnosti sposobni opravljati vlogo pospeševalca in pomočnika tudi pri sobratih.«⁵⁰ Potem je primerno, da se v različnih filozofskih in teoloških tečajih spopri- mejo s tematiko, ki zadeva umetnost, estetiko, knjižnice, arhive in muzeje. Razen tega je potrebno ustanoviti specializirane študijske centre, da bodo oblikovali izvedence na področju kulturnih dobrin Cerkve, v katerih se naj lotevajo tudi vprašanj, ki so lastna cerkvenim muzejem.⁵¹

⁴⁹ Glede vzgoje duhovniških kandidatov v zadevi cerkvene umetnosti je Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve poslala pismo škofom več pisem: tako 15. oktobra 1992 (prim. opombo 48), tri leta pozneje pa pismo škofovskim konferencam (3. februarja 1995), v katerem jih prosi za sporočila glede uresničevanja navodil prejšnjega pisma. V isti zadevi se je Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve obrnila tudi na katoliške univerze in rektorje (31. januarja 1992 ter 10. septembra 1994). Temu vprašanju je posvečena tudi dvojna številka revije *Seminarium* (39/2-2, 1999), ki je bila poslana vsem škofovskim konferencam.

⁵⁰ Prim. Pontificia Commissione per la Conservazione del Patrimonio Artistico e Storico della Chiesa (sedaj: Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve), *Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturne dobrine Cerkve*, objavljeno v tej številki CD, str. 169-187.

⁵¹ Papeška univerza Gregoriana (PUG) ima od l. 1991 program »Corso superiore per i beni culturali della Chiesa«. Podobne iniciative so nastale tudi v Parizu (Francija), Lisboni (Portugal), Meksiku (Mehika), Brescii (Italija) in drugod.

Ustrezna izobrazba klera pripravlja na nadzor nad kulturnimi dobrinami in ugodno vpliva na odnos med cerkvenimi osebami in laiki, tako da uigrano izdelajo kulturni projekt, ki bo sposoben ovrednotiti celotno umetnostno-zgodovinsko dediščino po cerkvenih in civilnih načelih. V ta kontekst spada tudi strategija, ki je povezana s pripravo zaposlenih za cerkvene muzeje. Četudi duhovniki ne bodo mogli vedno biti neposredno odgovorni za te ustanove, bodo morali biti usposobljeni za pospeševanje cerkvenih muzejev, jih usklajevati v celoti cerkvenih kulturnih dobrin svojega območja, jih vgrajevati v pastoralni projekt tako škofije kot posameznih lokalnih ustanov (župnij, samostanov, verskih ustanov, bratovščin, združenj).

Zato je primerno, da uvedemo za to določene izpopolnjevalne tečaje za duhovnike, da bi jih tako spodbujali glede organizacije in vodenja cerkvenih muzejev in zaščiteli območne kulturne dediščine.

5.2.2 Načela pri izobraževanju muzejskih delavcev in vodnikov

V izobraževalnem projektu se moramo posvetiti tudi *zaposlenim in vodnikom*. Ne gre le zato, da le profesionalno pripravimo izvedence različnih oddelkov, povezanih z organizacijo muzeja (ali pa preverimo njihovo pripravljenost), ampak bolj zato, da jih uvedemo v to, kar je specifično cerkveno. Delavci muzeja morajo biti sposobni vključiti umetnostno-zgodovinsko dediščino Cerkve v katetski, kulturni, kulturni in karitativni okvir, tako da se uporaba teh dobrin ne skrči zgolj na estetsko danost, ampak prek univerzalne govorice krščanske umetnosti postane pastoralno sredstvo.

– *Muzejski vodniki*. Zlasti muzejski delavec, ki je zadolžen za vodenje obiskovalcev, je poklican, da ugotovi različne značilnosti obiskovalca, tako da bi ga lahko koristno uvedel v ogledovanje razstavljenih del, na primer z osredotočenjem na posebno tematiko, na posamezne predmete, na homogene skupine umetniških del.

- *Muzejski animatorji*. Naloga morebitnih drugih notranjih delavcev, ki so zadolženi za animacijo obiskovalcev, je v tem, da pomagajo ustvarjati priložnosti za srečanja, spoznavanja in soočenja.

- *Zunanji sodelavci*. Poleg zaposlenih znotraj muzejske zgradbe bomo morda pomislili na pritegnitev zunanjih sodelavcev, ki bodo predvsem z obiski pri lokalnih skupnostih – ne da bi pri tem zanemarili tiste, ki skrbijo za verski turizem – sposobni povezati v muzeju razstavljene predmete s teritorijem. Celotno ozemlje mora namreč postati »pastoralni laboratorij«, odprt vsem, razen tega pa priložnost za kulturno animacijo s pomočjo arhitekture, zgodovine in dokumentov, ki potrjujejo zanimanje Cerkve za kulturne dobrine.

- *Učitelji in cerkveni delavci*. Da bi uresničili povezavo med kulturnimi dobrinami in pastoralnim projektom, moramo biti zelo pazljiv pri izobraževanju katehetov, veroučiteljev in raznih cerkvenih izvajalcev, da bodo pri mnogoterih dejavnostih in pobudah znali tudi zase izrabit umetnostno-zgodovinsko dediščino, ki jim je na voljo.

- *Zunanji vodniki in turistični delavci*. Prek različnih pripomočkov bo mogoče vplivati tudi na zunanje vodnike in turistične delavce, od katerih je dobro zahtevati dokaz o usposobljenosti, tako da bomo zagotovili ustrezno vrednotenje umetnostno-zgodovinske dediščine. V tem pogledu bi lahko zahtevali potrdilo o obiskovanju cerkvenega tečaja za delavce v verskem turizmu, podobno kot se zahteva za veroučitelje. Primerno bi bilo, če s podobnim glediščem seznanimo pristojne civilne ustanove, da bi uskladili usmeritve, postopke in želena dogovorna priznanja.

Ustrezna izobrazba odgovornih in drugih delavcev tako na cerkvenem kot na civilnem področju vodi do večjega sodelovanja na področju kulturnih dobrin Cerkve; povečuje namreč zrelo soočenje med osebami in institucijami (izvedenci različnih panog, ustanove, ki so odgovorne za varovanje kulturnih dobrin, šole vseh vrst in stopenj, kulturni in turistični centri).

5.2.3 Izobraževanje delavcev

Priprava klera in delavcev se odvija predvsem v za to določenih izobraževalnih krajih z udeležbo pri rednih programih. Zaželeno je uvedba posebnih izpopolnjevalnih in specializiranih tečajev na različnih ravneh. Zelo so koristni kratki izpopolnjevalni tečaji, ki so organizirano občasno in o posebni tematiki. Da bi izobraževalnemu sistemu vtisnili trajni pečat, lahko pomaga izdajanje biltenov ali okrožnic, v katerih so podane izkušnje, upravne informacije, so navedeni cerkveni in civilni dokumenti, ki zadevajo to panogo, je navedena izbrana bibliografija.

Izobraževalne tečaje lahko takole porazdelimo:

- za *kandidate za duhovnike* je najbolje organizirati srečanja v semeniščih; njihov namen je v tem, da izpostavijo to, kar že vsebujejo razni filozofsko-teološki predmeti glede področja kulturnih dobrin, razen tega naj bodo priprava za vodenje, za odnos do civilnih oblasti, za sodelovanje med institucijami;

- glede *izpopolnjevanja duhovnikov* je dobro, če organiziramo študijske dneve s tematiko, ki je povezana s cerkvenimi muzeji (organizacija in vrednotenje škofijskega muzeja; ustanovitev župnijske ali lokalne zbirke; vključevanje škofijskega muzeja v njegovo območje; pastoralna animacija prek umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkve; odnos s civilnimi oblastmi; vprašanja v zvezi z vodenjem itn.);

- za *vodstvene delavce* (duhovnike ali laike), ki bodo morali na škofijski ravni prevzeti odgovornost za škofijske muzeje, je dobro vnaprej pripraviti nadaljevalne specialistične tečaje, morda na ravni pokrajinske škofovske konference ali nacionalne škofovske konference. Lahko se udeležijo tečajev, ki jih organizirajo civilne ustanove, ali visokošolskega šolanja;

- za *delavce-laike*, ki bodo morali prevzeti posebne naloge, bo dobro, če jim zagotovimo splošno pripravo v škofijskih študijskih centrih (univerze, visoke šole, papeške

fakultete, višji instituti ali instituti za religiozne vede), razen tega pa posebno pripravo na ustreznih tečajih. V tem pogledu so na voljo hvalevredni tečaji za zaposlene na področju kulturnih dobrin in za turistične vodnike, ki jih organizirajo instituti za religiozne vede.

5.2.4 Izobraževanje uporabnikov

Tudi javnost je potrebno z ustreznimi pobudami izobraževati za uporabo in uživanje kulturnih dobrin Cerkve. To izobraževanje lahko poteka ob organiziranju razstavnih poti, med morebitnimi stranskimi dejavnostmi, prek šolskega sistema in množičnih medijev (*mass media*), na študijskih simpozijih, prek območne kulturne politike itn. Občinstvo lahko razdelimo na dva dela: na tiste, ki pripadajo cerkveni skupnosti in tiste, ki prihajajo iz drugih okolij. Da bi pritegnili čim večje število ljudi, so priporočljive pobude škofijskega in lokalnega značaja. Nadalje je treba organizirati diskusije glede na tipologijo naslovnikov: posamezniki v obdobju šolanja, odraslo občinstvo, turisti, romarji itn.

Pobude *škofijskega značaja*. Tukaj predstavljamo na vzorčni način nekaj možnih pobud:

- občasno organizirati študijske dneve in simpozije na škofijski ravni in o temah, ki bodo razkrivale kulturno bogastvo določenega ozemlja;

- načrtovati vodene obiske v cerkvenih muzejih, v sve-tiščih, cerkvah, na morebitnih krščanskih arheoloških najdiščih in po drugih posebej pomembnih krajih v ško-fiji ob prizadevanju, da posamezne spomenike postavi-mo v okvir določenega ozemlja in v kontekst cerkvene zgodovine;

- v muzejih ali drugih cerkvenih kompleksih poskr-beti za občasne razstave starejšega in sodobnega gradi-va, ki se nanaša na ozemlje škofije ali na specifično de-ja-vnost redovne družine.

Treba je delovati tako, da različne prireditve ne končajo v čisto kulturnih oblikah, ampak jih je treba postaviti v

cerkveni okvir, da bi v obiskovalcih prebudili ne le umetnostno-zgodovinsko, ampak religiozno-pastoralno vrednost kulturnih dobrin Cerkve.

Pobude *lokalnega značaja*. Koristne so nadalje izobraževalne pobude za posamezne skupnosti ali posamezne kraje, z namenom, da bi opozorili na tesno vez med dobrinami, ki se uporabljajo, in tistimi, ki so opuščene, povezati dela s poudarjanjem ustreznega zgodovinskega vidika, izpostaviti razmerje med preteklostjo in sedanjostjo. Tukaj predstavljamo na vzorčni način nekaj možnih pobud:

- zlasti vernikom in drugim članom občestva omogočiti občasne obiske njihovih dobrin umetnostno-zgodovinske vrednosti, zato da bi podčrtali pričevanje vere in kulture minulih rodov, na poseben način njihovih lastnih cerkvenih stavb;

- sestaviti izpopolnjen letni program simpozijev, dnevov, predstav, obiskov, da bi ponovno odkrili lastno ozemlje in rasli v smislu njegove pripadnosti;

- pritegniti k temu delu animacije zlasti mlade, da bi mogli zadostiti interesom, ki so versko, socialno in kulturno koristni;

- dopovedati vsej skupnosti, da umetnostno-zgodovinske dobrine Cerkve pripadajo vsem, zlasti revnejšim, kajti izražajo evangeljsko sporočilo ljubezni in predstavljajo dostojanstvo cerkvenega občestva;

- odpreti se zunanjim obiskovalcem z organizacijo turistično privlačnih predstav;

- dopolniti namembnost starodavnih bratovščin, tako da postanejo dejavne tudi na področju kulturnih dobrin Cerkve.

Pobude za *turiste in romarje*. Tukaj predstavljamo na vzorčni način nekaj možnih pobud:

- kar zadeva turiste, je treba turizem v cerkvenih prostorih enačiti z verskim turizmom, torej moramo tudi ogledovanje muzejev gledati v cerkvenem odnosu do izvornega kraja del, ki so shranjena v muzeju;

– v zvezi z romarji je treba muzejskim zbirkam določiti pomen v religioznem kontekstu, in sicer tako, da izpostavimo pot vere krščanske skupnosti, naročnikov, umetnikov, razen tega pa oblike ljudske pobožnosti in lokalnih navad.

Dopolnilne šolske pobude. Če obravnavamo šolo katerekoli vrste ali stopnje, naj bo naša glavna naloga v tem, da pri otrocih vzbudimo zanimanje ne le za dela, ki so razstavljena po cerkvenih muzejih, in za njihovo zgodovino, ampak za postopno odkrivanje določenega ozemlja. Razen šolskih ustanov za mlade, se za kulturne dobrine Cerkve lahko posebej zanimajo »univerze tretjega obdobja« ali prilagojene dejavnosti, ker spodbujajo znanje in ustvarjalnost. V šolskem ali dopolnilnem visokošolskem kontekstu so možne naslednje pobude:

- voditi obiske, ki muzeje postavljajo v odnos s celotno cerkveno dediščino;
- spodbujati raziskave in študijska gibanja;
- pospeševati natečaje (pisni sestavki, zbirke pričevanj, načrti prekvalificiranja, risbe, fotografije itn.);
- dejavno se zavzemati za študente, da bi jim vzbudili zanimanje za umetnostno-zgodovinsko dediščino Cerkve.

5.3 Vloga prostovoljcev

V zvezi s porazdelitvijo cerkvenih nalog je pomembno in koristno naložiti odgovornost prostovoljcem laikom, ki so ustrezno izšolani v različnih organizacijskih pogledih določenega muzeja. Sicer pa zelo pogosto cerkvene muzeje, zlasti še če so majhni, vodijo ljudje, ki to službo opravljajo zastoj in prostovoljno v duhu vere in krščanskega pričevanja.

Pri organizaciji prostovoljnega dela je nepogrešljivo, da odgovorni posvetijo posebno pozornost pravnodavčnemu vidiku, ki ga v posameznih državah predvideva civilna zakonodaja. Potrebno si je prizadevati, da bo ta služba – razen velikodušne razpoložljivosti – opravljena v dolžni obliki in s potrebno strokovnostjo. Tudi prosto-

voljec se bo torej moral udeleževati ustreznih izobraževalnih tečajev in bo moral biti usposobljen, da skupaj s stalno zaposlenimi posreduje tam, kjer je potrebno.

Lahko izluščimo nekaj vrst prostovoljcev: tisti, ki so brezposelni; tisti, ki iščejo prvo zaposlitev; tisti, katerih služba je podobna muzejski dejavnosti in nameravajo pokloniti muzeju del svojega prostega časa.

- *Upokojenci*. Ta kategorija ljudi lahko prevzame pomembno vlogo z nudenjem dragocene brezplačne pomoči. Ker imajo na razpolago dovolj časa, lahko svoje storitve opravljajo na različnih področjih muzejske organizacije. Primerno je namreč pomisliti, da zaradi ustrezne vključitve njihovih storitev morajo upoštevati splošne kriterije organizacije, normative, urnike. Njihove energije in njihove razpoložljivosti se lahko poslužimo upoštevajoč njihovo poklicno izkušnost in trenutne potrebe muzeja.

- *Študentje*. Tudi mlade študente oziroma tiste, ki čakajo na prvo zaposlitev, lahko koristno uporabimo v muzejski organizaciji v obliki prostovoljnega dela, ki ga v nekaterih primerih lahko nagradimo (vedno upoštevajoč zakonska določila). To prostovoljno delo lahko predstavlja možno učno dobo za prihodnji poklic.

- *Društva*. Da bi bili kos težavam, se v nekaterih muzejih pojavljajo društvene delovne oblike, ki jih podpirajo fundacije, uporabniki muzejev, cerkveno skrbstvo. Ta vrsta sodelovanja lahko mladim predstavlja priložnost za zaposlitev in ustrezno obliko vodenja umetnostno-zgodovinske dediščine krajevnih Cerkva.

- *Profesionalci*. Potem so ljudje, ki so zaposleni, a želijo dati na razpolago del svojega prostega časa. Te lahko prosimo za občasne storitve, tako da koristimo njihovo strokovnost v tolikšni meri, kot je to primerno za organizacijo muzeja. Zlasti na nekaterih vodstvenih in specialističnih področjih je prostovoljno sodelovanje strokovnjakov koristno in ugodno.

- *Svetovalci*. V tej zvezi lahko na primer ustanovimo komisijo muzejskih svetovalcev, katere člani - imenuje

jih škof za določeno obdobje z možnostjo ponovnega imenovanja – lahko brezplačno opravijo od njih pričakovane storitve in pospešujejo določene raziskave na terenu. Te lahko pomenijo tehten prispevek pri določitvi kriterijev in pri uresničitvi predlogov, ki zadevajo naloge varstva, organizacije, vodenja, novih najdb in animacije.

6. Sklep

Cerkvene kulturne dobrine so dediščina, ki jo je potrebno ohraniti, pravno zaščititi in pastoralno ovrednotiti v okviru vsake cerkvene skupnosti, zato da bi gojili spomin na preteklost in nadaljevali v sedanjosti, kar je naravnano na poslanstvo Cerkev. Pouk zgodovine se z občudovanjem umetnosti odpre prerokbi, tako da se »Cerkev, učiteljica življenja, ne more odpovedati tudi poslanstvu, s katerim sodobnemu človeku pomaga ponovno odkrivati versko prevzetost spričo očarljivosti lepote in modrosti, ki se širi v tisti meri, kolikor nam je to posredovala zgodovina. Ta naloga zahteva dolgotrajno in marljivo delo usmerjanja, spodbujanja in medsebojne izmenjave.«⁵²

Cerkveni muzeji kot kraj animacije verujočih in vrednotenja umetnostno-zgodovinske dediščine združujejo vrednost spomina in vrednost prerokbe, pri čemer ohranjajo vidna znamenja cerkvene tradicije (*traditio Ecclesiae*). Prek umetnostno-zgodovinske dediščine prikazujejo uresničitev zgodovine odrešenja v Kristusu; ponovno predlagajo delo krščanske evangelizacije; v umetniški lepoti kažejo na »novo nebo in na novo zemljo«; so znamenje prenove vseh stvari v Kristusu. Kolikor je sestavni del cerkvenih muzejev, omogoča rast v humanosti in duhovnosti, zaradi česar se upravičeno vključuje v pastoralni načrt delnih Cerkev. Pozornost, ki jo izkazujemo

⁵² Prim. Janez Pavel II., Poslanica (25. septembra 1997), 4.

tej dediščini, lahko postane novo in učinkovito sredstvo krščanske evangelizacije in kulturne promocije.

Iz razmišljanj, ki jih razvija to pismo, izstopajo nekatere sklepne zahteve, ki lahko usmerjajo strategijo, povezano z nego cerkvenih kulturnih dobrin:

- v okviru posameznih delnih Cerkev je primerno izdelati celostni načrt o vprašanju kulturnih dobrin;

- tak načrt mora biti najtesneje povezan s pastoralnim načrtom na škofijski in krajevni ravni;

- zaželeno je, da se vzpostavi sodelovanje s civilnimi ustanovami, ki naj skupaj izdelajo načrte za kulturni razvoj;

- v tem smislu ne smemo imeti cerkvenega muzeja le za kraj obiska, ampak za prostor kulturno-pastoralnih dejavnosti in izkušenj o zgodovinskem bivanju;

- zato je potrebno vzgajati duhovnike glede teh vprašanj ne le z izobraževanjem in izpopolnjevanjem, ampak tudi z neposrednim ozaveščanjem o cerkveni in civilni vrednosti cerkvene umetnostno-zgodovinske dediščine;

- neizogibno potrebna je tudi priprava različnih delavcev, da na primeren način animirajo uporabnike;

- koristno je pospeševati raziskovanja na terenu, da bi na ta način ustvarili nove oblike spoznavanja in dostopa do cerkvenih kulturnih dobrin;

- pomembno je, da v mejah možnosti ovrednotimo kulturne dobrine v njihovem izvornem položaju in v njihovem medsebojnem odnosu do različnih danosti, ki so sestavni del cerkvenega ozemlja;

- dobro je, če predvidimo ustrezne prostore, da v škofijskem muzeju ohranjamo tisto, česar ni mogoče ohranjati *in loco*, ter v imenovanih ustanovah predvidimo različne animacijske pobude;

- škofijski muzej moramo zasnovati na ustrezen način, poskrbeti za inventarizacijo in katalogizacijo tistega, kar je v njem shranjenega (v povezavi s škofijskim inventarjem oziroma katalogom), ob pospeševanju – kadar je potrebno – multimedijskih didaktik, zasnovati ad-

ministracijo, določiti zaporedje različnih del, načrtati usmerjevalne poti ter pospeševati medinstitucionalne natečaje.

Glede na sedanjo pripravljenost Cerkve, da se povrne k svojim koreninam, je potrebno – tako na cerkveni kot civilni ravni – pospešiti muzejsko strategijo, da bi jih medsebojno povezali z različnimi manifestacijami in naredili razpoznavno, kar je zares cerkveno.

Da bi dosegli te cilje:

– je najprej potrebno z ustreznim sistemom komuniciranja vzbuditi zanimanje za umetnostno-zgodovinsko dediščino Cerkve: gre za prvi vzgib, ki »vodi do« cerkvenega muzeja in tistega, kar je z njim povezano, s poudarkom na zgodovinski, kulturni, estetski, čustveni, verski vrednosti umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkve;

– treba je spet vdihniti življenje tistemu, kar je razstavljeno v cerkvenem muzeju, dopovedujoč obiskovalcem, da je izdelek, ki se jim ponuja, del njihovega lastnega življenja: gre za drugi vzgib, ki ob preudarjanju navdihujoče vsebine v njeni vrednosti *kulturne dobrine* »vodi v« cerkveni muzej;

– potrebno je povrniti zanimanje za življenjsko izkustvo, tako da v njem odkrijemo tisto, kar je bilo na vzorčni način mogoče dojeti v muzejski viziji: gre za tretji vzgib, ki »pelje ven« iz muzeja, ob vnovičnem vključevanju posameznika v lastno kulturo in ob prebujanju želje, da ohrani umetnostno-zgodovinske dobrine, ki ga obkrožajo.

V tem smislu postane cerkveni muzej *kraj humanosti in religiozni prostor*. V kolikšni meri današnji človek uživa preteklost, v tolikšni meri gleda v prihodnost. V kolikšni meri verujoči ponovno odkriva lastno zgodovino, v tolikšni meri uživa umetnost, živi sveto življenje, oznanja »Deus omnia in omnibus«.

Sprejmimo ob koncu spodbudo Janeza Pavla II.: »Smo v obdobju, ko dobivajo svojo vrednoto dragocene starine in izročila, da bi vsakemu narodu povrnili njegovega izvornega duha. Zakaj ne bi mogli tega delati na verskem

področju: razbrati v umetniških delih slehernega obdobja dragocene namige na *verski čut (sensus fidei)* krščanskega ljudstva? Odpravite se torej tudi vi v globine, da bi razbrali sporočilo, ki ga je predmetu vtisnil ustvarjalni umetnik v preteklosti. Čudesa brez števila bodo prišla na dan, kadarkoli bo preizkusni kamen religija.⁵³

V upanju, da se bodo ta razmišljanja mogla izkazati kot koristna referenčna točka za posamezne delne Cerkve in pospešila posebne usmeritve in ureditve, izrekam najboljše želje Vaši pastoralni službi in Vašemu kulturnemu pospeševalnemu delu prek cerkvenih kulturnih dobrin, medtem pa naj izkoristim dragoceno priložnost, da Vam izrazim svoje spoštljive in prisrčne pozdrave

Vaši prevzvišeni Eminenci, Ekscelenci nadvse vdani v Jezusu Kristusu

Francesco MARCHISANO
predsednik,
Carlo CHENIS
tajnik

⁵³ Janez Pavel II., Nagovor udeležencem Italijanskega nacionalnega kongresa za sakralno umetnost (27. aprila 1981).

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve

PASTORALNA VLOGA CERKVENIH ARHIVOV

2. februarja 1997

*Krajevnim škofom! Eminenca, Ekscelenca!*¹

Cerkev si je v svoji tisočletni zgodovini v mnogoterih pastoralnih pobudah na moč prizadevala in se prilagajala naravi medsebojno precej različnih kultur z namenom, da bi oznanjala evangelij. Spomin na nastala dela potrjuje nenehno prizadevanje verujočih za iskanje tistih dobrin, ki bodo primerne za ustvarjanje kulture s krščanskim navdihom, da bi spodbudili razvoj človekove osebe v njeni celovitosti kot nepogrešljive predpostavke za njeno evangelizacijo.

Potem ko so te *kulturne dobrine* že nastale, se Cerkev zanima za določitev njihove pastoralne vrednosti in posledično za to, kar je zmoglo izraziti in udejanjiti njeno poslanstvo. K temu zadnjemu vidiku spada tudi skrb za ohranjanje spomina na mnogovrstno in različno pastoralno delovanje prek arhivov. Arhivi so namreč v duhu Cerkve (*mens Ecclesiae*) *kraj spomina krščanskih skup-*

¹ Prot. št. 274/92/87. Uradna izdaja je izšla pod naslovom *Lettera circolare La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici*, Citta del Vaticano 1997. Besedilo je objavljeno tudi v *Regno-Documenti* 1997/15, 501-506.

nosti in novih dejavnikov kulture za novo evangelizacijo. So torej kulturna dobrina primarnega pomena, njihova posebnost pa je označitev poti, ki jo je skozi stoletja prehodila Cerkev v posameznih stvarnostih, ki jo sestavljajo. Kot kraj spomina arhivi sistematično zbirajo vse podatke, iz katerih odseva razgibana zgodovina cerkvenega občestva, da bi omogočili ustrezno ovrednotenje tega, kar se je zgodilo, dobljenih rezultatov, opustitev in napak.

Cerkev s preučevanjem lastne preteklosti na podlagi dokumentov in brez predsodkov postaja bolj »izkušena v svoji človeškosti«, saj takšno preučevanje razkriva njeno zgodovinsko raznolikost in ji hkrati omogoča prepoznati se v svojem neodločljivem, raznovrstnem in nenehnem delovanju inkulturacije in akulturacije. To raziskovanje, ki izhaja iz načrtnega zbiranja tega, kar je podprto z dokumenti, pomaga predstaviti prihodnost, ki bo temeljila na prispevkih izročila, v katerem je spomin hkrati tudi napoved. Če si izposodimo posrečeno misel šole iz Chartresa, lahko rečemo, da se počutimo velikane, če se zavedamo, da živimo, četudi palčki, na ramenih rodov, ki so bivali pred nami v znamenju iste vere. Zgodovinski viri namreč povezujejo Cerkev v nepretrgani nasledstveni red. Ta se začenja z Jezusovim oznanilom, se nadaljuje v spisih prvega apostolskega občestva in vseh krščanskih skupnostih ter prihaja do nas v velikanski množini predstav, ki izpričujejo evangeljski razvoj tako vsake krajevne kot tudi vesoljne Cerkve. Krutosti tolikih zgodovinskih okoliščin, ki na srečo niso uničile spomina na dogodke v njihovih grobih obrisih, se moramo postaviti po robu s svojim prizadevanjem za zaščito in določitev vrednosti dokumentarnega gradiva, tako da ga potem lahko uporabimo v »tu in sedaj« (*hic et nunc*) Cerkve.

Kar zadeva specifično vsebino, arhivi ohranjajo vire zgodovinskega razvoja cerkvene skupnosti in vire, ki se nanašajo na liturgično in zakramentalno, na vzgojno in socialno dejavnost, ki so jo v stoletjih razvili in jo še raz-

vijajo kleriki, laiki in člani ustanov posvečenega življenja kakor tudi člani družb apostolskega življenja. Neredko so v njih ohranjeni dokumenti o začetkih del, katerih pokrovitelji so bili, in listine v zvezi s pravnimi odnosi med različnimi skupnostmi, ustanovami in osebami.

Vprašanje arhivov so pogosto obravnavali papeži,² ki so svoje spomine med drugim vzorno ohranili v starodavnem in slavnem lateranskem *Scrinium Sanctae Sedis*. V današnjem *Tajnem arhivu* zasledimo norme, ki so jih posredovali splošni koncili in škofovske sinode; neštetilni pa so primeri plemenitih arhivskih izročil v krajevnih Cerkvah, redovih in verskih kongregacijah.

Kot že prejšnji *Zakonik cerkvenega prava* iz leta 1917,³ tako tudi sedanji (25. januarja 1983)⁴ in prav tako tudi

² V zadnjem stoletju je cerkveno učiteljstvo izdalo pomembne dokumente o cerkvenih arhivih: (1) Segreteria di Stato, Lettera circolare ai Vescovi d' Italia con una Forma di regolamento per la custodia e l' uso degli Archivi e delle Biblioteche Ecclesiastiche (30. septembra 1902); (2) Ista, Lettera circolare per l' istituzione di Commissariati diocesani per i monumenti custoditi del clero (10. decembra 1907); (3) Ista, Lettera circolare ai vescovi d' Italia per la conservazione, custodia ed uso degli archivi e delle biblioteche (15. aprila 1923); (4) Archivio Segreto Vaticano, Lettera di presentazione del Primo programma del Corso di Archivistica (6. novembra 1923); (5) Pij XI., Allocuzione alle scuole vaticane di Archivistica e di Biblioteconomia (15. junija 1938); (6) Pij XII., Allocuzione alle scuole vaticane di Archivistica e di Biblioteconomia (16. junija 1942); (7) Archivio Segreto Vaticano, Istruzione circa gli archivi e le Biblioteche Ecclesiastiche (1. novembra 1942); (8) Isti, Consigli ai Rev. Signori direttori e custodi di biblioteche, archivi e musei di proprietà ecclesiastica in Italia (novembra 1942); (9) Sacra Congregazione del Concilio, Lettera circolare circa le norme nel prestito del materiale conservato negli archivi ecclesiastici d' Italia (30. decembra 1952); (10) Pij XII., Discorso ai partecipanti al primo convegno dell' Associazione Archivistica Ecclesiastica (5. novembra 1956); (11) Pontificia Commissione per gli Archivi Ecclesiastici in Italia (5. decembra 1960); (12) Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus, Lettera agli ordinari d' Italia per l' istituzione di un corso di archivistica nei seminari maggiori (27. maja 1963); (13) Pastoralna konstitucija Cerkev v sedanjem svetu (1965, 56-62).

³ *Zakonik cerkvenega prava* (+ZCP, 1917): kan. 304 § 1; 372 § 1; 375-384; 435 § 3; 470 § 4; 1010 § 1; 1522, 3; 1523, 6; 1548 § 2; 2406.

Zakonik kanonov vzhodnih Cerkva (18. oktobra 1990)⁵ nudijo ustrezne norme za skrbno hranjenje in za pravilno vrednotenje arhivskih virov. Od leta 1923 se na Papeški šoli za paleografijo in diplomatiko vrstijo tečaji iz arhivistike, zaradi česar se je sama ustanova uradno preimenovala v »Vatikansko šolo paleografije, diplomatike in arhivistike«.⁶ Poleg tega dejstva je treba spomniti, da je papež Janez Pavel II. 28. junija 1988 pri Kongregaciji za kler⁷ ustanovil »Papeško komisijo za ohranitev umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve«. Nato je potrebno omeniti naslednjo reformo, ki je na željo rimskega papeža pravkar imenovano komisijo preimenovala v »Papeško komisijo za kulturne dobrine Cerkve«, ki ji pripada lastna samostojnost.⁸ Kasneje je papež Janez Pavel II. v apostolski konstituciji *Pastor bonus* (29. junija 1988) z avtoriteto izjavil, da imajo »med zgodovinskimi dobrinami poseben pomen vsi dokumenti in pravna sredstva, ki zadevajo in izpričujejo pastoralno življenje in skrb, kakor tudi pravice in dolžnosti škofij, župnij, cerkva in drugih, znotraj Cerkve ustanovljenih pravnih oseb«.⁹ Kasneje se je isti papež povrnil na to vprašanje v svojem programskem nagovoru na 1. plenarnem zasedanju Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve z orisom obsežne tipologije kulturnih dobrin »v službi poslanstva Cer-

⁴ *Zakonik cerkvenega prava* (1983): kan. 173 § 4; 428 § 2; 482 § 1; 486-491; 535 § 4; 895; 1053; 1082; 1121 § 3; 1133; 1208; 1283,0 3; 1284 § 2, 9; 1306 § 2; 1339 § 3; 1719.

⁵ *Zakonik kanonov vzhodnih Cerkva* (1990): kan. 37 §§ 1 in 3; 189 § 2; 228 § 2; 252 § 1; 256-261; 296 § 4; 470; 535 § 2; 769 § 2; 774; 799; 840 § 3; 871 § 2; 955 § 5; 1026; 1082 § 2, 3; 1050; 1470.

⁶ Dveletno šolo je ustanovil Leon XIII. z *Motu proprio* Fin da principio (1. maja 1884), štiri leta po otvoritvi Vatikanskega tajnega arhiva znanstvenikom, kakor je to določil isti papež. Šola za arhivistiko traja eno leto in je praktičnega značaja (prim. opombo 2 /4/).

⁷ *Pastor bonus*, člen 99-104 (Appendice - Priloga I).

⁸ *Inde a Pontificatus Nostri* (Appendice - Priloga II).

⁹ *Pastor bonus*, čl. 101 § 1.

kve«, med katerimi so navedene »zgodovinske listine, ki jih hranijo v arhivih cerkvenih skupnosti«. ¹⁰

Iz zgoraj omenjenih posegov cerkvene avtoritete in čedalje večje znanstvene in zgodovinske literature izhaja zanimanje Cerkve za ohranitev žive spominske dobrine, katere namen je, da pritegne pozornost božjega ljudstva za svojo zgodovino.

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve je po svoji strani nadškofom in škofom večkrat prenesla željo papeža Janeza Pavla II., da je cerkvenim kulturnim dobrinam treba posvečati pozornost, ki jo zaslužijo kot pričevalke krščanske tradicije in kot sredstvo nove evangelizacije, ki jo zahteva današnji zgodovinski trenutek. Po prvi okrožnici, ki je bila poslana predsednikom škofovskih konferenc (10. aprila 1989) ¹¹ z namenom, da bi zbrala informativne podatke s področja kulturnih dobrin in torej tudi o organizaciji arhivov, je bila glede na skorajšnje odprtje evropskih meja poslana druga okrožnica predsednikom evropskih škofovskih konferenc (15. junija 1991), da bi spodbudila inventarizacijo in zbiranje dokumentacije v zvezi z umetnostno-zgodovinskimi dobrinami. ¹² Nato je ta komisija s pismom 15. oktobra 1992 izrazila željo po ustrezni vzgoji bodočih duhovnikov med njihovim filozofsko-teološkim študijem glede pomena in potrebnosti kulturnih dobrin v izražanju in poglob-

¹⁰ Prim Janez Pavel II., Nagovor članom Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve na 1. plenarni seji (12. oktobra 1995; Appendice - Priloga III).

¹¹ Papeška komisija za umetniško in zgodovinsko dediščino Cerkve, Lettera ai presidenti delle conferenze episcopali per la presentazione della nuova commissione e l'invio di un questionario sui beni culturali nelle varie nazioni (10. aprila 1989; Dokument 2).

¹² Ista, Lettera circolare ai presidenti delle conferenze episcopali d'Europa in occasione dell'apertura delle frontiere nella Comunità Europea e il pericolo di traffico illecito di opere d'arte (15. junija 1991; Dokument 6).

ljanju vere.¹³ V pismu dne 19. marca 1994 pa je veljala pozornost svojevrstnosti cerkvenih knjižnic v poslanstvu Cerkve.¹⁴ Slednjič hoče s tem pismom vzbuditi zanimanje za arhive, in sicer zaradi njihovega kulturnega in pastoralnega pomena, upoštevajoč pri tem papeževo željo, izraženo članom prvega plenarnega zasedanja te papeške komisije. Papež, presegajoč pojem zgolj ohranjanja dediščine kulturnih dobrin, zatrjuje, da je »potrebno pripraviti njihovo organsko in modro promocijo, da bi jih umestili v življenjski krogotok kulturne in pastoralne dejavnosti Cerkve«.¹⁵

1. Cerkevni pomen prenašanja dokumentarne dediščine

Dokumentacija, ki jo hrani katoliška Cerkev v arhivih, je velikanska in dragocena dediščina. Dovolj je že, če pogledamo ogromno število arhivov, ki so nastali kot rezultat prisotnosti in dejavnosti škofov v mestih, v katerih je bil škofovski sedež. Med najstarejšimi, ki jih je potrebno omeniti, so škofijski in župnijski arhivi. V njih so se ne glede na spremenljive zgodovinske dogodke pogosto shranjevali novi dokumenti v zvezi s spremembami institucionalne organizacije Cerkve in z razvojem njene pastoralne in misijonske dejavnosti.

Glede na starost in pomen zbranega gradiva so pomembni arhivi samostanov, ki so pripadali temu ali onemu izročilu. Meniško življenje je namreč odigralo prven-

¹³ Ista, Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturno dediščino Cerkve (15. oktobra 1992; glej prevod v tej številki Cerkvnenih dokumentov, str. 169-187).

¹⁴ Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Pismo o poslanstvu cerkvenih knjižnic, v: Cerkev in kultura, Cerkvneni dokumenti 59, Ljubljana 1995, 57-71; prim. tudi objavo v tej številki Cerkvnenih dokumentov, str. 111-127.

¹⁵ Janez Pavel II., Nagovor na 1. plenarni seji (št. 3), glej opombo 10.

stveno vlogo pri evangelizaciji prebivalstva v okolici redovnih naselbin; menihi so začetniki pomembnih karitativnih in vzgojnih ustanov; posredovali so antično kulturo in kasneje z ustanovitvijo specializiranih laboratorijev poskrbeli za restavriranje arhivskih dokumentov. Poleg samostanskih arhivov je potrebno prišteti še arhive redovnih kongregacij, drugih ustanov posvečenega življenja, novejših družb apostolskega življenja z njihovimi značilnimi krajevnimi, provincialnimi, nacionalnimi in mednarodnimi organizacijami.

Dodati je treba še arhive, ki ohranjajo dokumentacijo katedralnih in kolegialnih kapitljev kanonikov; vzgojna središča klera (semenišča, cerkvene univerze in najrazličnejše višješolske ustanove); arhive skupin vernikov in njihovih združenj, starodavnih in novejših, med katerimi po starosti in zaslugah zavzemajo pomembno mesto bratovščine; arhive bolnišničnih in šolskih ustanov; arhive misijonskih ustanov, preko katerih se je konkretno udeleževal apostolat krščanske ljubezni. V resnici ni mogoče docela opisati razširjenosti cerkvenih arhivov, ki so kljub upoštevanju kanonskih predpisov samostojni v svoji ureditvi, različni v organizaciji, svojevrstni v vsaki izmed ustanov, ki so se izoblikovale v dvatisočletni zgodovini Cerkve.

1.1 Prenašanje kot del izročila

Cerkveni arhivi z ohranjanjem izvirne in priložnostne dokumentacije, ki je nastala v zvezi z osebami in dogodki, negujejo spomin na življenje Cerkve in razkrivajo smisel izročila (tradicije). Z informacijami, zbranimi v arhivih, namreč omogočajo obnavljanje spomina evangelizacije in vzgoje h krščanskemu življenju. Predstavljajo osnovni vir za pisanje zgodovine mnogoterih izrazov verskega življenja in krščanske ljubezni.

Pripravljenost skupnosti verujočih in zlasti cerkvenih ustanov, da so vse od apostolskih časov zbirale pričevanja vere in negovale njihov spomin, izraža edinstvenost

in kontinuiteto Cerkve, ki živi to zadnje zgodovinsko obdobje. Častitljivi spomin na to, kar je govoril in delal Jezus, na prvo krščansko skupnost, na Cerkev mučencev, apostolskih in cerkvenih očetov, na širjenje krščanstva po svetu, je zadosten nagib, da hvalimo Gospoda in se mu zahvaljujemo za »velike reči«, h katerim je navajal svoje ljudstvo. Kronološki spomin v duhu (*mens*) Cerkve torej vodi k ponovnemu duhovnemu prebiranju dogodkov v kontekstu odrešenjskega dogodka (*eventum salutis*) in zahteva neodložljivost spreobrnjenja, da bi prispeli do edinosti (*ut unum sint*).¹⁶

1.2 Prenašanje kot spomin evangelizacije

Ti teološki nagibi utemeljujejo pozornost in skrb krščanskih skupnosti pri hranjenju njihovih arhivov. Zgodovinski viri, ohranjeni v starinskih skrinjah ali na sodobnih policah, so dejansko omogočili in podpirajo rekonstrukcijo dogodkov in zato omogočajo posredovanje zgodovine pastoralne dejavnosti škofov v njihovih škofijah, župnikov v njihovih župnijah, misijonarjev na območjih prve evangelizacije, redovnikov v njihovih ustanovah. Pomislimo na spise pastoralnih obiskov, na poročila z obiskov *ad limina*, na poročila nuncijev in apostolskih delegatov, na dokumente nacionalnih koncilov in škofijskih sinod, na brzozavke misijonarjev, na spise kapituljev ustanov posvečenega in družb apostolskega življenja itn.

Župnijske knjige (registri), ki potrjujejo obhajanje zakramentov in beležijo pokojne, skupaj s kurijskimi dokumenti o posvetitvah, dajejo vpogled v zgodovino posvečevanja krščanskega ljudstva v njegovih institucionalnih in socialnih dinamikah. Dokumenti, ki se nanašajo na redovne zaobljube, omogočajo doumeti razvoj duhovnih gibanj v zgodovinskih oblikah, v katerih se je izrazila hoja za Kristusom (*sequela Christi*). Tudi listine

¹⁶ Prim. Jn 17, 11.

v zvezi z upravljanjem cerkvenih dobrin odražajo prizadevanje posameznikov in gospodarsko dejavnost ustanov in zatorej predstavljajo tehten dokumentarni vir.

V arhivih zbrano gradivo v svoji celoti poudarja versko, kulturno in skrbstveno dejavnost mnogoterih cerkvenih ustanov, vzpodbujajoč zgodovinsko razumevanje umetnostnega izražanja, ki se je porajalo skozi stoletja, da bi izpovedalo bogoslužje, ljudsko pobožnost, dela usmiljenja. Cerkvni arhivi torej zaslužijo pozornost tako na zgodovinskem kot na duhovnem področju in omogočajo razumeti notranjo vez med tema dvema vidikoma življenja Cerkve. Skozi pisano zgodovino skupnosti, ki je izpričana v njihovih listinah, se v resnici razkrivajo sledovi Kristusovega delovanja, ki oplaja svojo Cerkev, vesoljni zakrament odrešenja, in jo spodbuja na pot med ljudi. V cerkvenih arhivih so, kot se je rad izrazil papež Pavel VI., shranjeni sledovi Gospodovega mimohoda (*transitus Domini*) v zgodovini ljudi.¹⁷

1.3 Prenašanje kot pastoralni pripomoček

Krščanske ustanove so pri svojem udejstvovanju privzele zunanja znamenja in oblike različnih kultur in zgodovinskih stanj. Hkrati so postale pomembna »kulturna agencija«. Z začetkom tretjega krščanskega tisočletja je kolikor mogoče koristno ponovno odkriti to raznovrstno inkulturacijo evangelija, ki se je dopolnila v minulih stoletjih in je še aktualna, in sicer v tolikšni meri, v kolikšni skupnost verujočih oznanja, veruje in živi Gospodovo besedo v neštevilnih krajevnih navadah in različnih pastoralnih življenjskih oblikah.

¹⁷ Pavel VI., Nagovor udeležencem 4. srečanja Združenja cerkvenih arhivistov (26. septembra 1963). Papeška komisija za kulturno dediščino Cerkve glede na različnost razmer ne želi dati nekega organskega programa v tako zapletenem umetniškem, juridičnem, pastoralnem, organizacijskem področju, ki se nanašajo na duhovniško vzgojo ter umetniško in kulturno dediščino Cerkve. Ti programi naj bodo pripravljene na osnovi krajevnih razmer in v skladu s tem Pismom.

Zgodovinski spomin je sestavni del življenja sleherne skupnosti in poznavanje tega, kar izpričuje sosledje rodov, njihovo vedenje in njihovo ravnanje, ustvarja sistem kontinuitete. Zato arhivi s svojo dokumentarno dediščino, ki je poznana in posredovana, lahko postanejo koristni pripomočki za razsvetljeno pastoralno dejavnost, kajti s spominom na dejstva se konkretizira izročilo. Dušnim pastirjem in laikom, ki si vzajemno prizadevajo za evangelizacijsko delovanje, lahko nudijo informacije o daljnih in bližnjih izkušnjah.

Daljnosežna zavest o cerkvenem delovanju, povzeta iz arhivov, nudi možnost ustrezne prilagoditve cerkvenih ustanov potrebam vernikov in ljudi našega časa. Dokumentacijski centri z zgodovinskim, kulturnim in socialnim raziskovanjem dejansko pospešujejo razvoj predhodnih cerkvenih izkustev, preverjanje neizpolnjenih obvez, prenavo glede na spremenjene zgodovinske pogoje. Ustanova, ki pozablja lastno preteklost, bo le s težavo oblikovala svojo vlogo med ljudmi v določenem družbenem, kulturnem in verskem kontekstu. Cerkveni arhivi imajo v tem smislu z ohranjanjem pričevanj o verskih tradicijah in pastoralni praksi svojo notranjo vitalnost in veljavnost. Učinkovito prispevajo k rasti zavesti cerkvene pripadnosti vsakega posameznega rodu in razkrivajo prizadevanje Cerkve v določenem prostoru. Tako razumemo skrb, ki imajo mnoge krajevne skupnosti v sedanjosti in so jo izkazovale v preteklosti za ta središča kulture in cerkvenega delovanja.

2. Osnutek organskega projekta

Arhivi so kraj cerkvenega spomina, ki ga morajo ohranjati, posredovati naprej, poživljati in mu določati vrednost, kajti predstavljajo najbolj neposredno vez z dediščino krščanske skupnosti. Izgledi za njihov ponovni vzpon so ugodni, če pomislimo na občutljivost, ki se

pojavlja v mnogih krajevnih Cerkvah glede kulturnih dobrin in posebej glede spomina na krajevne dogodke. V tem pogledu so mnogovrstne in značilne spodbude ne le na cerkvenem, ampak tudi na družbenem področju. Pri mnogih ljudeh namreč opažamo živo in povečano skrb za cerkvene dobrine, upoštevaje vlogo, ki jo je katoliška Cerkev imela v njihovi zgodovini. Tudi v deželah, ki so sprejele evangelij v novejšem času in ki jih pretresajo družbene spremembe, ima ohranitev arhivov v socialnem in kulturnem pogledu precejšen pomen.

Položaj cerkvenih arhivov je, gledano v celoti, zelo različen. Zato se Papeški komisiji za kulturne dobrine Cerkve zdi primerno nakazati vašim Eminencam in Ekscelencam nekaj splošnih smernic za oblikovanje specifičnih operativnih programov, namenjenih ohranitvi in ovrednotenju arhivske dediščine delnih Cerkva glede na različne okoliščine.

Po cerkveni tipologiji se arhivi ločijo na škofijske, župnijske, na arhive drugih zavodov, ki niso podrejeni krajevnemu škofu, na arhive pravnih oseb. Glede na njihovo vlogo razlikujemo med tekočimi (dokumenti za življenje in upravljanje z zavodom), zgodovinskimi (dokumenti zgodovinskega pomena), tajnimi škofijskimi arhivi (dokumenti v zvezi s kriminalnimi dejanji, vpisi poveljavitve zakonskih zvez, spregledi tajnih zadržkov itn.).

Odgovornost za zbrano dokumentarno gradivo je v glavnem zaupana posameznim cerkvenim zavodom, zaradi česar je potrebno *in loco* določiti ustrezne kriterije za njeno izvajanje, začevši s povečanjem učinkovitosti ali z ustanovitvijo zgodovinskih arhivov, z varovanjem in ohranjanjem tajnega arhiva, s primerno zasnovo obstoječih arhivov, z ustrezno informatizacijo, z zaposlitvijo kvalificiranega osebja, s pomočjo tehnikov, s pretokom informacij med različnimi arhivi, z včlanitvijo v nacionalna in mednarodna arhivska združenja, s pospešitvijo sporočljivosti zbranega gradiva za konzultacijo in študij. Nadalje je zaželeno, da se tam, kjer je mogoče, ustanovi ko-

misija, ki jo sestavljajo odgovorne osebe iz obstoječih škofijskih arhivov in strokovnjaki s tega področja.

Pri organizaciji arhivov in njihovem upravljanju lahko uporabljamo različne metodologije, ki sprejemajo določene arhivske teorije, ustrezajo posebnim potrebam in konkretnim operativnim možnostim. Ni si namreč mogoče zamisliti organskega projekta, enakega za vse cerkvene arhive, hkrati pa je treba podčrtati zahtevo za izdelavo skladnega projekta, odprtega za prihodnji, tudi tehnološki razvoj in vzajemno izmenjavo informacij. Ob tem se ponujajo nekatere operativne usmeritve, ki imajo eksemplaričen značaj, da bi tako aktualizirali arhivsko vprašanje.

2.1 Razširitev ali ustanovitev zgodovinskega škofijskega arhiva

Krajevne Cerkve imajo poglavitno odgovornost za lasten zgodovinski spomin. Zato Zakonik cerkvenega prava priporoča krajevnemu škofu in njemu enakim po predpisu kan. 381 § 2, naj z vso pozornostjo poskrbi, da bodo »spisi in listine arhivov stolnih, kolegiatnih, župnijskih in drugih cerkva, ki so na njegovem ozemlju, in se sestavijo inventarji ali sezname v dveh izvodih, katerih eden naj se hrani v lastnem, drugi pa v škofijskem arhivu«,¹⁸ temu se pridružuje dolžnost, da v škofiji »mora biti zgodovinski arhiv in da se listine, ki imajo zgodovinsko vrednost, v njem skrbno hranijo in sistematično urejajo«. ¹⁹Isti krajevni škof mora skladno s kan. 491 § 3²⁰ za ta arhiv

¹⁸ ZCP, kan. 491 § 1 in ZKVC, kan. 261 § 1.

¹⁹ ZCP, kan. 491 § 2: »Krajevni škof naj tudi skrbi, da je v škofiji zgodovinski arhiv in da se listine, ki imajo zgodovinsko vrednost, v njem skrbno hranijo in sistematično urejajo.«

²⁰ ZCP kan. 491 § 3: »Kadar kod pregleduje ali si izposodi spise in listine, o katerih govori ta § 1 in 2, naj se upošteva določbe, ki jih je izdal krajevni ordinarij.«

sestaviti pravilnik, ki bo omogočil pravilno delovanje glede na njegovo svojevrstno namembnost.

Pravilna organizacija škofijskega zgodovinskega arhiva je lahko zgled drugim cerkvenim zavodom in združenjem, ki že delujejo na določenem ozemlju. Zlasti je lahko koristen vzorec za ustanove posvečenega življenja in družbe apostolskega življenja, ki imajo pogosto bogat arhivski fond, tako da bi lahko poskrbele za ustanovitev ali povečanje takšnih zgodovinskih arhivov z enakimi kriteriji.

Cerkveni zgodovinski arhiv se utegne znajti v položaju, da sprejme fond iz zasebnih arhivov (posameznih vernikov krajevne Cerkve ali zasebne cerkvene pravne osebe). Lastnik takšnih arhivov ostane posamezni vernik ali depotna ustanova, s pridržkom posebnih pravic, pridobljenih ob predaji fonda (kot na primer varstvo celovitosti lastnine, norme za hrambo na posebnem kraju, kriteriji za konzultacijo). Ob sprejemu takšnih fondov v cerkveni arhiv bomo morali vnesti v uradni spis sporazuma omejitve glede natančnega izpolnjevanja določil arhiva gostitelja. Če imenovani fondi kasneje pridejo pod civilno pristojnost, je potrebno upoštevati v državi (družbi) veljavne norme.

Pri upoštevanju kanonske in civilne pristojnosti moramo predvideti tudi možnost, da manjše, ne dovolj zavarovane arhive združimo na osrednjem sedežu; do tega lahko pride tudi iz različnih razlogov (deponiranje, prenehanje ali ukinitve cerkvene pravne osebe itn.).

Razlog takšnega osredotočenja je zaščita same ohranitve gradiva, da ga uporabljamo in zavarujemo. Krajevni škof in drugi zakoniti odgovorni predstavniki morajo sprejeti ustrezne ukrepe takrat, ko se dokumenti utegnejo znajti na neprimernem mestu ali se dejansko nahajajo v prostoru, ki ni več varovan, kot so župnije ali cerkve brez duhovnika ali uslužbenca, kot so samostani in redovne hiše, v katerih ni več redovne skupnosti. Če gre za združevanje, pa moramo ohraniti celovitost fonda, po možnosti v njegovi izvorni sistemizaciji, ker je to edini

način, da zavarujemo izvirno enotnost premeščenega gradiva.

Glede na kompleksnost in občutljivost zbrane dokumentacije je zelo pomembno, da vodenje zgodovinskega arhiva zaupamo posebej usposobljenim osebam in si za posebna vprašanja zagotovimo sodelovanje strokovnjakov.

2.2. Prilagajanje tekočega arhiva

V običajnem življenju cerkvene skupnosti ima pomembno mesto *tekoči arhiv*. Ta izraža splet pastoralne dejavnosti določenega cerkvenega okoliša, zaradi česar ga je treba organizirati po kriterijih, ki upoštevajo trenutne potrebe in ki so odprti za potrebe prihodnosti.

Arhiviranje tekoče dokumentacije je ravno tako pomembno kot zbiranje starih listin in varovanje zgodovinskih arhivov. Današnji tekoči arhivi so namreč jutrišnji zgodovinski arhivi različnih škofijskih ali provincialnih kurij, župnijskih uradov in tajništev posameznih cerkvenih ustanov. V njih je korak za korakom dokumentirano življenje cerkvene skupnosti v svojem nenehnem razvoju, v svoji kapilarni organizaciji in v mnogoteri dejavnosti, ki jo opravljajo njeni člani. Zlasti v pokoncilskem obdobju se je začel koristen proces prenove, dogajale so se tudi korenite spremembe v organizaciji cerkvenih ustanov, beležili so nov razvoj in zastoje v misijonski dejavnosti Cerkve, kazala se je neizogibna potreba po reorganizaciji v številnih ustanovah zaradi padca duhovniških poklicev, manjše verske prakse in drugih nenaklonjenih okoliščin, ki so zajele zlasti zahodne države. Nastala dokumentacija je preobilna in zelo pomembna, zaradi česar je potrebna ustrezna ureditev in organizacija.

Od delovanja tekočih arhivov utegne biti danes odvisna informacija in usklajevanje mnogovrstnih pobud, v prihodnosti pa podoba škofije, župnije, ustanove posvečenega življenja, družbe apostolskega življenja, društva vernikov, cerkvenega gibanja. Če ne poskrbimo čim-

prej in na primeren način za zasnovo splošnih arhivov, lahko pride do škode, ki bo ogrozila zgodovinski spomin in prav tako pastoralno dejavnost delnih Cerkva.

Če z arhivi pravilno ravnamo, so koristno sredstvo za preverjanje pobud, ki se jih bomo lotili na kratek, srednji ali dolgi rok, zaradi česar je potrebno določiti kriterije pridobivanja spisov, jih organsko urediti, jih razložiti po raznovrstnosti (na primer registre zapisnikov in spisov v zvezi s cerkvenim življenjem, ki imajo značaj kontinuitete, moramo obravnavati drugače kot posamezne postopke, ki se z izvršitvijo končajo). *Zakonik cerkvenega prava* predpisuje vsem upravljalcem cerkvenih dobrin, da morajo »imeti listine in dokazila, ki se iz njih izvajajo premoženjske pravice Cerkve ali ustanove, vestno urejene in jih hraniti v primernem in ustrezno opremljenem arhivu.«²¹

Posebno pozornost je potrebno posvetiti metodologiji, po kateri moramo arhiv urediti. Ta se ne more omejiti na golo načrtovanje zbirke in sistemizacijo listinskega gradiva, ampak je treba dokumentacijo organizirati – z računalniškimi posnetki, akustično in v video tehniki – na način, ki ga nudijo različna tehnična sredstva v neprestanem multimedijem razvoju (diapozitivi, zvočne kasete, videokasete, diskete, cd, cd-romi itn.). V tej zvezi si je v okviru cerkvenih arhivov včasih še potrebno ustvariti ustrezno upravno miselnost, ki se bo ujemala s sodobnimi tehnologijami.

2.3 Vzajemno sodelovanje s civilnimi zavodi

V mnogih državah se že pospešeno uresničuje politika do kulturnih dobrin, vgrajena je v specifične zakone, pravilnike, dogovore z zasebnimi zavodi in v konkretne projekte. Cerkev v svojih odnosih z državami poudarja izrecno pastoralno namembnost lastnih dobrin in njihovo nenehno aktualnost glede na to, kaj želi z njimi doseči. To njeno stališče ne izključuje uporabe dokumen-

²¹ ZCP kan. 1284 § 2, 9 in ZKVC kan. 1028 § 2, 8.

tarne dediščine, ki je bila zbrana znotraj določenega ozemlja in v času posebej ugodnih kulturnih okoliščin v prid tako cerkvene kot civilne skupnosti, ampak jo, nasprotno, še pospešuje.

Takšna prizadevnost političnih skupnosti na več načinov vključuje kulturne dobrine v lasti cerkvenih ustanov, zaradi česar je neredko prihajalo do pisnih dogovorov in usklajevanja skupnih nastopov. Razširjeno je namreč prepričanje, da so tudi zgodovinski arhivi cerkvenih ustanov del nacionalne dediščine, četudi s tem ni okrnjena njihova samostojnost. V tem smislu je treba zagotoviti in podpirati določbe, ki bodo upoštevale njihovo pripadnost, naravo, izviren in lasten namen. Poleg tega se je treba zavzemati za pobude, da bi ljudi s pomočjo v arhivih zbrane dokumentacije seznanili z delovanjem Cerkve v določeni politični skupnosti.

Kar zadeva politično skupnost, morajo imeti krajevni škofje in odgovorni vodje cerkvenih arhivov spoštljiv odnos do zakonov, ki veljajo v različnih deželah, seveda ob upoštevanju pogojev, kot jih predvideva *Zakonik cerkvenega prava*, kan. 22. Želeli je tudi, da bi bilo sodelovanje s politično skupnostjo v prid krajevnim Cerkvam, in sicer na temelju ustreznih sporazumov, sklenjenih s Svetim sedežem ali z njenim izrecnim pooblastilom.

2.4 Skupne smernice škofovskih konferenc

Vzajemno delovanje med pristojno cerkveno in civilno oblastjo spodbuja nacionalne in regionalne škofovske konference k pospeševanju skupnega usmerjanja delnih Cerkva, da bi na ta način usklajevali nastope v prid kulturno-zgodovinskih dobrin in še posebej arhivov, vendar ob ohranitvi zakonodajne oblasti božjega prava, ki je lastna krajevnemu škofu.²²

²² Prim. ZCP kan. 381; 375 § 1; 455 § 5 in ZKVC kan. 178 ter ustrezne vire.

Zato je primerno:

- podčrtati spoštovanje, ki ga je Cerkev vedno gojila do kultur, tudi do klasičnih nekrščanskih kultur, katerih mnoga pisna pričevanja je ohranila in posredovala prihodnjim rodovom in jih na ta način neredko rešila pred verjetno pozabo;

- utrjevati prepričanje, da imata skrb za arhive in določanje njihove vrednosti pomemben kulturni pomen, da lahko imata globok pastoralni smisel in postaneta učinkovito sredstvo v dialogu z današnjo družbo;

- ohraniti v arhivih predvidene spise in tisto, kar pomaga spoznavati konkretno življenje cerkvene skupnosti;

- opogumljati k zapisovanju kronike dogodkov posameznih cerkvenih ustanov, tako da bi za dokumentarno gradivo, ki se zbira v arhivu, izdelali referenčno sliko;

- posebej skrbeti za ohranjanje dokumentacije (pri čemer se je treba poslužiti tudi novih tehnologij), ki se nanaša na versko tradicijo in izginjajoče cerkvene navade, tako da bi ohranili njihov zgodovinski spomin;

- spraviti na skupni operativni imenovalec prizadevanja krajevnih Cerkev glede na metodologijo zbiranja, ohranjanja, varstva, uporabe itn.;

- preučiti možnost in način, kako bi spet pridobili arhive, ki so bili v preteklosti zaradi zapletenih zgodovinskih dogodkov zaplenjeni in razpršeni po drugih ustanovah: z dogovori o vračanju originalov ali njihovih informacijskih reprodukcij (*mikrofilmi*, optični diski itd.), še zlasti, če vsebujejo listine, ki so pomembne za zgodovino cerkvene skupnosti;

- vsakemu upravitelju cerkvenih dobrin zabičati, da je odgovoren za varovanje dokumentacije po kanonskih določilih;

- vlivati pogum arhivarjem pri njihovem nadzornem delu s pospeševanjem posodabljanja, s povabilom, da se vključijo v strokovna nacionalna združenja s tega področja, in z organizacijo študijskih srečanj, na katerih bo-

do razreševali vprašanja glede upravljanja s cerkvenimi arhivi;

– vzbujati čut za arhive v njihovi pristojnosti pri župnikih in pri vseh, ki so odgovorni za pravne osebe, podrejene krajevnemu škofu, tako da si prizadevajo za zbiranje gradiva, za njegovo sistemizacijo in vrednotenje;

– spodbujati prizadevanja dekanov, »da se pravilno spisujejo in vestno hranijo župnijske knjige.«²³

2.5 Zaposlovanje usposobljenega osebja

Pristojne oblasti morajo zaupati vodenje arhivov usposobljenim osebam. Potrebno bo natančno izbiranje, preden se bodo popolnile te cerkvene službe, v katerih naj bi po možnosti za stalno zaposlili večše in sposobne osebe.

Pomen te službe moramo presojati tako glede na zgodovinski kot tudi tekoči arhiv in v smislu kan. 491 §§ 1 in 2:²⁴

– kdor je odgovoren za škofijski zgodovinski arhiv, lahko po navodilih škofa pomaga drugim, v škofiji obstoječim arhivom in lahko usklajuje kulturne dejavnosti različnih arhivov;

– kdor odgovarja za splošni arhiv, mora zagotavljati ustrezno zaupnost zbranega gradiva; lahko pa je tudi v pomoč pri preverjanju različnih pobud prek organizacije, ki naj olajša konzultacije in raziskovanje.

Temeljnega pomena je izobraževanje zaposlenih, ki na različnih ravneh delajo na področju arhivistike. Ta služba dolgoročno prispeva k razvoju kulturne osnove, ki je še kako potrebna pri pastoralnem delu. S tem namenom že desetletja hvalevredno deluje Vatikanska šola za paleografijo, diplomatiko in arhivistiko, ki je bila ustanovljena pri Tajnem arhivu v Vatikanu. Nedavno je bila pod pokroviteljstvom te Papeške komisije za kulturne dobrine

²³ ZCP 555 § 3; prim. tudi kan. 535 in ZKVC kan. 296.

²⁴ ZCP kan. 491 § 1 in 2; ZKVC kan. 261 § 1.

Cerkve ustanovljena Višja šola za kulturne dobrine Cerkve pri Papeški univerzi Gregoriana v Rimu.²⁵ V vseh deželah spodbujajo tudi nastanek cerkvenih arhivskih združenj, kajti povsod tam, kjer delujejo, so zaslužna za izpopolnjevanje arhivarjev in za varovanje dediščine.

Upoštevanje mnogovrstnih arhivskih zahtev je odvisno od strokovnosti zaposlenih, ki jim krajevni škofje zaupajo upravljanje in vodenje arhivov, in je torej navsezadnje odvisno od njihovega čuta odgovornosti do Cerkve in kulture.

Tehnična usposobljenost in čut dolžnosti sta neizogibna za spoštovanje celovitosti fondov, za nabavo novih listin tudi iz drugih arhivov, za urejenost deponiranega gradiva, za njegovo raziskovanje in morebitno izdvojitve listin v skladu s pravilnikom, ki naj ureja prenos iz tekočega v zgodovinski arhiv.

3. Ohranjanje spominskih listin

Največja skrb v zvezi z arhivi delnih Cerkva je zagotovo marljivo hranjenje tako dragocene dediščine, da bi jo neokrnjeno predali zanamcem. Pri organizaciji arhivov je treba slediti načelu enotnosti v različnosti. Različnost zbranega gradiva namreč postavlja v ospredje kapilarno dejavnost cerkvene skupnosti in hkrati podaja njeno bistveno enotnost v namerah.

Ohranjanje je zahteva pravičnosti, ki smo jo dolžni izkazovati tistim, katerih dediči smo. Nezanimanje je žalitev naših prednikov in njih spomina. Zato so krajevni škofje dolžni upoštevati ustrezna kanonska določila.²⁶

²⁵ Prim. opombo 6 ter Papeška komisija za ohranjanje umetniške in zgodovinske dediščine Cerkve, Lettera ai presidenti delle conferenze episcopali per la presentazione del Corso Superiore per i Beni Culturali della Chiesa (15. junija 1991; Dokument 5).

²⁶ Prim. ZCP kan 486 §§ 1-3; 487 §§ 1-2; 488; 489 §§ 1-2; 490 § 1-3; 491 § 1-3. Prim. tudi ZKVC kan. 256-261.

Tudi mlade cerkvene skupnosti so poklicane, da postopoma in skladno s kanonskimi določbami dokumentirajo svojo pastoralno dejavnost, tako da posredujejo spomin prve evangelizacije v prizadevanju za inkulturacijo vere v določeni skupnosti.

3.1 Neponovljivost dokumentarnega gradiva

Upravičeno je treba upoštevati, da arhivi, drugače kot knjižnice, skoraj vedno zbirajo dokumente, ki so enkratni v svoji vrsti, saj predstavljajo poglobitve vire za zgodovinsko raziskovanje, ker neposredno podajajo dogodke in dejanja določenih oseb. Njih izguba ali uničenje izpodbija veljavo objektivne raziskave o dogodkih in onemogoča pridobitev poprejšnjih izkušenj ter tako ogroža prenos kulturnih in verskih vrednot.

Ohranjanje pergamentnih listin, spisov ter informativnega gradiva terja ustrezne predpise glede uporabe arhivov, učinkovit inventarni popis, morebitno restavriranje, primernost in zanesljivost prostora. Poleg ohranjanja gradiva naj bi pospeševali tudi ponovno pridobitev po neprimernih mestih raztresenega gradiva, pri čemer bo zaradi skupne akcije koristno usklajevanje z drugimi arhivi cerkvenih ustanov, ki niso podrejene krajevni škofu.

Samo gradivo iz papirja ali iz drugih materialov moramo skrbno izbrati, da zagotovimo njegovo trajnost v danih klimatskih in prostorskih okoliščinah. Ti postopki so neizogibni za pravilno upravljanje z arhivi.

3.2 Primerni prostori

Skrb odgovornih za arhive se bo pokazala tudi v opremljenosti primernih prostorov, v katere bo nameščeno gradivo. Prostori morajo zadostiti temeljnim higienskimi normativom (razsvetljava, klimatizacija, stopnja vlažnosti in temperature itn.), varnostnim predpisom (protipožarni sistemi in sistemi zoper krajo idr.) in nadzoru (nadzorna služba v času konzultacije, občasni pregledi itn.).

Pri strukturiranju arhivov je potrebno pripraviti prostor za skladiščenje in ustrezne dvorane za konzultacijo dokumentacije, pri čemer se po možnosti okoristimo z mnogovrstnimi tehničnimi in informacijskimi napravami za raziskovanje in branje. Takšna organizacija je seveda sorazmerna z različnimi vrstami cerkvenih arhivov in z vrsto konzultacije, ki naj jo arhiv omogoča.

3.3 Inventarizacija in informatizacija

Zaradi ohranitve arhivov delnih Cerkva je torej zaželeno, da upoštevamo kriterije najbolj uveljavljene arhivske tradicije in aplikativne tehnike (elektronske kartice, zveza preko mreže in *interneta*, *mikrofilmi*, reprodukcija dokumentov s pomočjo *skenerja*, optični diski itn.); v ta namen se bo treba v postopku prve informatizacije gradiva zavzeti za pridobitev izrednih, za tekoče vnašanje podatkov pa rednih skladov; zaprositi tudi za subvencije nacionalnih in mednarodnih ustanov.

Sestavljanje inventarnega spiska je zagotovo osnovno dejanje za konzultacijo arhivske dediščine, kot sicer določata kan. 486 § 3 in 491 § 1.²⁷ Ta spisek bo omogočil izdelavo drugih sredstev, ki bodo koristna pri konzultaciji gradiva (katalogi, zbirke, registri, kazala), prav tako pa bo omogočil uporabo sodobnih informacijskih sistemov, da bi povezali različne arhivske sedeže in podprli raziskovanje širokega obsega. Pri okoriščanju z novimi tehnologijami je nadalje primerno, če na ločenem zavarovanem kraju shranimo kopije dokumentov izjemne vrednosti, tako da ne bi izgubili celotne dokumentacije v primeru nesreče.

²⁷ ZCP kan. 486 § 3; 491 § 1 in ZKVC kan. 256 § 2; 261 § 1.

4. Določanje vrednosti dokumentarne dediščine za kulturo preteklih obdobj in za poslanstvo Cerkve

V arhivih shranjena dokumentacija je dediščina, ki jo hranimo zato, da jo predajamo zanamcem in jo hkrati uporabljamo. Konzultacija dokumentacije dejansko omogoča zgodovinsko rekonstrukcijo določene delne Cerkve in njej sočasne družbe. V tem smislu so listine živa kulturna dobrina, ker je dana v pouk cerkveni in civilni skupnosti v sosledju rodov, zaradi česar jih moramo skrbno hraniti.

4.1 Splošna namembnost arhivske dediščine

Arhivi kot kulturna dobrina so zlasti namenjeni uporabi skupnosti, v kateri so nastali, toda z minevanjem časa prevzamejo splošno namembnost in postanejo dediščina celotnega človeštva. Spravljeno gradivo v resnici ne more biti nedostopno tistim, ki se lahko z njim okoristijo, da spoznajo zgodovino krščanskega ljudstva, njegove verske, civilne, kulturne in družbene dejavnosti.

Vodstvo arhiva mora poskrbeti, da bo uporaba cerkvenih arhivov olajšana ne le tistim, ki se zanje zanimajo in imajo pravico do njihove uporabe, ampak tudi najširšemu krogu raziskovalcev, brez ideoloških in verskih predsodkov, kot je to ustaljeno v najbolj pristnem cerkvenem izročilu, pri čemer ostajajo v veljavi ustrezne določbe glede varstva. Te izvirajo iz splošnega prava in jih je opredelil krajevni škof. Vse vidike nesebične odprtosti, dobrohotnega sprejemanja in strokovnega služenja je treba skrbno pretehtati, tako da bo zgodovinski spomin Cerkve dostopen celotnemu človeštvu.

4.2 Po predpisih urejeni arhivi

Zaradi splošnega interesa, ki ga vzbujajo arhivi, je primerno, da so posamezni pravilniki dostopni javnosti in da so določbe čimbolj usklajene z državnimi predpisi; s

tem želimo nakazati na vzajemno službo, ki naj jo arhivi tudi nudijo. Poleg uredb za škofijski arhiv je prav, če določimo, upoštevajoč kanonska določila, skupne smernice tudi za uporabo župnijskih arhivov, podobno pa tudi za druge arhive. S tem bi preprečili, da bi se izogibali zapisovanju podatkov in zbiranja dokumentov. Takšno usklajevanje lahko podpre morebitno informatizacijo podatkov na ravni škofije, tako da bomo dobili dober statistični prikaz o celotnem pastoralnem delovanju delne Cerkve. Dobro bi bilo uskladiti takšno ureditev tudi z arhivi drugih cerkvenih ustanov, zlasti z arhivi ustanov posvečenega življenja in družb apostolskega življenja, pri čemer je treba spoštovati zakonito neodvisnost.

Obvezno je treba načrtati mejo pri konzultaciji osebnih spisov in drugih dokumentov, ki so po svoji naravi pridržani ali pa jih vodstvo arhiva ima za takšne.²⁸ Tukaj nimamo v mislih tajnega škofijskega arhiva, o katerem izrecno govorita kan. 489 in 490,²⁹ ampak govorimo o cerkvenih arhivih na splošno. Sicer pa takšna arhivska metodologija priporoča, naj bo pridržano arhivsko gradivo označeno z ustreznimi navedki na inventarnih seznamih, do katerih imajo dostop raziskovalci.

4.3 Kontekstualizacija dokumentarnega gradiva

Za raziskovalno delo in za boljše vrednotenje v arhivih shranjenih listin, se izkažejo nadvse koristni bodisi arhivski instrumenti v ožjem pomenu, o katerih smo že govorili, bodisi tisti bibliografski pripomočki, ki so koristni za študij dokumentov, ker nudijo zgodovinski kontekst. V ta namen v škofijskem zgodovinskem arhivu ne bi smela manjkati specializirana dela za zgodovinsko-pravno poznavanje cerkvenih ustanov in splošna literatura, ki osvetljuje zgodovino Cerkve. Vsak dokument je

²⁸ Prim. ZCP kan. 491 § 3 in ZKVC kan. 261 § 2.

²⁹ ZCP kan. 489-490 in ZKVC kan. 259-260.

namreč treba postaviti v tisti kontekst, v katerem dobi polno zgodovinsko vrednost. V tem smislu postanejo bolj verodostojni tudi sami raziskovalni prispevki, ker stopajo v razmerje s podatki, ki so bili že prej pridobljeni in znani.

Ti pripomočki bodo skupaj s študijskimi pripravami za branje starih listin in za njihovo morebitno kopiranje prispevali k boljši uporabi in izrabi arhivske dediščine.

4.4 Dokumentarna zbirka in kulturna vzgoja

Cerkev z dokumentarno zbirko pripoveduje lastno zgodovino, ki se odvija skozi stoletja, se vključuje v mnogotere kulture, se podreja njihovim pogojem, hkrati pa jih spreminja. Tudi cerkveni arhivi torej postajajo del dediščine določene civilizacije in imajo neizogibno informativno in vzgojno veljavo, zaradi česar lahko postanejo pomembna kulturna središča.

V tem smislu tisti, ki delajo v cerkvenih arhivih, tvorijo prispevajo h kulturnemu razvoju, kajti zastavljajo svoj znanstveni ugled, ko omogočajo dojeti naravo in smisel dokumentov, ki jih dajejo na razpolago raziskovalcem. Ko opravljajo svojo službo v prid drugih znanstvenikov, konkretno prispevajo k zblizovanju kulturnih delavcev različnih narodnosti in omogočajo umevanje različnih kultur. Tako se umeščajo »med delavce za mir in edinost med ljudmi.«³⁰

4.5 Pospesevanje zgodovinskih raziskav

Želimo, da postane Cerkev pospeševalka arhivske organizacije, utemeljujoč njen kulturni pomen, zlasti tam, kjer v tej zvezi pri civilnih zavodih še ni zadostne rahločutnosti. Zato je koristno usklajevanje med vsemi cerkve-

³⁰ Državno tajništvo, Lettera ai partecipanti al quarto Congresso dell' Association des archivistes de l' Eglise de France (Paris, 26.-28. novembra 1979; datum pisma 21. novembra 1979).

nimi arhivi na področju delne Cerkve, ne glede na to, ali so podrejeni krajevnemu škofu ali drugi pristojni osebi. Ta dediščina spomina v resnici lahko postane referenčna točka in kraj srečevanja ter navdihuje kulturne pobude in zgodovinske raziskave v sodelovanju s specializiranimi instituti cerkvenih, katoliških, svobodnih in državnih univerz. Nadalje je zelo koristen tudi odnos med arhivi in dokumentacijskimi centri.

Odkar so arhivi lahko prednostni prostor študijskih srečanj, simpozijev o verskih in pastoralnih tradicijah krščanske skupnosti, didaktičnih in dokumentarnih razstav, so določeni za prevzem vloge kulturne agencije ne le za strokovnjake s tega področja, ampak tudi za študente in mlade z ustrezno pripravo. S pospeševanjem objavljanja fondov in študijskih zbirk, to svetišče spomina izraža svojo polno življenjskost in se vključuje v ustvarjalne kulturne procese in v pastoralno poslanstvo krajevne Cerkve.

5. Sklep

Z obravnavo arhivske dediščine cerkvenih skupnosti v tem pismu, smo – o tem smo prepričani – v vaši Eminenci (Ekscelenci) vzbudili spomine in globoka čustva ob dogodkih v zgodovini Cerkve, za katero ste pastoralno odgovorni.

Častitljivi papež Pavel VI. je prepričan, da je »zgodovinska kultura nujna, porojena iz duha in narave, iz nje, iz samega katoliškega življenja, ki ima svojo tradicijo; je koherentna in skozi stoletja ostvarja svoj načrt, lahko bi rekli, da je skrivnost. Kristus je tisti, ki deluje v času in ki piše, ravno on, zgodovino, tako da so naši zapisi na papirju odmevi in sledovi tega potovanja Cerkve, še več, mimohoda Gospoda Jezusa v svetu. Zato je spoštljiv odnos do teh listin, dokumentov in arhivov, posredno tudi čaščenje Kristusa, je znamenje čuta za Cerkev, je za nas

in za zanamce pisanje zgodovine, minevanja tega obdobja Gospodovega mimohoda (*transitus Domini*) v svetu.«³¹

Ohraniti torej to dediščino, da bi jo posredovali prihodnjim rodovom, je velika obveza; podobna obveza je tudi ustrezno določanje njene vrednosti za zgodovino kulture in za poslanstvo Cerkve. Zaradi tega je Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve imela za primerno podati ta pojasnila, da bi podprla oblikovanje organskih programov.

Veseli bi bili in hvaležni, če bi prejeli odgovor na razmišljanja, ki smo jih podali, in na predloge, ki smo jih nakazali, da bi razvili ploden dialog, ki bo nudil nadaljnje iztočnice za naše delo, ubrano s položajem delnih Cerkva; to nam bo omogočilo podati tehtne pobude, ki jih bo vsakdo potrjeval s svojim izkustvom.

Takšne pobude, kot je ohranjanje in vrednotenje kulturnih dobrin, zahtevajo ljudi in čas. Tudi kar zadeva arhive, je neizogibno razviti pastoralno držo, upoštevajoč, da njih ohranitev pripravlja prihodnji kulturni razvoj in da je določitev njihove vrednosti lahko tehtno srečanje z današnjo kulturo ter lahko nudi priložnost za udeležnost pri celovitem razvoju človeštva.

Arhivska dediščina kot cerkvena dobrina³² ob upoštevanju pravih ciljev teh cerkvenih dobrin³³ lahko prispeva pomemben delež k novi evangelizaciji. S primerno uporabo vseh kulturnih dobrin, ki so jih ustvarile cerkvene skupnosti, je namreč mogoče nadaljevati in poglobljati

³¹ Pavel VI., Nagovor (26. septembra 1963), glej opombo 17.

³² Prim. ZCP kan. 1257 § 1: »Vse premoženje, ki pripada vesoljni Cerkvi, apostolskemu sedežu ali drugim javnim pravnim osebam v Cerkvi, sestavlja cerkveno premoženje; zanj veljajo naslednji kanoni in tudi lasten status.« Prim. tudi ZKVC kan. 1009 § 2.

³³ Prim. ZCP kan. 1254 § 2: »Nameni, ki so ji lastni, pa so predvsem: opravljanje božje službe, dostojno vzdrževanje klerikov in drugih služabnikov, opravljanje del svetega apostolata in krščanske dobrodelnosti, predvsem do ubogih.«

dialog kristjanov z današnjim svetom. Papež Janez Pavel II. je v govoru udeležencem 1. plenarnega zasedanja Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve podčrtal »pomen kulturnih dobrin pri izražanju in inkulturaciji vere in v dialogu Cerkve s človeštvom (...). Med religijo in umetnostjo, med religijo in kulturo je zelo tesna vez (...). Vsi vedo, koliko k verskemu čutu prispevajo umetnostne in kulturne stvaritve, ki jih je ustvarila vera krščanskih rodov v preteklih stoletjih.«³⁴

V bratski želji, da bi vaše pastoralno delo obrodilo tudi bogate kulturne sadove, pridružujem svoje spoštljive in prisrčne pozdrave, vaši Eminenci, Ekscelenci v Jezusu Kristusu vdani

Francesco MARCHISANO
predsednik
Prof. Carlo CHENIS
tajnik

³⁴ Janez Pavel II., Nagovor na 1. plenarni seji (št. 2), glej opombo 10.

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve

PISMO O POSLANSTVU CERKVENIH KNJIŽNIC

19. marca 1994

Krajevnim škofom! Ekscelenca!¹

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve si prizadeva, da bi izpolnila željo svetega očeta Janeza Pavla II., ki želi »okrepiti pastoralno prisotnost Cerkve v življenjskem okolju«² kulture in kulturnih dobrin ter uresničiti njegove smernice.

Izhajajoč iz navodil apostolske konstitucije »Pastor bonus« (prim. Uvod in št. 4) – in poudarkov iz »Motu proprio« – Papeška komisija skuša pripomoči, da bi se božje ljudstvo – in še prej sedanji in prihodnji duhovniki – »Magis magisque conscius fiat«³ zavedali pomembnosti in potrebnosti vloge »kulturnih dobrin« v izražanju in poglobljanju vere. S prvim dokumentom smo hoteli, da bi postali bodoči duhovniki občutljivi za te probleme že v obdobju teološkega in pastoralnega študija.⁴ Pripravljajo se še trije drugi dokumenti, ki naj bi poglobili pomen in vre-

¹ Prot. št. 179/91/35, v: Enchiridion Vaticanum 14/640-649.

² Janez Pavel II., *Inde a Pontificatus nostri Initio*, Uvod (Priloga II).

³ *Pastor bonus*, čl. 3 (Priloga I).

⁴ Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, *Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturne dobrine Cerkve*, glej ta št. CD, str. 165-183.

dnost sakralne umetnosti, dali poseben poudarek skrbi za cerkvene arhive ter novemu prizadevanju za ovrednotenje knjižnic v okviru študija in življenja cerkvenih skupnosti.⁵

V tej okrožnici želimo opozoriti predvsem na Poslanstvo cerkvenih knjižnic v poslanstvu Cerkve.

»Ko prideš, mi prinesi knjige in zlasti pergamente« (2 Tim 4,13). To še naroča sv. Pavel Timoteju, ko začuti, da se mu izteka življenje, ki ga je daroval, »da bi se oznanjevanje dopolnilo in da bi ga slišali vsi pogani« (2 Tim 4,17).

1. Cerkev, kultura, kulturne dobrine, knjižnice

1.1 Tudi Cerkev, ki jo je Kristus ustanovil, da ponese odrešensko oznanilo vsem narodom in ga ohrani kot živ spomin znotraj družbenih in kulturnih izročil, kjer se vera začne prebujati, skrbi za »knjige in pergamente«, ker jo navdihuje iskrena zavzetost za kulturo vsakega naroda in ljudstva. V vsej svoji zgodovini je Cerkev »uporabljala pridobitve različnih kultur, da bi Kristusovo blagovest širila in razlagala ..., da bi jo bolje odkrivala in globlje umevala«. ⁶ Z drugimi besedami: ko Cerkev oznanja evangelij z življenjem in preoblikovano miselnostjo, je to samo po sebi že proces »inkulturacije«, ki ni nič drugega kot »utelešenje evangelija v avtohtonih kulturah ter hkrati uvajanje teh kultur v življenje Cerkve«. ⁷

Odtod izjemna pozornost, ki jo katoliška Cerkev posveča vsem pričevanjem, posebej pisani besedi, ki utele-

⁵ Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Pastoralna vloga cerkvenih arhivov (izšlo l. 1997); glej ta št. CD, str. 111-127.

⁶ Drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor, Pastoralna konstitucija Cerkve v sedanjem svetu, 58.

⁷ Janez Pavel II., Okrožnica apostola Slovanov, CD 27, Ljubljana 1985, 21; Škofovska sinoda, Relatio finalis Exeunte Coetu Secundo (1985, II, D 4).

ša in posreduje vrednote modrosti ljudstev. Že sam obstoj cerkvenih knjižnic – številne od teh so starodavnega izvora in izredne kulturne vrednosti – je odlično spričevalo prizadevanja Cerkve za ohranitev duhovne dediščine, dokumentirane v knjižnični tradiciji. Cerkev se temu prizadevanju ne more odreči, saj razume, da knjižnice služijo v dobro njej sami in v dobro vsega človeštva.

1.2 Cerkevne knjižnice ohranjajo in omogočajo dostop do spomenikov človeške in krščanske kulture vseh časov, predstavljajo nepogrešljiv zaklad znanja, iz katerega vsa cerkvena skupnost in civilna družba lahko danes črpata spomin na njuno skupno preteklost.

Posebno in prvenstveno se Cerkev zanima za svoje – »cerkvene knjižnice« – zaradi tega, ker se je »kvas evangelija«, ki ga hkrati varuje in posreduje, vrastel v različne discipline védenja in znanja. Postal je temelj in izvir krščanske zgodovine in krščanske kulture ali vsaj krščansko navdihnjene kulture, ko je neverjetno prekvalsil versko, leposlovno, filozofsko, pravno, umetnostno, psihopedagoško mišljenje itd.

Zato so arhivska in umetnostna pričevanja knjižnic za Cerkev nenadomestljivo sredstvo posredovanja vere generacijam, ki se srečujejo z življenjem in s krščansko vero prav v stiku z vsem, kar je »krščanski dogodek« prinesel zgodovini in človeškemu razmišljanju. Brez tega bi mlade prikrajšali za izkušnje, ki so jih imeli naši predniki v njim lastnih, vendar različnih kulturah. Poleg tega bi lahko rekli, da krščansko izročilo, ki je neminljivo jamstvo za vse generacije, najde v napisanih knjigah znotraj Cerkve stalno spodbudo za svoje razširjanje, poglobljanje, razumevanje in vraščanje v živo izročilo narodov in ljudstev. Varovanje, posojanje in razširjanje knjig je dejavnost, ki je evangelizacijskemu poslanstvu Cerkve ne samo zelo blizu, temveč eno z njim.

1.3 Iz tega misijonskega poslanstva Cerkve torej izhaja nenehna skrb, ki jo je krščanska skupnost imela pri

ustanavljanju, ohranjanju, bogatenju, varovanju in uporabljajanju knjižnic. To dokazuje ponovno pozivanje papežev k izpolnjevanju teh nalog in vzorno skrb, ki so jo nekatere škofije in redovi posvetili knjigam. Zaradi tega se je potrebno izogniti vsemu, kar nasprotuje zaščiti in varovanju, oskrbi in širjenju, uporabnosti in dostopnosti knjižnic.

Še več. Cerkev si prizadeva ohraniti v knjižnicah vse to, kar je danes bolj kot kdaj koli življenjskega pomena za razvoj kulture. In to ne le zaradi boljšega poznavanja verskega in cerkvenostnega izročila, ampak tudi zaradi boljšega poznavanja zgodovine, umetnosti, znanosti in civilizacije, kateri pripadamo in s katero se še danes bogatimo. Zaradi tega Cerkev, medtem ko daje vsem ljudstvom, sredi katerih živi, na razpolago svoje knjižnice, vabi k plodnemu sodelovanju s civilno družbo, tudi zato, ker hoče zadostiti vsem zahtevam ter predpisom za zaščito in poslovanje knjižnic, in želi s svoje strani storiti vse, da bi varovala, ohranjala in ovrednotila veliko kulturno dediščino, ki ima univerzalno vrednost.

1.4 Pri varovanju in promociji knjig in knjižnic morajo biti natančni kriteriji in konkretni načini medsebojne pomoči med Cerkvijo in civilno državo določeni tako, da upoštevajo različne politične situacije in pravne predpise posameznih držav. Katoliška Cerkev, ki se zaveda svoje velike in neposredne odgovornosti, je zelo dovzetna za številna ohrabrujoča znamenja, ki izhajajo iz obnovljenega zanimanja za ohranjanje zgodovinskih virov s strani širokega kroga današnje kulture, ne samo akademske in strogo specializirane. Zato Cerkev želi povečati in iz te perspektive ustrezno ovrednotiti javno in družbeno razsežnost svojih knjižnic.

Gre za to, kako zasnovati približevanje in sodelovanje s civilno družbo ne le z vidika varovanja in kataložne organizacije cerkvenih knjižnic, ampak tudi s stališča nove politike ocenjevanja, ovrednotenja in rabe knjižničnega bogastva. Približevanje in sodelovanje bo olajšano, če bodo

cerkvene knjižnice sodelovale preko nacionalne računalniške mreže z izmenjavo bibliografskih informacij z drugimi cerkvenimi in državnimi knjižnicami. Na ta način so lahko zgodovinski, znanstveni, filozofski, verski in leposlovni viri na razpolago raziskovalcem in za razširjanje kulture v dobro tudi teološkim znanostim, ki bodo tako bolj prisotne v svetu raziskav in znanosti.

Cerkev želi v polnosti ohraniti neposredno odgovornost nad svojimi knjižnicami, zavedajoč se pomena, ki ga imajo kot sredstvo evangelizacije.

2. Pomen in vrednost knjižnice v Cerkvi: središče univerzalne kulture

2.1 Čeprav v zgodovinskem razvoju ni manjkalo tudi določenih, danes nesprejemljivih nasprotij, je Cerkev odločilno prispevala pri oblikovanju kulturnih ustanov: nemalokrat z inovativnimi posegi in z dolgoročnimi rezultati. To se je dogajalo na posreden ali neposreden način, tudi kar zadeva svojski razvoj knjižnične ustanove.

Tako je npr. vsem znana pomembnost prehoda od »zvitka« h »kodeksu« v želji po lažjem in obsežnejšem razširjanju pisnih dokumentov, nujnih za razvoj kulture. Posebno krščansko pojmovanje »svetih knjig«, častitljivih, ne pa ezoteričnih, kot matrice znanja, ki samo po sebi teži k »univerzalnemu« razširjanju, je gotovo vplivalo na proces »komunikacije« in »razširjanja« vseh drugih oblik kulture kot za daljše obdobje trajajoč zagon. Njihov vpliv je bilo občutiti na ravni družbenih in z njimi povezanih kulturnih ustanov. Spomnimo na vplive, ki jih je imela tradicija katedralnih šol, skriptorijev in samostanskih šol, teoloških fakultet in cerkvenih akademij ne le za razvoj zamisli o »knjižnicah«, ampak tudi za razvoj z njimi povezanih ustanov pri ustvarjanju in razširjanju znanja.

2.2 Ko razmišljamo o razvoju zasnove knjižnic, je koristno spomniti na dejstvo, da je nekaj kakovostnih spre-

memb v pojmovanju in notranji organizaciji te ustanove dozorelo prav na cerkvenem področju. Npr. cistercijani so bili prvi, ki so prešli od zbiranja gradiva po količini (število knjig je bilo pojmovano kot bogastvo dediščine) do zbiranja gradiva po kakovosti (knjige so zbirali in ohranjali po posebnem kriteriju). Nadaljnji pomemben obrat se pojavi v tradiciji beraških redov, ko so v knjižnicah namenjali pozornost racionalizaciji inventarja in knjižnega fonda glede na potrebe študija in branja.

Dejansko je bilo treba počakati vse do humanizma in renesanse, da so dozoreli pogoji, ko je bilo mogoče te pobude preoblikovati v splošna organizacijska in teoretična načela. Tudi tukaj so se nekatere cerkvene knjižnice (vatikanska in ambrozijanska) odlikovale, v želji, da bi združile zanimanje za zbirko obsežne in dragocene knjižnične dediščine, organizirane iz splošno-kulturnega in znanstvenega interesa, z dostopnostjo obiskovalcem iz vsega sveta, ki so želeli črpati in ovrednotiti znanje, vsebovano v besedilih, in ne samo občudovati dragocene predmete. S tem postaja pojem sam, ki pogojuje pridobivanje in zbiranje gradiva, širši in enciklopedičen: cerkvena knjižnica poleg klasičnih teoloških disciplin z enako gorečnostjo in skrbjo zbira tudi latinske in grške klasike, gradivo s področja filozofije in znanosti, dokumente različnih kultur in verstev, zgodovinske in umetnostne spomenike različnih narodov, ljudstev in civilizacij.

2.3. K navedenim bežnim pregledom značilnih lastnosti knjižnice je potrebno dodati posebno »poklicanost« cerkvene knjižnice, ki naj predstavlja tipičen »kraj« ali mesto srečevanja in soočanja med različnimi oblikami in vrstami znanja. To še posebej zaradi univerzalne (katoliške) pobude, ki utemeljuje krščansko pojmovanje iskanja resnice. Slednje vključuje interes za spoznavanje vseh zgodovinskih in kulturnih danosti, v katerih se je izkustvo tega iskanja resnice prakticiralo, konkretiziralo in dokumentiralo.

Ponovna pridobitev te objektivne in zgodovinske »poklicanosti« cerkvene knjižnice – poleg dejstva, da prispeva k odstranjevanju tako razširjenega nerazumevanja in nesporazumov, ki še vedno hranijo predsodke tistih ljudi, ki hočejo videti cerkveno ustanovo kot zaprto za dialog in kulturno izmenjavo brez omejitev – gotovo prispeva k bolj intenzivni in motivirani zavzetosti tistih, ki so v Cerkvi poklicani, da delajo v tako dragocenih laboratorijih kulture, kot so cerkvene knjižnice. Neredko v cerkveni zgodovini so bile knjižnice kulturni centri na visoki ravni. To ostajajo še danes, predvsem kot veljavna in pomembna orodja kulture v sodelovanju z drugimi podobnimi institucijami.

2.4 Če je to zgodovinska resnica, ki karakterizira izvor, fizionomijo in kulturni ter metodološki vpliv cerkvenih knjižnic – še posebej že omenjenih velikih knjižnic – je treba priznati, da ni bilo vedno mogoče niti ni bilo volje vzdrževati vseh cerkvenih knjižnic na takšni ravni. Nepredvidene odtujitve ali zaplembe nepremičnin, kjer so bile shranjene knjige; nezgode ponavljajočih se vojn; ukinitve nekaterih redovnih skupnosti, ki so imele za posledico zmanjšanje knjižnic, določena kulturna nazadovanja, zanemarjanja in celo nezainteresiranosti pa gotovo niso olajševali preživetja in delovanja mnogih cerkvenih knjižnic.

Upati je, da bo prenovljena zavest o vrednosti kulturnih dobrin Cerkve in držav prebudila nov življenjski zagon tem kulturnim centrom in jih povezala v skupnem služenju človeku na način, da bi spoštljivo prerasli vse tisto, kar bi konec koncev lahko škodilo univerzalnosti znanja, in se skupaj uprli vsakemu osiromašenju sredstev za kulturo.

3. Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve in cerkvene knjižnice

3.1 Kot smo že omenili, so si papeži in Sveti sedež prizadevali, da bi z varovanjem cerkvenih knjižnic, usta-

novljenih na nekaterih ravneh in z različnimi nameni, spodbujali pastoralno in kulturno delovanje vse Cerkve.⁸

Nekateri vojni dogodki, ki so ogrozili toliko knjižnic, kot tudi svetovna sprememba, ki je v zadnjih desetletjih vplivala na vse ustanove, ter celo na to, kako pojmujeemo kulturo in jo sprejemamo, so zelo zaostriili vprašanje »varovanja in uporabljanja« teh knjižnic.

Očitno je prišel čas, da se lotimo zbiranja in ponovnega oživljanja knjižnic, ali pa se bomo morali pripraviti na nepopravljivo propadanje.

Papež Janez Pavel II. je razumel pomembnost trenutka. Odločil se je, da se celotno vprašanje varovanja, uporabljanja in pospeševanja vseh kulturnih dobrin Cerkve – torej tudi knjižnic – ne bo omejilo le na spodbudne dokumente ali občasne odločne ukrepe. Kot stalna naloga bodo združeni v uradu rimske kurije in sicer pri Papeški komisiji za kulturne dobrine Cerkve.

3.2 Cilj te papeške komisije je, da se na osnovi tega dokumenta posebej ukvarja s cerkvenimi knjižnicami. Ker se hoče izkazati vredno svojega poslanstva, je ta pa-

⁸ Kot primer navajamo nekaj dokumentov 20. stoletja: (1) Pij X., Apostolsko pismo *Quoniam in re biblica* (1906, št. 18); (2) Zakonik cerkvenega prava (+1917), kan. 1495, 1497; (3) Državno tajništvo, *Lettera circolare ai vescovi d' Italia... per la custodia e l' uso degli Archivi e Biblioteche* (30. septembra 1902); (4) *Isti*, *Lettera circolare per l' Istituzione dei Commissariati diocesani per i monumenti custoditi dal clero* (10. decembra 1907); (5) *Isti*, *Lettera circolare ai vescovi d' Italia per la conservazione, custodia ed uso degli archivi e delle biblioteche* (15. aprila 1923); (6) *Isti*, *Lettera circolare agli ordinari d' Italia sulla costituzione della Pontificia Commissione Centrale per l' Arte Sacra in Italia* (1. septembra 1924); (7) Kongregacija za semenišča in univerze, *Formula servanda in relatione de statu seminarii*, čl. V, 37, *Vprašalnik in dekret* (2. februarja 1924); (8) *Ista*, *Lettera agli ordinari diocesani d' Italia sulla conservazione degli Archivi e delle Biblioteche dei seminari* (10. marca 1927); (9) Pij XI., *Apostolska konstitucija Deus scientiarum Dominus* (24. maja 1931, čl. 48); Kongregacija za semenišča in univerze, *Ordinationes ad Constitutionem apostolicam Deus scientiarum Dominus* (2. junija 1931, čl. 45); (11) *Ista*, *Corso estivo per bibliotecari dei seminari* (septembra 1938); (12) Vatikanski tajni arhiv, *Istruzione cir-*

peška komisija postala odmev papeževega glasu.⁹ Neposredno se obrača k ordinarijem škofij in generalnim predstojnikom redovnih kongregacij in družb apostolskega življenja. Z njimi hoče deliti svojo pozornost in skrb za usodo vseh starih in novejših cerkvenih knjižnic (škofijskih, kapitularnih, župnijskih, univerzitetnih, knjižnic kongregacij, ustanov, verskih združenj in drugih).

Pomembno je, da se med pastoralnimi prizadevanji jasno kaže skrb za sredstva evangelizacije in kulturne vzgoje božjega ljudstva, kar predstavljajo cerkvene knjižnice. Tako bo ta »dialog s človeštvom« v teh sredstvih našel način, da gre onstran »krščanskega dejstva« in dvatisočletnih izvirov kulture, brez katere bi bil svet prav gotovo revnejši.

Ne moremo opravičiti odriivanja kulturnih dobrin med manjše naloge pastirjev ali popuščanja enostranskemu in površnemu prepričanju, da je pastoralna dejavnost lahko tudi brez teh sredstev ter jih smatra za razkošje, ne pa za bistven pripomoček evangelizacije, tudi v Cerkvah, ki so se oblikovale pred nedavnim.¹⁰

4. Navodila za delovanje cerkvenih knjižnic

4.1 Potrebno je, da vsaka škofija in vsaka verska kongregacija poskrbi, če tega še ni storila, da bo izdelan *inventar* in določena *tipologija* njihovih knjižnic. Potem

ca gli Archivi e le Biblioteche Ecclesiastiche (1. 11. 1942); (13) Pij XII., Apostolska spodbuda *Menti nostrae de sacerdotalis vitae sanctitate promovenda* (23. 9. 1950, III. del); (14) Odlok o službi in življenju duhovnikov (1965, 19); (15) Kongregacija za duhovščino, *Litterae circulares ad Conferentiarum Episcopaliū Praesides 'Inter ea' de permanenti cleri institutione et formatione* (4. 11. 1969, 22); (16) Kongregacija za versko pouk, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (6. 1. 1970, 27 in 94); (17) Janez Pavel II., Apostolska konstitucija *Sapientia Christiana* (29. 4. 1979, I. del, 8, čl. 52-54; (18) ZCP, kan. 822-832; (19) *Pastor bonus*, čl. 99-104; (20) Janez Pavel II., *Inde a Ponificatus nostri Initio*.

⁹ *Pastor bonus*, 102.

¹⁰ Odlok o misijonski dejavnosti Cerkve (M), 21.

naj *izdelajo načrt posegov* glede potrebnih prostorov tako za uporabnike knjižnic kot za obstoječe materialno stanje. Poleg tega naj poskrbijo za redno dopolnjevanje fondov, nakup opreme za delo in denarno pomoč za študij.

Ko so razdalje še predstavljale oviro, je bilo jasno, da si je vsaka cerkvena knjižnica prizadevala, da je imela popolno zbirko, prilagojeno namenom, za katere je bila ustanovljena. Zdaj razdalj ni več, informacijski sistemi brez vsakih težav omogočajo pomoč in izmenjavo. Lažje razmišljamo o načrtovanju cerkvenih knjižnic, kako bi bile bolj usposobljene in bolj dostopne na svojem ozemlju.

Na različnih področjih pastorage si bolj in bolj prizadevajo, da bi imeli usposobljeno osebje. Enako bi moralo biti na področju knjižnic. »Služenje v knjižnicah« bi moralo ponovno dobiti vso veljavo in čast v krščanski skupnosti. Knjižničar namreč ni le izposojevalec del, ampak tudi animator kulture; s tem posredno tudi evangelizacije cerkvene skupnosti, ki ji pripada, in raziskav vseh tistih, ki hočejo poglobiti svoje znanje. Prav tako bo zanj poklicna izobrazba dragocena pomoč pri njegovem poslanstvu in posredovanju kulture in pomoči tistim, ki si prizadevajo za poglobljeno poznavanje krščanske misli.

4.2 Seveda so škofje in redovnih predstojniki redovnih kongregacij prvi, ki bi si morali želeli tak razmah svojih knjižnic.

Papeška komisija bi smotrnost pospeševanja takega obnovljenega zanimanja in zavzetosti rada poudarila s tem, da bo podpirala specializacijo duhovnikov, redovnikov in laikov, določenih, da prevzamejo odgovornost, če je mogoče trajno, za vodenje knjižnic, arhivov in spodbujanje umetniške dejavnosti. Prav zato že nekaj časa uspešno in odgovorno deluje Vatikanska šola za paleografijo, diplomatiko in arhivistiko ter Vatikanska šola za bibliotekarstvo, ustanovljeni pri Vatikanskem tajnem arhivu oziroma Vatikanski apostolski knjižnici. Z enakim na-

menom je bil na Gregorijanski univerzi v Rimu vpeljan »Višji tečaj za kulturne dobrine Cerkve«. ¹¹ Prizadevajo si, da bi povečali število združenj cerkvenih knjižnic v posameznih deželah. Med seboj naj bi se povezala, si medsebojno pomagala reševati za to področje značilna vprašanja ter omogočala občasno dopolnilno izobraževanje vsem, ki že delajo v knjižnicah.

4.3 Videti je, da je v številnih škofijah napočil čas organiziranja »velike enotne knjižnice krajevne Cerkve«. Predstavljala naj bi kraj, najbolje založen (in najbolj dostopen) s pomembnimi starimi in sodobnimi deli krščanske misli. To bi lahko ponovno oživilo duha nekdanjih cerkvenih knjižnic, ki so služile Cerkvi in družbi. Tu bi lahko črpali najbolj pristna in dokumentirana pričevanja izročil ter tako ponudili sporočilo, ki izhaja iz krščanske kulture. Poleg tega bi okrepitev knjižničnih virov v službi krajevne Cerkve omogočal pazljivejše in razumnejše hranjenje, mogoče tudi restavriranje starih in dragocenih knjig. Taka konzervacija pa postane težja, če so dobrine raztresene vsepovsod po manjših knjižnicah.

Seveda se zavedamo številnih problemov, ki jih je izzvala ta odločitev. Vendar mislimo, da odslej časi zahtevajo to prisotnost Cerkve in to kulturno ustanovo v družbi.

Dodati moramo tudi, da se mnoge znanstvene ali specializirane raziskave vedno bolj posvečajo dvatisočletni kulturni dediščini Cerkve.

4.4 Pomembno je nadalje, da ne zanemarimo manj pomembnih knjižnic – župnijskih ali pridruženih – ki so v preteklosti predstavljale »pošolsko izobraževanje« v dobro generacij podeželskih prebivalcev. Ti so se težje navdihovali ob velikih delih in virih kulture. Vendar so si po zaslugi teh »spodbujevalnih knjižnic« lahko poglobili krščansko mišljenje in si izoblikovali dokaj trdno

¹¹ Prim. ta dokument, št. 5.

utemeljeno kulturo. Opazamo, da se danes te knjižnice spreminjajo v »mala multimedijška središča«, kjer knjiga stoji ob drugih sredstvih širjenja kulture.

Učinkovito škofijsko središče, ki bi ga navdihovalo osebe v kulturnih ustanovah – kot so knjižnice, arhivi, umetniške zbirke, – bi se moralo posvečati spremljanju in preoblikovanju župnijskih in pridruženih knjižnic.

Ob tem bi morali spodbujati vztrajen in stalen dialog med odgovornimi osebami narodnih združenj cerkvenih knjižnic ter izdajatelji knjig in multimedijških izdaj. Določali in podpirali naj bi vse, kar bi utegnilo koristiti in bi bilo potrebno kulturi krščanskih skupnosti. Pa tudi vsemu, kar »katoliški svet« lahko ponudi dobrega kot učinkovit prispevek h kulturi posamezne dežele.

Verjetno bi razumno načrtovanje lahko spodbujalo pozitivno rast tako širjenja kulture med ljudmi kakor poglobljanja kulture in izdajateljskih prizadevanj, izognili pa bi se ponavljanjem. Zapolnili bi praznine in preprečevali izgubljanje vrednot, zaradi katerih tako trpi današnji tisk.

4.5 Ne smemo pozabiti dejavnika, zaradi katerega trpi življenje Cerkve v nekaterih državah: manjšanje števila duhovnikov. S tem tudi upada prisotnost duhovnikov v župnijah in ustanovah, ki so bile naravno jamstvo ohranjanja in spodbujanja župnijskih ali pridruženih knjižnic. Pogosto je posledica tega osiromašenje ali preprosto ukinjanje teh knjižnic.

Z usodnostjo tega dogajanja se ne smemo sprijazniti. Poskušati moramo nemogoče, da ohranimo vsako dediščino knjig, pogosto izredno dragocenih, ki pripadajo župnijam ali razpuščenim ustanovam. Paziti moramo, da se ohranijo, mogoče tako da jih spremenimo v regionalne knjižnice ali na široko zbiramo in na policah shranimo vse, kar je zapuščenega oziroma mu grozi propad. Ali pa za različne namene v enem samem škofijskem središču zberemo odvečne zapuščine, ki bi tako bile še naprej uporabne in koristne.

4.6 Kot smo že omenili, je leta 1992 ta Papeška komisija kot svojo prvenstveno nalogo poslala prijazno pismo (ki je bilo obenem tudi opozorilo o vsem, o čemer prihajajo opozorila iz vse Cerkve) o vprašanju večje občutljivosti bodočih duhovnikov za vlogo kulturnih dobrin Cerkve pri delu za evangelizacijo. Iz tega sledi tudi odgovornost, ki jih čaka na tem področju.¹²

Prav je, da ta poziv povzamemo in ga natančneje povežemo

- z vrednotenjem in praktično pomembnostjo uporabljanja knjižnice med filozofskim in teološkim študijem v semeniščih;

- s pomembnostjo bibliografske in arhivske dokumentacije, da bi poznali identiteto svoje Cerkve in vesoljne Cerkve; bodoči duhovnik si ne more privoščiti, da bi to stvarnost zanemaril;

- z vlogo dobrih knjižnic pri duhovnikovem običajnem pastoralnem delu; iz njih lahko črpa snov, potrebno za študij ali za usmerjanje tistih, ki hočejo poglobiti svoje znanje.

Poslanstvo semenišča je, da oblikuje bodoče duhovnike in moralo bi se potruditi, da jim privzgoji ta čut.

4.7 Mislimo, da je prišel čas, da škofovske konference za cerkvene knjižnice svojih škofij in krajevnih Cerkva izdelajo »Pravilnik za cerkvene knjižnice«, ki naj bi poskrbel, da bi se v očeh vse cerkvene skupnosti uveljavilo »pastoralno poslanstvo«, ki ga knjižničarji (duhovniki, redovniki ali laiki) opravljajo pri prekvašenju krščanske kulture in v dialogu z drugimi kulturami. Usmerjal naj bi mnogostransko problematiko v nauku, pravu in v praksi, kar zadeva cerkvene knjižnice. Dal naj bi tudi navdila za odnose z javnimi knjižnicami. Spodbujal naj bi vedno bolj učinkovito dostopnost do knjižnic.

¹² Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Vzgoja bodočih duhovnikov v skrbi za kulturne dobrine Cerkve, 11.

»Narodni« značaj teh navodil bi bil primernejši od »vesoljnega«, ker bi bolj ustrezal krajevnim razmeram.

Seveda pa naj škofovske konference tej papeški komisiji prikažejo svoje probleme in pobude, če se jim to zdi primerno. Vse njeno nadaljnje prizadevanje bo usmerjeno v dobro cerkvenih knjižnic.

4.8 Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve meni, da je njena dolžnost, da škofom in generalnim predstojnikom, ki delujejo v starodavnih, pokristjanjenih Cerkvah, predstavi vprašanje, ki bi ga lahko opredelili kot »misijonarska bibliotekonomija«. Drugače rečeno: v številnih škofijah, kjer je ukoreninjenje Cerkve (*»plantatio Ecclesiae»*) novejšega datuma, nikakor ne morejo ustanovljati »škofijskih knjižnic«, urejenih tako, kot je bilo predlagano zgoraj in prav tako ne »narodnih knjižnic« v tem smislu, da bi si lahko poiskali patristične vire in pomembne teološke zbirke. Zanje je to dejansko nemogoče ali pa se pokaže kot zelo težavno.

Cerkve, ki imajo malo uporabljene ali manj dostopne cerkvene knjižnice, bi lahko izdelale načrt, kako bi po vsebini pomembne in temeljne »fonde« (kot so pomembna dela filozofije in teologije, zbirke patrističnih virov) poslale Cerkvam v deželah v razvoju.

S tem bi se izoblikovala kulturna in pastoralna menjava med pomembnejšimi Cerkvami, ki bi znale ponovno ovrednotiti nekatere knjižnice, ki so postale nepomembne, ker nimajo dovolj uporabnikov.

Narodne zveze cerkvenih knjižnic bi skupaj s Papeško komisijo lahko postale pospeševalke te kulturne izmenjave.

4.9 Vemo, da je problem večine cerkvenih knjižnic cena nabavljanja novega knjižnega fonda in organizacija knjižnic samih, ki zahtevajo posebej usposobljeno in strokovno, torej tudi stalno osebje.

Mislimo, da bi se male knjižnice, župnijske in pridružene, tako kot nekdanje morale opirati na prostovoljstvu

ter uporabiti dobro razvit čut krščanskih skupnosti, ki so ustvarile središča, ki so pomembno prispevala h kulturi.

Vendar so te knjižnice širile kulturo za vse, ne pa izključno za krščanske skupnosti. Zato so gotovo upravičene do dela prispevkov, ki jih narodne skupnosti namenijo delovanju knjižnic na svojem ozemlju.

Kar zadeva velike cerkvene knjižnice, bi bilo dobro, ko bi jim točno določili, vsaj v posameznih Cerkvah, kjer to še ni bilo uresničeno – nov in jasnejši »javni« značaj.

Kadar pa knjižnice in druge cerkvene kulturne dobrine (arhivi in umetnostna dediščina) služijo izključno cerkveni skupnosti, ki popolnoma razpolaga z njimi, bi težko pričakovali, da bi jih narodna skupnost lahko uvrstila med ustanove, ki naj bi uživale potrebno podporo.

Če pa Cerkev sicer ostane lastnica in odgovorna za svoje knjižnice, dovoli pa dostop vsem, ki bi jih radi uporabljali, je prav, da je ta prispevek kulturnih dobrin in pobud vključen med kulturne dobrine dežele in je primerno, da jim odobri ekonomsko in organizacijsko pomoč, ki si jo želijo.

Ta vprašanja so zelo pomembna v odnosih med škofovskimi konferencami, vladami in mednarodnimi organizacijami.¹³

4.10 Končno moramo med naloge te Papeške komisije uvrstiti spodbujanje vedno tesnejših odnosov med cerkveno skupnostjo – v primerni obliki izraženo v mednarodnih kulturnih organizacijah – in mednarodnimi organizacijami, ustanovljenimi za spodbujanje kulture. Dovoljujemo si prositi škofovske konference, naj to naloge olajšajo. Spodbujajo naj ustanavljanje narodnih združenj cerkvenih knjižnic ter njihovo vključevanje v ustrezna narodna in mednarodna združenja. Obenem

¹³ Italijanska škofovska konferenca (CEI), Intesa per la conservazione e la consultazione degli archivi di interesse storico e delle biblioteche appartenenti a enti e istituzioni ecclesiastiche (8. aprila 2000).

pa naj se zavedajo, da bodo te ustanove zaradi soodgovornosti in časa, ki jim ga bo potrebno posvetiti, včasih zahtevale naporno sodelovanje, čemur bo potrebno posvetiti dolžno pripravljenost.

Ekscelenca!

Če bi hoteli na kratko povzeti prošnje tega pisma, bi rekli:

– papež kot »znamenje časa« smatra ponovno in splošno zanimanje za kulturne dobrine. Cerkev, »izvedenka v kulturi«, bi se morala odzvati temu klicu;

– ob tej priložnosti smo hoteli poudariti naravo, poslanstvo in glavna vprašanja cerkvenih knjižnic. Nikakor nečemo škofov preobremenjevati z zahtevnostjo te naloge. Združimo se in poživimo to nadvse pomembno področje evangelizacije in kulture;

– nakazali smo nekaj vprašanj in podali nekaj možnih rešitev. Videli pa smo, da so razmere v Cerkvah različne in nobena navodila ne morejo upoštevati vseh vprašanj in vseh razmer; zato to pismo smatramo kot iskro, ki bi lahko razvnela zanimanje in dialog v vaši škofovski konferenci;

– smatramo, da je najbolj nujen in temeljni problem prebujanje čuta v cerkvenih skupnostih – kot tudi pri njihovih pastirjih – glede vloge, ki jo kot pristne »kulturne dobrine« imajo prav cerkvene kulturne dobrine. Med njimi smo posebej poudarili dediščino knjig, ki skupaj z arhivi predstavljajo spomin Cerkve o postopnem poglavljanju vere. Lahko bi postale »spomin« vsega človeštva, kadar bi želelo odkriti pomen kulture, ki jo je navdihovalo krščanstvo;

– zato smo smatrali, da je koristno, če vprašanje cerkvenih knjižnic strnjeno predstavimo v okviru škofovskih konferenc, nato pa jih preučujemo na ravni škofij. Ko bodo natančno določene točke, po katerih naj bi usmerjali delovanje, mislimo, da ne bo težko spodbuditi pravo gibanje za cerkvene knjižnice, ki ga bodo vodili

in mu dali veljavo za to področje usposobljeni animatorji;

– kot navadno bomo veseli, če bomo dobili poglobljeno poročilo o naših razmišljanjih. Tako bomo lahko sledili razvoju, naše delovanje uskladili s stvarnim stanjem in dali koristne pobude, ki jih bo potrdilo izkustvo.

V spomin bi še priklicali besede papeža Janeza Pavla II.: »Po svoji naravi se vera nagiba k temu, da se izraža v umetniških oblikah in zgodovinskih pričevanjih, ki jih navdihujeta notranja evangelizacijska moč in vrednost kulture. Cerkev je poklicana, da jim posveti največjo pozornost.«¹⁴

Tej želji pridružujem svoje iskrene želje za uspeh in vas prosim, Ekszellenca, da sprejmete moje bratovske pozdrave v Kristusu.

Francesco MARCHISANO
predsednik
Paolo RABITI
tajnik

¹⁴ Janez Pavel II., *Inde a Pontificatus nostri Initio*, Uvod.

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve

PISMO O POTREBNOSTI IN NUJNOSTI INVENTARIZACIJE IN KATALOGIZACIJE KULTURNIH DOBRIN CERKVE

8. decembra 1999

Eminenca, Ekscelenca!

Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve po končani obravnavi knjižnic in arhivov¹ posveča v tem pismu svojo pozornost inventarizaciji in katalogizaciji kulturnih dobrin, ki so v lasti cerkvenih zavodov in ustanov, z namenom, da bi zavarovala in poudarila vrednost velikanske umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkve. To dediščino sestavljajo gradbena, slikarska in kiparska dela, nadalje oprema, oprava, liturgična oblačila, glasbeni instrumenti itn.² Na vse to lahko gledamo kot na zgodovinski in ustvar-

¹ Prim. Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkve, Pismo o poslanstvu cerkvenih knjižnic, Cerkevni dokumenti 59, Ljubljana 1995; Isti, Pismo o pastoralni vlogi cerkvenih arhivov, objavljeno v tej številki CD, str. 111-127.

² V nagovoru na 1. splošnem zasedanju Papeške komisije za kulturne dobrine Cerkve (12. oktobra 1995) je Janez Pavel II. rekel, da pojem »kulturna dobrina« obsega »predvsem umetniško dediščino slikarstva, kiparstva, arhitekture, mozaikov in glasbe, ki so v službi poslanstva Cerkve. Tem moramo prišteti dediščino cerkvenih knjižnic ter zgodovinskih dokumentov, ki jih hranijo arhivi cerkvenih skupnosti. Končno spadajo sem literarna, gledališka in filmska dela, ki so jih ustvar-

jalni obraz krščanske skupnosti. Bogoslužje, kateheza, karitas in kultura so oblikovali okolje, v katerem skupnost verujočih doumeva in živi svojo vero. Prevajanje vere v podobe s sklicevanjem na svetopisemske pripovedi in s predstavljanjem različnih izrazov ljudske pobožnosti bogati odnos s stvarstvom in z nadnaravno resničnostjo.

Posamezne krščanske skupnosti se prepoznavajo v različnih umetnostnih izrazih, še zlasti v izrazih sakralne umetnosti, ter ustvarjajo tesno vez, ki je značilna in razločevalna za krajevne Cerkve (škofije) na skupni verski poti. V arhivih, knjižnicah in muzejih so te Cerkve nabrale nešteto predmetov, listin in besedil, ki so nastali v minulih stoletjih kot odgovor na različne pastoralne in kulturne potrebe.

Te svobodne dejavnosti »so tem bolj božje in tem bolj pospešujejo božjo čast in slavo, kolikor nimajo drugega namena, kakor s svojimi deli čimbolj pomagati, da se človekov duh pobožno dviga k Bogu«. ³

Če lahko imamo knjižnice za kraj premišljevanja in muzeje za kraj spomina, je umetnostno-zgodovinska dediščina Cerkve konkretno pričevanje obrtniškega in umetnostnega ustvarjanja, ki so ga izrazile krščanske skupnosti, da bi dale sijaj lepote krajem bogočastja, pobožnosti, redovnega življenja, študija in spomina. Lahko torej trdimo, da spomeniki in predmeti vseh zvrsti in slogov spremljajo zgodovino Cerkve. V svoji medsebojni zvezi so primerno sredstvo za pospeševanje evangelizacije sodobnega človeka.

Umetnostno-zgodovinska dediščina Cerkve predstavlja v celoti kulturnih dobrin človeštva velikanski delež, bodisi po količini in različnosti izdelkov, bodisi po kakovosti in lepoti mnogih izmed njih. Ne smemo tudi pozabiti znamenitih osebnosti, ki so svojo nadarjenost vključi-

čila sredstva obveščanja« (L' Osservatore Romano, 13. oktobra 1995, 5). Prim. tudi ZCP, kan. 1189.

³ Konstitucija o svetem bogoslužju (B), 122.

le v službo Cerkve. Vsaka poklicanost k umetnosti je lahko pri kateremkoli narodu tudi pričevanje krščanskega sporočila. Vsa umetniška dela, ki jih je navdihnila krščanska vera, so izraz veseljne in krajevne duhovnosti. Lahko sovpadajo z individualnim ali s skupinskim verskim raziskovanjem in v nekaterih primerih dosega oblike popolne duhovne skladnosti na poti ustvarjalnosti in uporabnosti.

Nepretrgana kulturna in cerkvena vloga, ki je značilna za te dobrine, je najbolj trdna opora njihovega ohranjanja. Zadostuje, če samo pomislimo, kako težko in obremenjujoče postane za družbo vzdrževanje struktur brez prvotne lastne namembnosti in kako težavno jim je določiti novo namembnost. Poleg »vitalne zaščite« kulturnih dobrin je torej pomembna njihova »kontekstualna ohranitev«, kajti vrednotenje moramo razumeti celostno, zlasti še sakralne stavbe, kjer je shranjen pretežni del umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkve. Nadalje ne moremo podcenjevati zahteve, da – kolikor je mogoče – ohranimo nespremenjeno povezavo med stavbami in deli, ki so shranjena v njih, in na ta način omogočimo njihovo popolno in vsestransko uporabo.

Predhodna zahteva za zaščito te ogromne dediščine je najprej zavzetost za spoznavanje njene pomembnosti. To je pogoj za nadaljnje posege in vsakovrstne dejavnosti, ki so naloga tako cerkvene kot tudi civilne oblasti, skladno z njihovimi pristojnostmi.

Potek spoznavanja lahko razložimo z različnimi oblikami, ki imajo sicer v inventarizaciji in njej sledeči katalogizaciji veljavno in v svojih temeljnih predpostavkah široko priznano podporo. Opozarjanje na posamezne sestavine in ponovno vzpostavljjanje spleta razmerij, ustaljenih med izdelki v različnih kontekstih, je eno izmed vodilnih načel, ki prežema metodologijo sodobne dejavnosti dokumentarnega prepoznavanja.

To pismo se obrača na krajevne škofo, ki naj postanejo glasniki neodložljive skrbi za umetnostno-zgodovin-

sko dediščino; začnejo naj s sestavljanjem inventarja, da bi jim nato, kot je želeti, uspelo izdelati katalog. S pismom bi radi spodbudili zavzetost predstojnikov ustanov posvečenega življenja in družb apostolskega življenja, v katerih je skozi stoletja nastala kulturna dediščina neprecenljive vrednosti.

Pismo namerava osvetliti glavne obrise inventarizacije, od koder lahko preidemo na zasnovo katalogizacijske dejavnosti. Gre za zapleten, neodložljiv in potreben postopek, ki je v nenehnem razvoju; treba ga je izpeljati z znanstveno natančnostjo, tako da se izognemo negotovim rešitvam in zapravljanju sredstev.

Začeni z nepretrganim zanimanjem Cerkve za kulturne dobrine, izkazanim že od prvih stoletij naprej, in po razjasnitvi pojma, predmeta, metode in cilja inventarizacije in katalogizacije, se pismo najprej ustavi pri razlagi nujnosti inventarizacije. V nadaljevanju nakazuje nekaj elementov za naslednjo dejavnost, katalogizacijo. Zatem posveti svojo pozornost ustanovam in odgovornim osebam na tem področju.

Pismo združuje pojma inventarizacije in katalogizacije v enoten in kompleksen pojem, in sicer zaradi teoretičnega in praktičnega reda, kot so potrebna kontinuiteta med obema postopkoma, upravičene razlike v njih pojmovanju, različne stopnje njihove izdelave, zlasti pa različen položaj posameznih krajevnih Cerkva. Dokument torej prikazuje pot, ki vodi od potrebne in neizogibne inventarizacije do želene in pomembne katalogizacije.

Projekt izhaja iz določbe Zakonika cerkvenega prava, ki nalaga obvezen zapis »podrobnega inventarja (...) o nepremičninah, o dragocenih ali kakorkoli h kulturni dediščini spadajočih premičninah in drugih predmetih z njihovim popisom in ocenitvijo«. ⁴ Nato začne s prikazom

⁴ ZCP kan. 1283: »Preden upravitelji nastopijo svojo službo: ... 2. podpisajo natančno in podrobno sestavljen inventarni zapisnik o nepremičninah, o dragocenih ali kakorkoli h kulturni dediščini spadajočih

primernosti čedalje bolj popolnega popisa umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkve v njenih sestavnih delih in v njihovem kontekstu. Določilo Zakonika cerkvenega prava, četudi predpisuje postopek pravnega značaja, da bi zavaroval dobrine, spodbuja bodisi v navedenem kanonu bodisi v svoji splošni nameri izdelavo natančnega in podrobnega (»accuratum ac distinctum«) inventarja, ki spodbuja cerkveno vrednotenje kulturnih dobrin, skladno z dejavnostjo Cerkve, naravnano na zveličanje duš. Sicer pa opis dobrine v obliki določenega predmeta vodi do njene podrobne inventarizacije in hkrati spodbuja postopno izdelavo kataloga.

Pismo torej namerava ponuditi krajevnim Cerkvam splošno usmeritev glede inventarizacije njihove lastne umetnostno-zgodovinske dediščine, da bi postopoma zakročili kataložni sistem, pri tem pa upoštevali cerkvene zahteve, politični položaj, gospodarske možnosti, razpoložljivo osebje itn.

1. Inventarizacija – katalogizacija

Zgodovinska sporočila

Cerkev je od vsega začetka doumela pomen kulturnih dobrin pri opravljanju svojega poslanstva. Vsemu, kar ji »skozi stoletja na nek način pripada«, je namreč vtisnila »odsev svoje lastne duhovne lepote«⁵ in tako nadela dostojanstvo umetnosti. Cerkev nadalje ni bila le naročnica umetniških in kulturnih del, ampak si je prizadevala za

premičninah in drugih predmetih z njihovim popisom in ocenitvijo, in sestavljenega preverijo; 3. en izvod tega zapisnika naj se hrani v arhivu uprave, drugi pa v arhivu kurije; vsaka poznejša sprememba na premoženju naj se vpiše v oba izvoda.« Prim. ZKVC, kan. 252-261.

⁵ Prim. Pismo Državnega tajništva škofom-ordinarijem Italije (1. septembra 1924, št. 34215, v: Fallani G. (ur.), Tutela e conservazione del patrimonio storico e artistico della Chiesa in Italia, Roma 1974, 192.

zaščito in vrednotenje lastnih kulturnih dobrin, kot lahko sklepamo že iz hitre zgodovinske raziskave.

O pomenu, ki ga je Cerkev pripisovala umetniškim delom, najdemo trdna pričevanja v poslikavah iz katakomb, v sijaju cerkva, v odličnosti sakralne opreme. Liber Pontificalis⁶ in inventarji, ki jih hranijo v Vatikanskem tajnem arhivu,⁷ dokazujejo, kako skrbno so papeži krasili cerkve in kako kmalu so umetniška dela šteli med dediščino, za katero je treba skrbeti z vso pozornostjo.

Prvi poseg cerkvenega učiteljstva v zvezi s priznavanjem vrednosti sakralne umetnosti v antičnem obdobju je bil nastop papeža Gregorja Velikega (590-604). Zagoval je uporabo podob kot koristno za utrjevanje spomina krščanske zgodovine in za obujanje tistega čuta skrušenosti, ki vernika privede do čaščenja Boga. Predvsem pa so podobe sredstvo, s katerim lahko nepismenim predstavimo dogodke, o katerih govori Sveto pismo.⁸ Drugi nicejski koncil (leta 787) je končal ikonoklastične boje, ki so več desetletij pretresali Vzhodno Cerkev in odmevali tudi na Zahodu, ter opredelil merila krščanske ikonografije.⁹

⁶ O papežu Leonu Velikem (440-461) beremo: »Po vdoru Vandalov je prenovil vse srebrne cerkvene posode, šest srebrnih vrčev, označene z napisi: dva iz Konstantinove bazilike, dva iz Petrove in dva iz Pavlove (...), ki jih je obnovil... Obnovil je tudi baziliko apostola Pavla ... Nad grobovi apostolov je postavil varuhe iz vrst rimskega klera, ki se imenujejo kubikulariji« (Liber Pontificalis /ur. Prerovsky U./, Studia Gratiana 22, vol. II, Rim 1978, 108-110).

⁷ Prim. Vatikanski tajni arhiv, Omare I-LXXX; Fondi Segretaria dei Brevi; Koncilna kongregacija; Kongregacija za odpustke in svete relikvije; Brevia et Decreta.

⁸ Papež Gregor Veliki v pismu škofu Serenu iz Marseja, ki je, boječ se idolatrije, odstranil iz cerkve svete podobe, piše: »Eno je častiti podobe, drugo je priznavati prek zgodovine podobe to, kar je treba častiti. Kajti, kar tistim, ki berejo, pove pisana beseda, to pomeni slika tistim, ki ne znajo brati. V podobi tudi nevešči vidijo to, čemur je treba slediti, v njej prepoznavajo, tisti, ki ne znajo brati ... (Greorius Magnus. Epistulae, v: Patrologia Latina 77, 1128 C; 1129, BC).

⁹ Prim. Alberigo G. in drugi (ur.), Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Bologna 1973, 133-137.

Za ves srednji vek je znano, da so meniški (zlasti benediktinci) in uboštenni redovi gojili veliko skrb za umetniška dela; označevali so celo njihov slog in izdajali prepise, ki so včasih postali del njihovih redovnih pravil.

Zgodovinarji vidijo v molitvi ob imenovanju vratarjev (»ostiarjev«; molitev morda izvira iz sredine 3. stoletja) prvo sakralno zadolžitev varovanja dobrin s strani Cerkve: »Pazite, da zaradi vaše malomarnosti ne propade nič, kar je v cerkvi. Obnašajte se tako, kot da bi Bogu polagali račun za stvari, ki jih varujejo ti ključi (ki so vam izročeni).«¹⁰

Kaj kmalu so sledili številni normativni posegi rimskih papežev, zlasti če je šlo za odtujevanje ali podarjanje kulturnih dobrin; nalagali so hude kazni, vključno z izobčenjem (ekskomunikacijo) tistim, ki so počeli takšna dejanja brez dolžnih pooblastil.¹¹

Ne le papeži, marveč tudi vesoljni cerkveni zbori so se ukvarjali z varovanjem kulturnih dobrin. V tej zvezi naj spomnimo na četrti carigrajski (869–870)¹² in drugi lionski koncil (1274).¹³ Zlasti pa je tridentinski koncil (1545–1563), razen da je s posebnim dekretom podkrepil svoje stališče proti ikonoklazmu, dodal novo in dokaj

¹⁰ Egger A., *Kirchliche Kunst und Denkmalpflege*, Brixen 1932, 7.

¹¹ Papež Leon I. je 31. oktobra 447 pod kaznijo izobčenja, škofom in klerikom pa celo pod kaznijo laizacije prepovedal, da bi dali kot dar, v zamenjavo ali prodali cerkvene dragocenosti brez velikega razloga in brez soglasja klera (prim. *Magnum Bullarium Romanum*, Graz 1964, vol. I, 145). Podobno tudi papež Agapit 18. avgusta 535 (prav tam, 145).

¹² Četrti carigrajski koncil je v kanonu 15 dovolil odtujitev cerkvenih dobrin, če je bil razlog osvoboditev sužnjev: »Ko je ta vesoljna sinoda prenovila apostolske in starodavne kanone, je določila, da ne sme nihče razen škofa prodati ali na kakršni koli način odtujiti dragotine in svete posode, razen iz razloga, navedenega v starih kanonih, ki zadeva odkupnino za sužnje« (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 177).

¹³ Drugi lionski koncil v konstituciji 22 zahteva posebno dovoljenje Apostolskega sedeža za odtujitev svetih dobrin ter izjavlja, da je odtujitev teh dobrin brez dovoljenja neveljavna; klerikom grozi z odstavitvijo (suspensom), laikom pa z izobčenjem (ekskomunikacijo) (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 325).

pomembno sestavino. Škofe je pozval, naj vernike poučijo o pomenu in koristnosti svetih podob za krščansko življenje in vsako »nenavadno« podobo podvržejo presoji pristojnega škofa.¹⁴

Papež Pavel III. je 28. novembra 1534 prvič imenoval komisarja za ohranitev antičnih kulturnih dobrin.¹⁵ V novejšem času je lastnoročno napisana listina papeža Pija VII., datirana s 1. oktobrom 1820, prištelala med dobrine, ki jih je poleg antičnih del potrebno zaščititi, tudi vsa dela drugih zgodovinskih obdobj.¹⁶ Opirajoč se na te navedbe je kamerlengo kardinal Pacca 7. aprila 1820 odredil, naj se izdelata inventar vseh kulturnih dobrin v Rimu in v papeževi državi: »Vsak predstojnik, administrator in rektor oziroma tisti, ki vodi javni zavod in tako cerkvene kot svetne prostore, vključno cerkve, oratorije in samostane, kjer so shranjene zbirke kipov ali slik, muzeji sakralnih ali profanih starin in tudi eden ali več dragocenih predmetov lepih umetnosti v Rimu ali po državi, pri čemer ni izvzeta nobena oseba, četudi uživa najvišje privilegije, mora izročiti v dvojniku podpisan nadvse natančen in podroben seznam zgoraj navedenih predmetov, z jasnim opisom vsakega kosa posebej.«¹⁷ Ta odlok, ki je pri mnogih evropskih narodih 19. in 20. stoletja služil kot osnova in navdih predpisom o »lepih umetnostih«, prvič odreja sestavo inventarja.

¹⁴ »Sveta sinoda je določila, da ni nikomur dovoljeno neznanu sliko postaviti ali postavljeno ohraniti brez škofovega dovoljenja« (Conciliorum Oecumenicorum Decreta, 775 sl.).

¹⁵ Komisar se je imenoval Latin Juvenal Mannelto (prim. Costantini C., *La legislazione ecclesiastica sull'arte*, v: *Fede e Arte* 5 (1957) 374.

¹⁶ Prim. Emiliani A., *Leggi, bandi e provvedimenti per la tutela dei beni artistici e culturali negli antichi stati italiani 1571-1860*, Bologna 1978, 110-126; Mariotti F., *La legislazione delle Belle Arti*, Roma 1892, 226-233.

¹⁷ Prim. Menozzi D., *La Chiesa e le immagini. I testi fondamentali sulle arti figurative dalle origini ai nostri giorni*, Cinisello Balsamo 1995, 248; Emiliani A., *Leggi, bandi e provvedimenti*, 130-145; Mariotti F., *La legislazione delle Belle Arti*, 235-241.

Četudi se navedeni odloki pravzaprav nanašajo na papeško državo, vsekakor predstavljajo pomembno pričevanje o tem, kako se je Cerkev zavzemala za zaščito kulturnih dobrin in za postopno zavest o njihovi inventarizaciji s stališča pravnega varstva.

Kar zadeva vsesplošno cerkveno zakonodajo, je koristno, če poleg že navedenih odredb vesoljnih koncilov upoštevamo dejstvo, da Pij X. od leta 1907 naprej nalaga italijanskim škofom, naj ustanovijo »škofijski komisariat«, ki naj oceni kulturne dobrine, bedi nad njihovo ohranitvijo in preverja restavracijske načrte ter načrte novogradenj.¹⁸

Skrb Cerkve, da mora imeti tisto, kar je namenjeno bogočastju, nesporno umetniško vrednost, je razvidna iz določil Pija X. o cerkveni glasbi z dne 22. novembra 1903.¹⁹ Nadzor nad sakralno primernostjo predmetov, s katerimi naj se opremljajo cerkve, poudarja tudi okrožnica Pija XII. *Mediator Dei et hominum* (1947).²⁰

Tudi Zakonik cerkvenega prava iz leta 1917 v kanonu 1512 zavezuje upravitelje cerkvenih dobrin, naj sestavijo natančen in podroben inventar nepremičnin, dragocenih premičnin ali drugih stvari z opisom in oceno vrednosti. Inventar je moral biti izdelan v dvojniku, en izvod je bilo treba shraniti v arhivu uprave, drugega pa v arhivu kurije. V oba izvoda je bilo treba zabeležiti vsakršno spremembo, ki bi jo doživela dediščina.²¹

¹⁸ Pismo kardinalu Merry del Vale-ju glede ustanovitve komisariatov: *Commisariatati diocesani per i monumenti custoditi dal Clero* (10. decembra 1907, št. 27114, v: Fallani G. (ur.), *Tutela e conservazione del patrimonio storico e artistico ...*, 182-184. Glede cerkvene zakonodaje o cerkveni umetnosti prim. Costantini C., *La legislazione ecclesiastica sull' arte ...*, 359-447.

¹⁹ Prim. Pij X., *Motu proprio Tra le sollecitudini* (22. novembra 1903), *Acta*, vol. I, *Romae* 1905, 75; Costantini C., *La legislazione ecclesiastica sull' arte ...*, 382.

²⁰ Prim. *AAS* 39 (1947) 590.

²¹ *ZCP* (+1917, kan. 1522): »Preden upravitelji cerkvene imovine...nastopijo svojo službo, naj: ...2. se napravi natančen in podroben, od vseh podpisanih zapisnik o nepremičninah, o dragocenih nepremičninah ali

Za ohranitev in vrednotenje sakralne umetnostno-kulturne dediščine sta velikega pomena okrožnici državnega tajnika kardinala Gasparrija dne 15. aprila 1923, št. 16605 in 1. septembra 1924, št. 34215.²² Slednja, naslovljena na italijanske škofe, naznanja ustanovitev »posebne osrednje komisije za sakralno umetnost v vsej Italiji« s sedežem v Rimu, pri Državnem tajništvu Njegove svetosti, da bi povsod in s pomočjo lastne dejavnosti vodena, nadzirana in propagande, s sodelovanjem s škofijskimi (ali medškofijskimi ali območnimi) komisijami vzdrževala buden in delaven smisel za krščansko umetnost in pospeševala pravilno ohranjanje in povečevanje umetnostne dediščine Cerkve.

Tudi druge določbe in navodila, objavljene z istim namenom v okrožnicah istega Državnega tajništva dne 3. oktobra 1923, št. 22352²³ in 1. decembra 1925, št. 49158,²⁴ prinašajo papeška določila glede sakralne umetnosti. Naj omenimo še okrožnice Svete koncilske kongregacije z dne 10. avgusta 1928, 20. junija 1929²⁵ in 24. maja 1939.²⁶

Kongregacija za kler je v pismu 11. aprila 1971 uzakonila inventar za sakralne stavbe in predmete umetniške ali zgodovinske vrednosti, ki so v njih.²⁷

Sedanji Zakonik cerkvenega prava iz leta 1983 v kanonu 1283, št. 2-3 poudarja določbo Zakonika iz leta 1917,

drugih predmetih, z njih popisom in ocenitvijo; ali pa naj se sprejme že prej napravljeni zapisnik, ko se zaznamujejo predmeti, ki so se medtem izgubi ali pridobili; 3. se en izvod tega zapisnika shrani v arhivu uprave, drugi pa v arhivu kurije, in vsaka sprememba na imovini nas se vpiše v oba izvoda«.

²² Prim. Fallani G. (ur.), Tutela e conservazione del patrimonio storico e artistico della Chiesa in Italia, 184-194.

²³ Prim. Pismo italijanskim škofom Circa l' impianto dell' illuminazione elettrica nelle Chiese, v: Archivio segreto Vaticano, Fondo Archivio della segreteria di Stato, rubr. 52, 1923.

²⁴ Prim. Costantini C., La legislazione ecclesiastica sull' arte ..., 425.

²⁵ Prim. AAS 21 (1929) 384-399.

²⁶ Prim. AAS 31 (1939) 266-268.

²⁷ Prim. AAS 63 (1971) 315-317.

in med dobrine, ki jih je potrebno inventarizirati, prišteva tudi še vse tiste premične dobrine, ki sicer veljajo za kulturne dobrine.²⁸

Če strnemo doslej povedano, lahko trdimo, da je bila Cerkev med prvimi javnimi ustanovami, ki so z lastnimi predpisi uredile ustvarjanje, ohranjanje in vrednotenje umetnostne dediščine, postavljene v službo njegovega poslanstva.

2. Inventarizacija – katalogizacija

Splošni pregled

Inventarizacija-katalogizacija zahteva predvsem natančno določitev teh dveh izrazov v cerkvenem pomenu. Zato je potrebno pozorno premisliti njihov pojem, predmet, metodo in cilje.

2.1 Pojem

Najprej je potrebno razlikovati med izrazoma inventarizacija in katalogizacija. Obe opravili imata po navadi različne cilje in metodologijo, četudi sta med sabo povezani in se medsebojno dopolnjujeta kot organska dela ene same spoznavne dejavnosti ter enega samega področja splošnih interesov.

Inventarizacija je temeljna spoznavna dejavnost. Zaradi sistema golega naštevanja zunanjih značilnosti, ki je njena sestavina, jo lahko opredelimo kot »popis« (register). Nasprotno pa katalogizacija presoja dobrino v njeni kompleksnosti in notranji namembnosti. Nastopa kot stanje bolj poglobljenega spoznavanja predmeta v njegovem kontekstu, pomenu in vrednosti.

Katalogizacija je zatorej zrel rezultat spoznavne pobude, katere neizogibna predhodna faza je inventarizacija.

²⁸ ZCP, kan. 1283, glej opombo 4.

Ker gre za sam nepretrgani postopek, to pismo v obravnavi predmeta, metode in ciljev uporablja skupen pojem inventarizacija-katalogizacija. Glede na svojevrstno naravo umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkve je nujna ne le inventarizacija, ampak tudi katalogizacija. Te dobrine imajo namreč naravni kulturni, družbeni in verski pomen, tako da jih ni mogoče primerno spoznavati, varovati in vrednotiti s preprostim naštevanjem. Različni položaji posameznih krajevnih Cerkva ne dopuščajo niti enopomenskih rešitev niti kratkih rokov v obdelavi podatkov.

2.2 Predmet

Materialni predmet inventarizacije-katalogizacije je kulturna dobrina verske vsebine kot izdelek, se pravi kot človekov proizvod, viden, merljiv in podvržen uničenju. Ta proizvod ima določeno razsežnost verskega pomena, tako da privzame vrednoto cerkvene kulturne dobrine.

Ta opredelitev izključuje »okoljske dobrine«, to je dobrine, ki jih ni proizvedel človek, in celoto »kulturnih nematerialnih dobrin«, kot so jezik, običaji, miti in vedenjski vzorci.

Glede na tipologijo se materialne dobrine, ki so zajete v inventarizaciji-katalogizaciji, delijo na »nepremične dobrine« (kot so kultne in pomožne stavbe, samostani, škofijski sedeži in župnijski domovi, vzgojni in karitativni zavodi idr.) in »premične dobrine« (slike, kipi, oprema, pohištvo, oblačila, glasbila idr.). Druge dobrine (vključno arhivske listine in knjige), ki se jih zaradi njihove antropološke, kulturne in okoljske vrednosti kaže zavedati, so predmet drugačne raziskovalne in spoznavne metodologije.

Urejena in sistematična zbirka informacij v zvezi s temi izdelki je formalni predmet inventarizacije-katalogizacije. Že sama začetna faza raziskovanja podatkov s pomočjo natančne dokumentacije, z določanjem kultur-

nih dobrin in s sestavo njihovega splošnega inventarja (poimenskega seznama) vsebuje natančen postopek ocenjevanja in izbora. Inventarizacija-katalogizacija v vsem svojem procesu namreč ni preprost postopek naštevanja, ampak premišljen izbor informacij na podlagi posebnega referenčnega ideološkega in epistemološkega pregleda. Zato moramo že od samega začetka organiziranja iskanih podatkov upoštevati umetnostno-zgodovinsko vrednost, cerkvenostni vidik, kontekstualno enotnost, pravno pripadnost, materialni položaj teh dobrin, da bi uskladili dejavnost prepoznavanja s cerkvenostnim čutom (*sensus Ecclesiae*).

2.3 Metoda

Delovna metoda inventarizacije-katalogizacije je po svojem bistvu podobna metodi umetnostno-zgodovinskih ved. Lahko jo razdelimo na tri stopnje: a) hevristična stopnja ali določanje kulturnih dobrin, ki se zaključi z izdelavo splošnega inventarja; b) analitična stopnja ali opis posamezne kulturne dobrine na kartici (listku), ki jo sklenemo z izpolnitvijo kartice v njeni mnogovrstni razčlenjenosti; c) sintetična stopnja ali ureditev kartic, ki naj bi se končal z oblikovanjem kataloga v ožjem pomenu.

Vsaka od teh treh stopenj predstavlja posebno in občutljivo problematiko, ki jo presežemo z natančnostjo postopka, z izvedbeno prakso in zdravim čutom. Bistvenega pomena je, da pri celotnem opravilu ne pozabimo ciljev, na katere so te stopnje naravnane: na neposredni cilj oblikovanja inventarja in kataloga (materialni smoter) ter na končni cilj ohranitve in uporabe (formalni smoter).

Sistem inventarizacije-katalogizacije je lahko zasnovan glede na posebne zahteve uporabe, tako da ni potrebno prikazati vseh elementov, ki so predvideni za kartico, tako na primer glede na zahteve policije, za turistične namene, za splošno poljudno objavo, za didaktične poti, za neposredno konzultacijo ipd. Zaželeno je, da združimo podatke različnih sistemov, tako da ne bo potrebno po-

navljati postopka inventarizacije-katalogizacije za potrebe različnih uporabnikov z nepotrebno porabo sredstev, s podaljševanjem izvedbenih rokov, z manjšo kakovostjo rezultatov, s težavnim kroženjem in z medsebojnim vplivanjem informacij.

Inventar-katalog je lahko izdelan v obliki kartoteke ali z računalniško podporo, pač glede na različne zahteve in okoliščine. Odkar je postala informatizacija tako pomembna, se običajno odločamo za računalniško podporo, čeprav ne gre podcenjevati kartotečne oblike. Razvoj inventarizacije-katalogizacije s pomočjo računalnika seveda ne sme biti povod za odstranitev ali uničenje kate-rekoli kartoteke, razen tistih, ki so izrecno predvidene v Zakoniku cerkvenega prava.²⁹

2.4 Cilji

Cilji inventarizacije-katalogizacije so mnogovrstni in so primarnega pomena. Lahko jih strnemo v tri vrste: spoznanje, zaščita in vrednotenje umetnostno-zgodovinske dediščine po kulturnih in cerkvenih merilih.

2.4.1 Spoznanje

Osnovni cilj inventarizacije-katalogizacije je spoznavanje umetnostno-zgodovinske dediščine pri posameznih predmetih v njeni celoviti globalnosti, v prepletenosti obstoječih odnosov med predmeti, ki jo sestavljajo, v njenem neločljivem razmerju do zgodovine in ozemlja. Samo znotraj teh sistemov dobijo te dobrine svoj pomen in vrednost. Ker je inventarizacija-katalogizacija naravnana na ustrezno spoznanje predmeta kot kulturne dobrine, predstavlja proces postopnega kontekstualnega spoznavanja predmeta. Sklepna faza vsebuje temeljito raziskovalno preučevanje tako dobrine in njenega konteksta v interdi-

²⁹ Prim. ZCP, kan. 489, § 2, ki obravnava dokumente posebnega značaja, ki zadevajo kriminalne zadeve v zvezi z moralnim ravnanjem.

sciplinarni presoji kot tudi njenega fizičnega, pravno-administrativnega in varnostnega stanja. Vse to se dogaja z namenom, da bi zaznali različne spremembe, ki jim je podvržena vsaka kulturna dobrina, in imeli dokumentiran pripomoček za kakršenkoli zahtevani poseg.

Dejavnost, ki temu sledi, razvija členovito sosledje spoznanj, ki mora biti organizirano po natančni metodologiji. Tak sistem omogoča, da dosežemo raznovrstne in med seboj povezane cilje, ki so odločilni za vsako obliko pristopa k umetnostno-zgodovinski dediščini. Inventarizacija-katalogizacija ima tudi glavno vlogo na področju izčrpnjšega spoznavanja določenega ozemlja in njegovih kulturnih dobrin. To je mogoče doseči z ugotovitvijo geomorfoloških, ekonomsko-strukturalnih in zgodovinsko-kulturnih značilnosti, ki opredeljujejo njegovo kompleksno istovetnost.

Nekateri narodi so v tej zvezi že zdavnaj dospeli do ukoreninjene zavesti in primernih pravnih instrumentov, ki zadoščajo pravkar imenovanim zahtevam, medtem ko so se drugi šele pred kratkim podali na isto pot.

2.4.2 Zaščita

Za zaščito je značilno pravno varstvo in materialna ohranitev. Zaščita se ne konkretizira le v pravnem in upravnem izvrševanju, ki je naravnano na golo popisovanje izdelkov s sestavo inventarjev, četudi so le-ti dragoceni. Njeno učinkovitost merimo zlasti s predpripravo tistega, kar je koristno za sestavo kataloga kot spoznavnega sredstva, naravnane na programiranje in načrtovanje mnogovrstnih intervencijskih oblik. Ob tem lahko podpiramo restavriranje, konzerviranje, varstvo, preventivo (zoper tatvine in poškodbe), razen tega pa tudi celovito upravo dobrin določenega ozemlja.

V cerkvenem kontekstu mora vsak zaščitni poseg upoštevati kultno, katehetsko, karitativno in kulturno vrednoto umetnostno-zgodovinske dediščine. Ker so dobrine v vlogi pastoralnega poslanstva Cerkve in jih je

kot take treba prikazati v inventarnih in katalognih preglednicah, je v cerkvenem smislu na prvem mestu njih vsebina. Cerkev s svojim nenehnim zaščitnim delovanjem iz roda v rod ustvarja in krepi vez med verniki in cerkvenimi umetnostno-zgodovinskimi izrazi. Ti prikazujejo pripadnost skupnosti določenemu ozemlju, cerkvenemu življenju in verskim izročilom. Zavest o tej zvezi deluje kot učinkovito zdravilo zoper poslabšanje in poškodovanje spomenikov in predmetov, ki jih hranijo.

Kar zadeva sestavo inventarja-kataloga, mora zaščita s cerkvenega vidika poudariti uporabo dobrine, da bi na ta način zavarovala njen verski značaj. S tehničnega vidika pa zaščita prinaša preventivno spoznanje posebnosti dobrine in njenega zgodovinskega konteksta, da bi posledično poskrbela za preverjanje in spodbudila zaščitne posege. Z upravnega vidika zahteva razjasnitev lastništva, katastrsko posodobitev, ureditev užitka in zasnovo vodenja. Z vidika varnosti predvideva vnos v kartice, skladno z zahtevami odgovorne ustanove in policijskih organov, ki morda nadzorujejo to področje.

2.4.3 Vrednotenje (valorizacija)

Valorizacija je vidna na vsaki stopnji dejavnosti inventarizacije-katalogizacije in določa njen namen, načine in vsebine. Sama valorizacija je zelo razčlenjena in zapletena. Z inventarjem-katalogom in tistim, kar je mogoče razkriti s povzemanjem iz njega, se lahko ustvari zavest spoštovanja in uporabe dobrin v njihovi cerkveni, kulturni, družbeni, zgodovinski in umetnostni istovetnosti. Inventar-katalog mora postaviti v medsebojni odnos osebe s kulturnimi dobrinami Cerkve, ki se nahajajo na velikih mestnih območjih, na podeželju in v muzejskih kompleksih. Ta vloga ima posebno težo, zato da bi lahko pomen in vrednost dobrin poglobili s sistematično analizo, sposobno ponovno združiti in povezati življenjski odnos med posameznim umetniškim delom in njegovim pripadajočim kontekstom.

Valorizacija v cerkvenem okviru lahko pomeni uveljavljanje oblik, vezanih na posamezne kulturne in verske identitete, ki so se utrdile znotraj delnih Cerkva. Večje spoznanje in ugotavljanje stvari, ki jih je proizvedla dejavnost različnih cerkvenih skupnosti (kraji pobožnosti, samostani in redovne hiše; romarske poti in sprejemni centri; karitativna dejanja bratovščin in drugih združenj; kulturne ustanove, knjižnice, arhivi in muzeji; ozemeljske spremembe, ki so jih povzročile verske ustanove idr.) omogočajo osvetlitev inkulturacije in asimilacije, ki se je začela z nastankom krščanstva.³⁰

Računalniška tehnika je lahko v pomoč tako določanju dobrine v kontekstualni kompleksnosti kot tudi pristopu do računalniških podatkov. Z njeno pomočjo se lahko sporazumevamo s čedalje večjim številom ljudi, jih obveščamo o dobrinah in tudi o tem, koliko izmed njih so uničile naravne katastrofe in vojne. To je eden od načinov ozaveščanja, pospeševanja strategije zaščitnih posegov in zatorej vrednotenja kulturnih dobrin.

Nadalje ne smemo pozabiti, da mnogovrstne pobude vrednotenja nudijo možnost zaposlitve in odpirajo organizirane oblike poklicnega prostovoljstva, pri katerem naj bi bile soudeležene tudi cerkvene ustanove.

3. Inventarizacija

Prva stopnja spoznanja

Inventarizacija predstavlja prvi korak v postopku spoznavanja, varovanja in vrednotenja umetnostno-zgodovinske dediščine neke cerkvene skupnosti. To opravilo namreč po eni strani preprečuje razpršitev njene dediščine, saj nudi materialno podporo, s pomočjo kate-

³⁰ Takšno ravnanje ima ustrezno spodbudo v Apostolskem pismu Janeza Pavla II. V zarji tretjega tisočletja (CD 58, Ljubljana 1995, 5-51) glede velikega Jubileja leta 2000.

re ohranjamo spomin nanjo, po drugi strani pa beleži nadaljnji razvoj, preoblikovanje, izginotje in pridobivanje. Inventarizacija je potemtakem naklonjena srečanju cerkvene skupnosti z lastno kulturno dediščino, s tem da skupnost spodbuja, da bi jo spoznavala, ohranjala, uporabljala in bogatila. Nadzor, ohranjanje, vzdrževanje, vrednotenje in povečanje umetnostno-zgodovinske dediščine so torej vidiki, ki so z inventarizacijo najtesneje povezani, saj so njena predpostavka.

3.1 Vrednost umetnostno-zgodovinske dediščine

Da bi izpolnila lastno pastoralno poslanstvo, si Cerkev prizadeva, da bi umetnostno-zgodovinsko dediščino vzdrževala v njeni izvorni vlogi, neločljivo povezani z označevanjem vere in s celostnim pospeševanjem človeka. Na ta način je izpostavljena specifična razsežnost kulturne dobrine verskega značaja, ki je pred vsakršno drugo uporabo, na katero bo ta dobrina poslej naravnana. Od Cerkve podedovani umetniški zaklad smo dolžni ohraniti, ker je podoben »vrhnji preobleki in oprijemljivim stopinjam nadnaravnega življenja Cerkve«. ³¹

V moči njene pastoralne vrednosti je umetnostno-zgodovinska dediščina naravnana na spodbujanje božjega ljudstva. Pomaga pri vzgoji za vero in prebujaja zavest pripadnosti vernikov njihovi skupnosti. Pogosto je to odsev želja in nadarjenosti, žrtev in predvsem pobožnosti ljudi vseh družbenih slojev, ki se srečujejo v veri. Umetnostni zaklad s krščanskim navdihom daje veljavo svojemu kraju in predstavlja duhovno dediščino za prihodnje rodoe. Ta zaklad je priznan kot prvorazredno sredstvo inkulturacije vere v sodobnem svetu, kajti pot lepote pelje do globokih razsežnosti duha, pot umetnosti s krščanskim navdihom pa poučuje tako verujoče kot neverujoče.

³¹ Pismo Državnega tajništva škofom-ordinarijem Italije (1. septembra 1924, št. 34215), v: Fallani G. (ur.), Tutela e conservazione del patrimonio storico e artistico..., 192.

Zlasti med obhajanjem božjih skrivnosti pomagajo kulturne dobrine odpreti človeški um Bogu, s svojim dostojanstvom, ugledom in lepoto pa prispevajo, da zasijejo znamenja in simboli duhovnih danosti.³²

Umetnostno-zgodovinska dediščina predstavlja s svojim družbenim pomenom posebno združevalno sredstvo. Je vir civilizacije, saj spodbuja preoblikovalne procese okolja po meri človeka, med posameznimi rodovi ohranja spomin na lastno preteklost, omogoča prenos lastnih del potomcem. V njej sodobna družba prepoznava konkretno in nedvoumno podobo lastne zgodovinske in družbene identitete. Razkroj kulturne enotnosti v mnogotere družbe sodobnega sveta zaradi ideoloških in etničnih drobljenj pa je moč učinkovito uravnovežiti z odkrivanjem lastne preteklosti, skupnih korenin, zgodovinskih dogodkov, kulturnega spomina, katerega izraz je umetnostno-zgodovinska dediščina. Inventarizacija torej pospešuje dojetje socialnega pomena kulturne dediščine, spodbujajoč njeno neizogibno zaščito in »globalno« uporabo.

3.2 Kontekstualizacija umetnostno-zgodovinske dediščine

Odkar so kulturne dobrine Cerkve postale pomembne v svoji kompleksnosti in ne samo v svoji enkratnosti in materialnosti, je upoštevanje cerkvenega konteksta osnovnega pomena. Kulturne dobrine Cerkve so v vseh svojih izrazih specifična pričevanja »izročila« oziroma delovanja, s katerim Cerkev pod vodstvom Svetega Duha prinaša evangelij »vsem ljudstvom« (»ad gentes«). Označujemo jih kot »dобрine«, ker so naravnane na pospeševanje (vrednot) človeka in na evangelizacijo.

Preko teh dobrin se odvija pastoralna dejavnost Cerkve, ki daje cerkvenemu življenju kontinuiteto in upanje

³² Prim. B, 122.

v prihodnost. Te dobrine so kulturno in duhovno pomembne v okviru krščanske skupnosti, ki jih je ustvarila, in glede možnosti uporabe tistim, ki prihajajo z njimi v stik. Ne smemo jih obravnavati ločeno od kompleksa, h kateremu sodijo, in morajo biti podrejene poslanstvu Cerkve. Zato mora postopek inventarizacije odkriti njihov kontekst, tako da izpostavi naravo odnosa in duhovni navdih, katerega čutna znamenja so.

Pomembnost konteksta za cerkvene kulturne dobrine vsebuje torej nujnost, da jih ohranjamo, če je le mogoče na izvornih krajih in na prvotnih mestih. Vsekakor lahko osnovna potreba po zaščiti in varnostni razlogi dopustijo prestavitve del izven njihovega prvotnega okolja. S tega vidika moramo čedalje večje širjenje cerkvenih muzejev območnega značaja, dragocenih z mnogih vidikov, previdno vrednotiti, oziraje se pri tem – kolikor je mogoče – na vzdrževanje izvorne vezi med dobrino, pripadajočim krajem in skupnostjo verujočih. Gre v resnici za življenjski odnos, ki ga je težko nadomestiti s spreminjanjem krščanskega pričevanja na določenem območju v muzej. V ta namen »razpršeni muzej«,³³ ohranitev gradiva, ki ni več v rabi, na prvotnem mestu, pokrajinska središča za obdelavo podatkov, predstavljajo rešitve, ki omilijo mnogovrstne in včasih nezdružljive kontekstualne in konservatorske zahteve.

Potrebna kontekstualna prepoznava olajšuje rekonstrukcijo zgodovinskega in družbenega okolja, ponovno sestavo kulturne in verske slojevitosti ter spoznavanje materialov in izvedbene tehnike. Ta spoznavni proces osredotoči vse, kar lahko prispeva k natančnemu in dinamičnemu doumevanju zgodovinskih in umetniških del. V tej zvezi razmah sistemov računalniške inventarizacije, četudi po eni strani olajšuje uporabnikom spo-

³³ Z izrazom »razpršeni muzej« želimo označiti urejeno enoto dobrin na nekem področju tako, da posamezni spomeniki in predmeti, ki ostajajo na prvotnem mestu, ustvarjajo enotno muzejsko okrožje.

znavanje dobrine, bi po drugi strani vendarle utegnil zmanjšati posebnost njene uporabe na kraju samem. Zahtevi po možnosti dostopa k dobrinam kot izrazu kulture na določenem območju je mogoče zadostiti z vrednotenjem predmeta na kraju samem, z organizacijo razstav, z računalniško izdelanimi vizualnimi predstavami.

3.3 Prepoznavna predmetov

Dosedanja razmišljanja izpostavljajo pomen inventarizacije kot sredstva za zaščito dela v njegovi enkratnosti, v cerkvenem okolju, v teritorialnem kontekstu in v njegovi duhovni življenjskosti. Prepoznavna dejavnost s pomočjo inventarizacije torej zahteva skrbno načrtovanje zaščitnih posegov, ki naj bi vsebovalo sodelovanje med različnimi zainteresiranimi cerkvenimi in civilnimi ustanovami, kajti v mnogih primerih je velikanska umetnostno-zgodovinska dediščina Cerkev postala tudi dragocena dediščina posameznih narodov. To sodelovanje mora biti prilagojeno razumni uporabi sredstev, združevanju sistemov inventarizacije, pravni zaščiti podatkov in ureditvi dostopa do njih.

Skupne usmeritve, ki izvirajo odtod, lahko izboljšajo upravljanje z umetnostno-zgodovinsko dediščino in na primeren način vodijo posege cerkvenih in civilnih organov, ki so uradno pooblašteni za te naloge. Pri izdelavi teh usmeritev je potrebno upoštevati socialne in cerkvene zahteve. Če namreč upoštevamo kulturne in verske cilje, je moč načrtovati mnogotere dejavnosti v zvezi z zaščito in polnim uživanjem dobrin umetnostno-zgodovinskega značaja, seveda ob spoštovanju različnih vlog, ki jih razločujejo od drugih dobrin.

V posebnih okoliščinah, ko državni organi niso sposobni začeti programov v prid prepoznavanja kulturne dediščine, lahko pospeševalno vlogo v tej zadevi, kot je že v njeni navadi, prevzame Cerkev. Tako le-ta postane referenčni subjekt za dajanje pobud, ki bodo začeni s inventarizacijo zmogle dokazati povezanost med mate-

rialno in versko kulturo kot živ izraz duhovnosti, ki označuje različna ljudstva.

Če pozneje pride do sodelovanja med cerkvenimi in civilnimi oblastmi pri sestavi območnih inventarjev, bo s tem olajšano celovito kroženje informacij v zvezi z umetnostno-zgodovinsko dediščino Cerkve. Enotno zbrane informacije in urejene v arhivih, zlasti še s podporo informacijske tehnologije, bodo namreč lahko predstavljale »podatkovno banko«, ki bo koristila različnim namenom in podatke bo moč dobiti v enem samem središču ali na več sedežih, ki so na ustrezen način med sabo povezani in vodeni.

Širjenje informacij na svetovni ravni predstavlja izziv za naš čas. V sedanjem kontekstu globalizacije je tehnologija sposobna nuditi pripomočke za uspešno soočenje s tem izzivom. Pomembno je, da pridemo do opredelitev sporazumnih pravilnikov, ki bodo zavezovali cerkvene in civilne organe (na različnih pokrajinskih, nacionalnih in mednarodnih ravneh) k sodelovanju, načrtovanju, uresničitvi skupnih projektov ob priznavanju različnih smotrov in pristojnosti.³⁴ Globalizacije ne smemo skrčiti na gospodarsko danost, ki bo tvegala še večje zapostavljanje najrevnejših slojev. Globalizacija mora roditi novo civilizacijo, v kateri bo kar se da lahko, vendar nadzorovano, priti do informacij, tako da bomo lahko uporabljali zgodovinski spomin celotnega človeštva.

3.4 Tveganje porazgubitve

Kot je razvidno iz točke 1, je Cerkev v svoji dvatisočletni zgodovini ne le pospeševala ustvarjanje kulturnih

³⁴ V tej zadevi omenjamo nekaj dokumentov, ki so jih izdale mednarodne ustanove Evrope, ki delujejo na področju varovanja in promocije kulturne dediščine, kot so npr. Svet Evrope, h kateremu so pristopili mnogi narodi: Evropska konvencija glede varovanja arhitekturne dediščine (Granada, Španija, 1985); Evropska konvencija za varovanje arheološke dediščine (La Valletta, Malta, 1992).

dobrin v zvezi s svojim poslanstvom, ampak tudi poskrbela za njihovo zaščito zlasti z izdajo predpisov, ki naj bi preprečili nedopustno ravnanje in nezakonite odtujitve. V tem smislu so začasni upravitelji teh dobrin – varuhi in ne lastniki dediščine, ki je namenjena skupnosti verujočih – morali iz davnine sem skrbeti za sestavo in dopolnjevanje inventarjev v skladu s splošnimi cerkvenimi predpisi in z določbami krajevnih Cerkev ali posameznih cerkvenih ustanov.

Tveganje porazgubitve še kar naprej preti dediščini kulturnih dobrin Cerkev tako v deželah, ki so že v davnih časih prejele evangelij, kot tistih, ki so to storile v novejšem času. V prvih prihaja do odtujitev in predstavitev zgodovinskih in umetniških del zaradi prestrukturiranja različnih ustanov in pogostih sprememb glede določitve uporabe. V slednjih pa zaradi nestalnosti tolikernih okoliščin in običajnega pomanjkanja sredstev ni vedno pogojev za učinkovito zaščitno dejavnost. Da bi zajezili tveganje porazgubitve, je »natančna in nadrobna« inventarizacija temeljnega pomena, kajti medtem ko omogoča analitično prepoznavanje umetnostno-zgodovinske dediščine, pospešuje pridobivanje »kulture spomina«.

Na cerkveno kulturno dediščino zlasti v našem obdobju prežijo številne nevarnosti: razkroj tradicionalnih mestnih in vaških skupnosti, propad okolja in onesnaženje zraka, nepremišljene in včasih naklepne odtujitve, pritisk antikvarnega trga in sistematične tatvine, vojaški spopadi in vedno nove razlastitve, vse lažje selitve, kar je posledica odprtja meja med številnimi državami, pomanjkanje sredstev in ljudi, ki bi skrbeli za zaščito, odsotnost usklajenosti pravnih sistemov.

Inventarizacija je v takih okoliščinah resnično zastraševalno orožje, znamenje civilizacije in zaščitni pripomoček. Sviri namreč pred nevarnostjo nezakonitega ravnanja z uradnim dokumentom, ki bi ga lahko na zasebnem ali javnem kraju uveljavile cerkvene ali civilne ustanove, tako lokalne kot nacionalne in mednarodne.

Inventar in predvsem katalog sta temeljnega pomena za policijo pri reševanju ukradenih, izginulih ali nezakonito premeščenih del. Brez dokumentarne pomoči, ki jo spremlja fotografija, je težko, če ne celo nemogoče, dokazati izvor zadevnih del, da bi jih povrnili zakonitim lastnikom.

Na cerkvenem področju je inventarizacija dolžnost posameznih krajevskih Cerkev; ravna se po priložnostnih navodilih škofovskih konferenc in se konča z navodili Svetega sedeža.

Inventarizacija nadalje z vzgajanjem čuta pripadnosti spodbuja skupnost k spoštovanju skupnih dobrin (preteklih in sedanjih). V tem kontekstu lahko tudi množična občila in vzgojne ustanove pospešujejo nov pristop h kulturnim dobrinam tako s strani tistih, ki so zanje odgovorni, kot tudi s strani celotne družbe.

3.5 Organizacija inventarizacije

Inventarizacija je lahko izdelana v kartotečni obliki ali s podporo računalnika; ta dva načina se med seboj ne izključujeta. Odkar informatizacija oblikuje sodobne kulturne sisteme, kaže izkoristiti – tam, kjer je to mogoče – sodobno tehnologijo, tako da katalogizacija postane prožnejša, bolj uporabna in lažje združljiva.

Pri organizaciji inventarizacije je osnovnega pomena izdelava pravil glede dostopa do informacij, kajti zaradi varnosti umetnostno-zgodovinske dediščine ne smemo vsakomur dati na razpolago vseh podatkov. Zato je potrebno razločevati med popolnim inventarjem (v kartoteki ali v računalniku) in morebitnim inventarjem za informacijsko mrežo. Nadalje morajo biti tudi podatki na spletu dostopni za konzultacijo na različne načine in postopoma, pri čemer uporabimo različne dostopne kode.

Pri zasnovi inventarnih kartic ali listkov bomo kajpak rabili metodologije, ki so v rabi na narodni in mednarodni ravni. Delo začnemo s preprosto organizacijo, ki omogoča izpolnitev kartice z bistvenimi podatki, potem preide-

mo k podrobnejši izdelavi, ki bo privedla k zbiranju in razčlenitvi več podatkov. Potrebno je torej, da zasnova inventarizacije omogoča nadaljnji razvoj in integracije.

Inventar hranimo na primernem in varnem kraju. Lahko tudi razmišljamo o izdelavi osrednjih in perifernih enot, glede na različne splošne in lokalne zahteve.

Za izdelavo kartic moramo pritegniti, če je le mogoče, ustrezno pripravljeno osebje. Odgovorni morajo doumeti smoter inventarnega seznama, organizacijske postopke, ureditev dostopa. Posamezni delavci pa morajo biti usposobljeni, da z zbiranjem podatkov in z vnašanjem izdelujejo kartice (kartotečne ali računalniške). Pri organizaciji inventarnega spiska za krajevno Cerkev se lahko za tečemo po pomoč k zunanjim strokovnjakom, tako da dobimo osnovne smernice za tiste, ki bodo morali potem konkretno opravljati to delo.

4. Katalogizacija

Poglobljena spoznavna stopnja

Katalogizacija je nadaljevanje in razvoj inventarizacije; tudi njo lahko izdelamo na papirju (kartotečno), računalniško ali s kombinacijo obeh. V tej zvezi moramo pri zasnovi kartic zaradi njihove organske ureditve opredeliti kriterije in enotno ter dosledno terminologijo.

Osnovnega pomena je konfiguracija kartice (katalognega listka). Kartico moramo zasnovati kot prožno strukturo, ki bo primerna za sprejem podatkov glede na različne ravni pristojnosti, potem pa bo – po prvem posnetku dobrine s pomočjo inventarnega spiska – omogočila njeno nadaljnjo nadgradnjo. Odprta mora biti možnost, da začetni kartici pridajamo druge informacije. Zlasti neizogibna je fotografska zbirka, zaželena pa tudi kontekstualna kartografska primerjava.

4.1 Podpora katalogizacije

Iz preteklosti podedovana kartotečna katalogizacija ni izgubila svojega pomena in je ponekod še vedno edina mogoča oblika zbiranja podatkov, zlasti v okoliščinah, ko so ekonomska sredstva omejena. Vendar pa katalogizacija, ki je izdelana izključno z uporabo papirnatih listkov, kaže določene meje bodisi zaradi potrebne velikosti prostora za sprejem kartic, bodisi zaradi oteženega širjenja informacij o katalogiziranih dobrinah. Zato je želeli, da vzporedno s tradicionalnim kartičnim sistemom uvajamo uporabo računalniške tehnologije. Informatizacija namreč omogoča hitro konzultacijo, stopnjuje učinkovitost posegov v zvezi z zaščito in ponovno pridobitvijo dobrin. Ta naloga je zlasti pomembna za cerkveno umetnostno-zgodovinsko dediščino, tako za tisto, ki je v uporabi, ker je bolj izpostavljena krajam in poškodbam, kot tudi za tisto, ki ni več v rabi, ker je pogosto shranjena na težko dostopnem kraju.

Kar zadeva kulturne dobrine Cerkve, mora biti morebitna računalniška katalogizacija zasnovana tako, da lahko upošteva določene kriterije: prilagajati se mora različnim krajevnim kontekstom in biti hkrati združljiva s širšimi in med seboj povezanimi programi; podpirati mora konzultacijo podatkov s cerkvenega področja ter premagati ovire, ki jih postavljajo civilne oblasti; olajšati mora obnovo izvornega konteksta in versko prekvalifikacijo pogrešanih dobrin; usmerjati mora podatkovno zbirko k vrednotenju dobrine v njenem verskem okviru; končno mora podpirati uporabo dobrin »in loco«, tako da se izognemo skušnjavi zgolj virtualnih pristopov.

S tehničnega vidika zasnujemo informatizacijo ob upoštevanju razsežnosti in tipologije določenega katalognega sistema. Katalog majhnih razsežnosti zahteva omejene investicije za nakup aparatur in za nastavitvev osebja; nadalje je njegova izobraževalna dejavnost manj zapletena. Katalog velikih razsežnosti in znatnega pomena pa nasprotno zahteva večja investicijska vlaganja

tako za aparature, ki jih bomo uporabljali, kot za pripravo za to predvidenih delavcev.

Značilnosti vsakega kataloga pogojujejo primerno izbiro strojne in programske opreme, stopnjo priprave osebjaja, število strokovnjakov, ki jih bo potrebno pritegniti, ter metodologijo, za katero se bo treba odločiti. Nadalje, odkar so sodobni informacijski sistemi povezani v mrežo, je treba ob sodelovanju cerkvenih in civilnih ustanov izdelati širokopotezne načrte, z namenom, da bi si zagotovili skupno in učinkovitejšo organizacijo, sodelovanje in uporabo zbranega gradiva.

Kar zadeva zbiranje finančnih sredstev, velja spomniti, da ima javna pomoč pogosto obliko nepovratnih sredstev za projekte velikega kulturnega, okoljskega ali turističnega pomena ipd. Nadalje, nekateri narodni in mednarodni organizmi – razen v okviru svojih kulturnih politik - izdelujejo programe z informacijsko katalogizacijo lokaliziranega gradiva tudi na med seboj zelo oddaljenih področjih. Zato je primerno, da krajevne Cerkve in škofovske konference podpirajo sporazume s temi ustanovami za pristop k projektom, ki so naklonjeni integraciji podatkov in ki nudijo ekonomsko pomoč. Po pazljivi ocenitvi koristnosti in primernosti lahko zaprosimo za finančna sredstva tudi zasebne ustanove.

Pri vsakem sporazumu se moramo vedno izogibati nedovoljeni komercializaciji, razločevati moramo zasnovo kartic, legalizirati lastnino zbranih podatkov in opredeliti uporabo informacij.

Da bi olajšali in razširili možnost konzultacije kataloga, lahko porabimo tudi povezave na svetovnem spletu. V tem primeru je potrebna skrbna presoja in nadzor nad informacijami, ki naj bodo na spletu na voljo, razen tega pa nadzor nad določanjem načina pristopa do njih. Internet ne predstavlja večjih investicij in si odpira nove možnosti financiranja. Zaradi čedalje večjega zaupanja vanj in njegovega širjenja postaja dostopen vsem, ki imajo osnovno računalniško znanje. Zahvaljujoč inter-

netu je uporaba kataloga lahko odprta širšemu krogu raziskovalcev in gojiteljev znanosti in umetnosti z odstranjevanjem ideoloških in verskih zaprek. Za posredovanje zaupnih informacij je vsekakor primerneje uporabljati sisteme intranetnega omrežja. Ker v svetu telematike beležimo neprestano in naglo rast, bi morale pristojne cerkvene oblasti znotraj svojih možnosti preveriti načine morebitnih investicij na tem področju. Informacijski procesi namreč postavljajo nove meje komuniciranja in jih lahko imamo za novo, posebej primerno sredstvo, ki bo ohranilo in predalo bodočim rodovom tiste kulturne dobrine, ki jih je ustvarilo krščanstvo.

4.2 Kriteriji katalogizacije

V postopku katalogizacije je zelo pomembna analitična stopnja, ki se zaključuje z izpolnitvijo kataložnega listka v pravem pomenu. Predstavlja osrednji in ključni del celotnega opravila. Izpolnjena kartica predstavlja »sintetični izvid« kritičnega raziskovanja o kulturni dobrini v svoji identiteti in mora biti zasnovana kot obrazec, določen za to, da v organski sintezi zbira vse informacije morfološkega, zgodovinsko-kritičnega, tehničnega, upravnega in pravnega značaja, ki zajemajo katalogizirane predmete.

Pred izbiro kartice bomo preučili sisteme, ki so že v uporabi na nacionalni in mednarodni ravni, vedno pa bomo z naklonjenostjo zasledovali cilj – kroženje in združevanje podatkov. V državah v razvoju, kjer še niso izdelane učinkovite metode katalogizacije, se lahko ravnamo po splošnejših sistemih na mednarodni ravni, izberemo pa tiste že preverjene in najbolj združljive z drugimi sistemi. Zahvaljujoč dejavnosti mednarodnih teles se namreč dogovarjajo o skupnih kriterijih in združljivih sistemih katalogizacije.³⁵

³⁵ Temeljni dokumenti, ki so jih izdale mednarodne ustanove za to specifično področje, so: ICOM, Documentation Committee CIDOC,

Za izbiro oblike kartice za posnemanje podatkov glede na različne vrste dobrin so se razvile metodologije, ki omogočajo enotno in sistematično organizacijo specifičnih informacij, upoštevajoč zahtevo po obnovi povezanosti del med njimi samimi in s krajem pripadnosti. Informativni podatki, ki jih vsebuje kartica, se obvezno razstavljajo v osnovne enote (polja), tako da je omogočeno analitično vnašanje podatkov v kartico in morebitna računalniška obdelava.

V zasnovi kartice je zatorej pomembno, da oblikujemo razločevanje polj in uporabo terminologije. Poglavitna polja lahko takole razdelimo: predmet, material, mere, kraj, lastništvo, stanje ohranjenosti. Analitično-sintetična kartica, ki ji sledi, mora progresivno odgovoriti na naslednje potrebe, da bi jasno identificirala predmet in njegov kontekst:

a) postaviti »kodeks«, ki nas bo enoumno privedel do zadevne kulturne dobrine (numerična ali abecedna kratica);

b) s pomočjo slovarjev sprejeti skupno in dogovorjeno terminologijo;³⁶

Working Standard for Archeological Heritage (1992); ICOM, Documentation Committee CIDOC, Working Standard for Museum Objects (1995); Consiglio d' Europa, Raccomandazione N.R. (95)3 Relative a la coordination des žMethodes et des systemes de documentation en matiere de monuments historiques et d' edifices du patrimoine architectural' (prirejen s stani Komiteja ministrov, 11. januarja 1995); Consiglio d' Europa, Doc. CC-PAT (98)23 Core Data Standard for Archeological Monuments and Sites. Zadnja dva dokumenta sta bila pripravljena na temelju razmišljanj in predlogov dveh srečanj, ki ju je pripravil Svet Evrope glede metod inventarizacije in dokumentacije v Evropi, to je kolokvija v Londonu (1989) in v Nantesu (1992).

³⁶ Kot primer navajamo Thesaurus Multilingue del Corredo Ecclesiastico na CD-romu, ki so ga pripravili: Réseau Canadien d' Informatin (RCIP)-Canadian Heritage Information Network (CHIN), Ministère de la Culture et de la Communication-Sous-direction des etudes de la documentation et de l' inventaire (Francija), Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione (Italia) in The Getty Information Institute (ZDA).

c) identificirati kulturno dobrino (predmet, material, mere, stanje ohranjenosti);

d) ugotoviti pravno in topografsko stanje kulturne dobrine (škofija, župnija, pokrajina, občina, ustanova kot uporabnik ali lastnik, kraj postavitve, poreklo, obvestila);

e) podati vizualni opis kulturne dobrine (slika, risba, relief, planimetrija);

f) ustvariti možnost nadaljnjih integracij in dodatkov (čas, avtor, umetnostno-zgodovinski in ikonografski opis, kritično vrednotenje, podrobni opisi, epigrafski prepisi, posebna bibliografija, »klinični karton« restavracij, seznam vzdrževalnih posegov, poročila o razstavah in simpozijih, podatki o sestavljalcu kataloga);

g) zasnovati kartico tako, da bo omogočala branje in urejevanje podatkov s strani tistih, ki jo morajo uporabljati;

h) shraniti kartice na varnem mestu in v prostoru, ki je primeren za njihovo hrambo in konzultacijo;

i) opremiti katalog z analitično kartoteko (na papirju ali računalniku) zaradi lažjega raziskovanja;

j) pravno zaščititi uporabo in lastništvo zbranih informacij.

4.3 Kartografska dokumentacija

Zgodovinska kartografija zrcali skozi čas podobo okolja, ki so ga ustvarjale različne skupnosti. Predstavlja poglobljeno dokumentacijo za izsleditev in določitev stopenj nenehnega spreminjanja teritorija glede na različne potrebe, vključno duhovne, ki so navedle človeka k spreminjanju urbanega in okoljskega konteksta.

Zlasti v zgodovinskih mestnih središčih in v starodavnih cerkvenih kompleksih je treba začeti z raziskovanjem, če to ni že storjeno, ki bo osvetlilo različne stopnje razvoja teritorija. Zato lahko kataložni kartici dodamo kartografski pregled, ki bo dokumentiral položaj cerkvenih dobrin v zgodovinskih obdobjih.

Potreba po poglobljeni interpretaciji zgodovinskega razvoja tistih mestnih in podeželskih danosti, kjer dob-

rine verskega značaja igrajo vidno vlogo, zahteva prizadevanje v poznavanju, ohranjanju in vrednotenju – tudi s pomočjo publikacij – zgodovinske kartografije, ki je običajno shranjena v cerkvenih arhivih (kurije, kapitlji, samostani, redovne hiše, bratovščine in drugo).

Ob zgodovinsko se uvršča sodobna kartografija, pomembna za določitev dobrine v današnjih okoliščinah. Popolna kontekstualizacija dobrin in primerjava podatkov torej predstavljata osnovni pogoj, da spoznamo bodisi versko prakso bodisi družbeno-kulturni vpliv umetnostno-zgodovinske dediščine Cerkev kakor tudi zagotovitev njene pravne pristojnosti.

Tudi za ta sklop informacij je pomembno opredeliti metodologije in standarde, ki zagotavljajo pravilno vodenje podatkov in njihovo pridobivanje. Dobro se je okoristiti z že obstoječimi kartografskimi sistemi na nacionalni in mednarodni ravni.

4.4 Fotografška dokumentacija

Sestavni del katalogizacije predstavlja fotografska dokumentacija, zato mora biti na vsakem listku vsaj ena fotografija dobrine, ki jo ocenjujemo. Nadalje bi bilo dobro, če bi imeli fotografski arhiv, v katerem je delo v podrobnostih dokumentirano: fizično stanje, morebitne restavracije, posebni dogodki, v katere je zadevna dobrina vpletena. Pozorna in popolna skrb za fotografsko dokumentacijo je zagotovo pomemben pogoj za identifikacijo dobrine, za zgodovinsko-kritično preučevanje, za ponovno pridobitev v primeru kraje ali nezakonite odtujitve.

Tudi reševanje in ohranjanje fotografskega materiala, ki je nastal v preteklem stoletju, predstavljata znatno obvezo, ki je nadvse pomembna, ker je taka dokumentarna zbirka pričevanje, včasih edino, sprememb, ki so se zgodile. Potrebna je vsekakor posebna skrb za primerno varovanje fotografske dokumentacije, pridobljene v preteklih obdobjih; morda jo zavarujemo s prenosom na sodobne podlage.

Današnja multimedijška sredstva nudijo različne možnosti tudi na fotografskem področju. Sodobne sisteme lahko uporabimo tudi za vzgojne in poljudne namene, za podporo informacijskim procesom in oblikovanju javnega mnenja. Zato ne gre podcenjevati prispevka tehnoloških pridobitev pri opremljanju kataloga z dokumentacijo v videotehniki.

Nedvomno ne bo mogoče na podoben način ukrepati v vseh okoliščinah, v katerih Cerkev deluje. Vsekakor pa nam poznavanje možnosti in meja novih tehnologij omogoča, da se izognemo napakam, opustitvam in nekoristnim vmesnim rešitvam.

4.5 Zasnova kataloga

Kataložne listke uredimo v katalogu, ki predstavlja zbirnik postopka pridobivanja in sistemizacije informacij. Vsak katalog mora izdelati sistem, ki bo s svojim delovanjem sposoben določiti metodologijo postavitve, integracije, vodenja in konzultacije listkov.

Arhiviranje na pripomočkih iz papirja je bilo običajno urejeno po topografskem redu, ki je zagotavljal dosegljivost dokumenta v določenem teritorialnem okolju z neposredno ugotovitvijo morebitnih vrzeli. Topografskemu redu se je tu in tam pridružilo vnašanje na kartice po predmetih in osebah, z namenom, da bi ponudili drugačne ključne iskanja. V tem primeru so poleg kataložnih listkov in morebitnih integrativnih fasciklov poskrbeli še za sistem zavrnjene kartice. Uvedba informatike zdaj terja preseganje tega sistema. Zbrane informacije so namreč dandanašnji dosegljive in jih je mogoče konzultirati preko mnogoterih ključnih dostopov, ki so določeni vnaprej in organizirani v raziskovalnih sistemih.

Današnje zahteve po ureditvi in uporabi katalogov, zlasti osrednjih, v katerih je zbrana velika količina dokumentarnega gradiva, navajajo na izdelavo oblik z avtomatskim vodenjem, vzporednih s tradicionalnimi metodologijami. Takšno računalniško vodenje kataloga nudi mnogotere

prednosti, kar zadeva popolnost podatkov, varčevanje s sredstvi, enostavnost konzultacije, možnost pridobivanja statističnih podatkov tako o vodenju informacij kot tudi o kritično obdelanih predmetih; nadalje olajšuje nadzor in programiranje tako na osrednji kot na periferni ravni.

Pri urejanju kataloga pa ni mogoče vedno doseči računalniške rešitve na visoki strokovni ravni, čeprav le-te spodbujajo katalogizacijske postopke širšega razgleda. Izdelava računalniškega kataloga, ki ga je mogoče povezati z drugimi, zahteva uporabo vzajemno združljivih programov, tako da je treba skleniti dogovor med ustanovami. Potrebno je vsekakor poudariti, da računalniški katalog nikakor ne izničuje prisotnosti in veljave poprejšnjih ali vzporednih katalogov na papirju.

4.6 Vodenje kataloga

Zaradi zapletenosti sestavin, za katere gre, je treba posvetiti posebno pozornost vodenju kataložnega oddelka v posamezni krajevni Cerkvi. To nalogo je potrebno izpeljati zato, da ne bi zapravljali finančnih sredstev ali človeškega potenciala. Cilj naloge je v razločevanju metodologij, ki so primerne na kratek, srednji in dolgi rok.

Vodenje moramo zatorej usmerjati in upravljati s sredstvi preventivne analize, ki ugotovljajo nujnost in operativne prednosti. V tem smislu je mogoče upoštevati različne cilje, ki se navezujejo na vprašanje materialne varnosti, vzdrževalnih posegov, pastoralne izrabe. Kakršnokoli že strukturo vodenja smo vpeljali, jo moramo urediti tako, da štiti dobrino v njenem kontekstu in v njeni cerkveni rabi.

Vodstvo mora zasnovati katalog v njegovi splošni ureditvi in njegovi uporabi. Zlasti v cerkvenem kontekstu ne smemo gledati na katalog kot na zaprt in zaključen »arhiv«, ampak kot na »popis«, ki je odprt za dopolnitve, obogatitve, posodobitve, izboljšave in popravke. Samo na ta način bo lahko katalog kulturnih dobrin obdržal in razvijal svojo vlogo kot dejavno sredstvo spoznanja, vo-

denja, varovanja in vrednotenja umetnostno-zgodovinske dediščine.

5. Inventarizacija – katalogizacija

Odgovorne ustanove in delavci

Zasnova inventarizacije in katalogizacije zahteva skrben premislek o organizaciji ustanov, ki so na čelu priprave delavcev na tem področju.

V tem okviru igrajo posebno vlogo odnosi med posameznimi ustanovami, rahločutnost odgovornih cerkvenih predstavnikov, vzgoja krščanske skupnosti.

5.1 Ustanove

Skrb za katalogizacijo je del zadolžitev vsake krajevne Cerkve, ki je v ta namen poklicana k vzpostavitvi organov in medsebojnega sodelovanja, tako da bi zasnovala primeren operativni sistem. Povabljene so zlasti pristojne cerkvene oblasti – upoštevajoč njih različen položaj, kjer je mogoče in primerno – k pospeševanju in usklajevanju dogovorov z javnimi in zasebnimi zavodi, da bi skupaj načrtovali vodenje, predstavili metodologije, oblikovali katalogizatorje, našli sredstva. Četudi so krajevne Cerkve sposobne same sestaviti svoj katalog cerkvenih kulturnih dobrin, bo dobro, če bomo k tvornemu sodelovanju pritegnili vse dejavnike (Cerkev, država, zasebniki), ki jim je v interesu natančno poznanje zgodovinsko-umetnostno-kulturne dediščine določenega območja. V tem kontekstu lahko načrtovanje inventarja-kataloga doseže najboljše rezultate.

Z inventarizacijo-katalogizacijo zgodovinsko-umetnostno-kulturne dediščine se začenjajo procesi plodnega sodelovanja med ustanovami v skupnem prizadevanju cerkvenih in civilnih organov. Medsebojna razpoložljivost

podatkov in slikovnega materiala je predpostavka uspešnega izida začetne pobude. Možnost njihove združitve v en sam sistem predpostavlja ravnanje po smernicah glede vrednosti in metode, ki jih določijo za to zakonito izbrani organi, da uresničijo te cilje v različnih cerkvenih, nacionalnih in mednarodnih kontekstih.

Če sodelovanje med cerkvenimi in civilnimi zavodi ne bi bilo mogoče, je Cerkev, kot je bilo že povedano, vendarle poklicana, da se loti inventarizacije in po možnosti tudi katalogizacije lastnih dobrin skladno s svojo zakonodajo.

5.2 Delavci

Inventarizacijo-katalogizacijo izvajajo osebe (kleriki ali laiki) z ustrezno usposobljenostjo. Ta usposobljenost (priprava) je usmerjena v izpolnjevanje inventarno-kataložnih listkov in vodenje inventarja-kataloga.

Poseben pomen ima katalogizator ali izpolnjevalec listkov. Mnogo ved je povezanih z raziskavo različnih vrst kulturnih dobrin z versko vsebino (arheološke najdbe, arhitektonski kompleksi, umetniška dela, sakralna oprema, liturgična oprava, sakralna oblačila idr.).

Da bi izpolnjevalec kartic poklicno dozorel, si mora predvsem pridobiti tehnologijo organizacije za izdelavo listkov in mora biti izvedenec v »materialni kulturi«, tako da bo izmed številnih najrazličnejših predmetov znal izločiti sledi kulture, ki jih je ustvarila. Katalogizator naj po možnosti pozna tudi druge splošne vede (umetnostno, cerkveno in splošno zgodovino, teologijo, liturgiko, cerkveno pravo). Ker ne bo mogel biti poznavalec vseh znanstvenih ved, si mora zagotoviti sodelovanje na področjih, ki so občasno posebej v razcvetu (arheologija, arhitektura, paleografija, zlatarstvo, znanost o biserih in vezeninah, bibliotekarstvo idr.). Nadalje se bo moral znati za teči k tehnikom, kot so fotografi, merilci, kartografi, risarji, da bi kartice po potrebi opremil z vizualno podporo dobrine same na sebi ali v njenem kontekstu. Pomagajo

naj mu pravni in upravni svetovalci, ki mu bodo zagotovili varovanje zakonite samostojnosti cerkvenih zavodov (lastniki in uporabniki dobrin) in pravilno uporabo zbranih podatkov.

Potreba po podpori inventarizacije-katalogizacije z uporabo računalniške opreme in metodologij zahteva tudi ustrezno izobraževanje glede na aparature, ki jih delavec mora uporabljati bodisi za posnemanje podatkov ali, potem ko so zbrani, za njihovo prvo preverjanje.

Precejšnja zapletenost glede metodologije in vodenja zahteva, da ob bok manj izurjenih delavcev pritegnemo strokovno osebje (ki že v mnogih primerih nudi svoje storitve cerkvenim ustanovam). Prispevek prostovoljcev kot podpora dejavnosti strokovnega osebja je ne le koristno, ampak včasih tudi potrebno.

Usposobljenost katalogizatorjev v največji meri zagotavlja dosledno vodenje posla, kontinuiteto dela ter nadaljnje znanstveno poglobljanje. Izobraževanje izpolnjevalcev kartic je potrebno skrbno vnaprej pripraviti s posebnimi tečaji, ki bodo imeli takšno akademsko izobrazbo, da bo lahko razvijala zahtevano znanje. Tudi od fotografov se pričakuje profesionalnost in izkušnje pri specifičnem delu z inventarizacijo-katalogizacijo. Katalogizator naj se občasno izpopolnjuje, saj se mora zavedati čedalje bolj sistematičnega in jasno določenega pristopa h kulturnim dobrinam.

Ustanove, ki delujejo na področju inventarizacije-katalogizacije kulturnih dobrin, bodo morale odigrati dejavno vlogo pri izobraževanju profesionalnih katalogizatorjev in morebitnih prostovoljcev. Dobro bi bilo, če bi poleg ustanov, ki neposredno delajo na področju inventarizacije-katalogizacije, tudi državne univerze in cerkvena akademska središča uvedli ustrezne tečaje za izobraževanje različnih profilov delavcev.³⁷

³⁷ Navajamo nekaj podatkov glede izobraževanja. Pri papeških ustanovah: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica (Ar-

6. Sklep

Skrb za cerkveno umetnostno-zgodovinsko dediščino je civilizacijsko dejstvo, ki v prvi vrsti zadeva Cerkev. Leta se je vselej razglašala za »izkušeno v človeškosti«,³⁸ v vseh obdobjih je bila naklonjena svobodnim umetnostim in je skrbela za to, kar je bilo ustvarjenega kot izpolnitev njenega poslanstva pri oznanjevanju evangelija. »Ko namreč Cerkev poziva umetnost, naj podpre njeno poslanstvo, ne gre le za vprašanje estetike, ampak za podrejanje sami 'logiki' razodetja in učlovečenja.«³⁹

V tem kontekstu se inventarizacija-katalogizacija predstavlja kot sredstvo zaščite in vrednotenja kulturnih dobrin Cerkve. Znanstveno zasnovo in nato uporabo rezultatov raziskovanj lahko opredelimo kot dopolnjujoči se stanji inventarizacije-katalogizacije. Logični ureditvi zbranega materiala lahko sledi kritična razlaga podatkov,

chivio Segreto Vaticano, Vatikan), Scuola Vaticana di Biblioteconomia (Biblioteca Apostolica Vaticana, Vatikan), Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana (Rim, Italija), Corso superiore per i beni Culturali della Chiesa (Pontificia Università Gregoriana, Rim, Italija). Na katoliških univerzah: Scuola di Specializzazione in Storia dell' Arte (Università Cattolica Sacro Cuore, Milano, Italija), Institut des Arts Sacres (Faculte de Theologie et des Sciences Religiueuses, Institut Catholique de Paris, Francija), Curso de Mestrado em Patrimonologia Sacra (Universidade Catolica Portuguesa, Porto, Portugal), Curso de diplomado en Bienes Culturales de la Iglesia (Univesidad Iberoamericana, Ciudad del Mexico, Meksiko), Corsi di formazione alla conservazione e promozione del patrimonio culturale ecclesiastico (Paul VI Institute for the Arts, Washington, ZDA), New Jersey Catholic Historical Records Commission (Seton Hall Univerity, New Jersey, ZDA). Na drugih akademskih ustanovah: Master de Restauracion y Rehabilitation del Patrimonio (Universidad de Alcalá, Spagna), Catedra de Arte Sacro (Universidad de Monterrey, Meksiko).

³⁸ Pavel VI., Okrožnica o razvoju narodov – Populorum progressio, Ljubljana 1967, 13.

³⁹ Janez Pavel II., Nagovor o pomembnosti umetniške dediščine za izražanje vere in za dialog s človeštvom (12. oktobra 1995), v: L' Osservatore Romano, 13. oktobra 1995, 5.

kontekstualizacija dobrin, ohranjanje njihove verske in kulturne uporabe.

Pojem zbiranja informacij zgoj kot popis dediščine, naravnano kvečjemu na njeno pravno zaščito, velja za preseženo. Današnje potrebe zahtevajo znanje, ki mora zagotavljati znanstveno verodostojnost, nenehno posodabljanje in predvsem kulturno in cerkveno vrednotenje zbranih podatkov.

Inventarizacijo-katalogizacijo je zatorej treba razumeti kot skupek dejavnosti, ki so usmerjene na organizacijo spoznanj, katerih cilj je zaščita, vodenje, vrednotenje kulturnih dobrin z metodologijami, ki niso ovira računalniškim rešitvam in povezovanju z drugimi sistemi. Predstavo arhiva kot golega skladišča kataložnih listkov, ki se lahko kaj kmalu poškodujejo in jih je težko konzultirati, nadomešča podoba dinamičnega arhiva, navznoter povezanega z definiranimi področji in hkrati sposobnega povezati se z neštetimi arhivi, ki delujejo v cerkvenem, narodnem in mednarodnem okviru.

Cerkev je na področju inventarizacije-katalogizacije poklicana k prenovi, da zaščiti svojo dediščino, uredi dostop do lastnih podatkov, vdahne duhovno vrednoto tistemu, kar je v njih zbranega. Ker pa so kulturne dobrine z versko vsebino podrejene tudi drugim pristojnim organom, se dolžnost inventarizacije-katalogizacije ne more zožiti le na cerkvene predstavnike, ampak mora vključevati, kolikor to omogočajo okoliščine, tudi civilno oblast in zasebnike.

Cerkev z učinkovito zasnovo lastnih inventarjev-katalogov vstopa v kulturo »globalizacije«, saj dokumentarnim informacijam, ki spadajo pod njeno pristojnost, daje cerkvenostni pomen in kaže lastno univerzalnost z dostopom do pregledovanja velikanske dediščine, ki jo je ustvarila in jo še naprej ustvarja na vseh krajih, kjer je prisotna s svojo evangelizacijo. To pa zato, da bi se z računalniško inventarizacijo-katalogizacijo uresničila želja papeža Janeza Pavla II.: »Današnji človek mora znati

brati zgodovino Cerkev, ji slediti od arheoloških nahajališč do najsodobnejših izrazov krščanske umetnosti, da bi mu to pomagalo prepoznati skrivnostni sijaj božjega odrešenjskega načrta.«⁴⁰

To delo, ki obvezuje vse krajevne Cerkev, tako tiste, ki so prejele evangelij že v davnini, kot tiste, ki so ga prejele pred kratkim, seveda pogosto naleti na ovire zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, zlasti v deželah v razvoju, kjer odprava revščine predstavlja največji problem za krščansko skupnost. Za pospešitev razvoja je vsekakor tudi pomembno ustvariti zavest o lastni civilizaciji. Kajti »Cerkev, učiteljica življenja, ne sme zanemariti poslanstva, pomagati današnjemu človeku ponovno najti versko začudenje spričo izžarevajočega sijaja lepote in modrosti, ki nam ga je predala zgodovina.«⁴¹

Zato poznavanje umetnostno-zgodovinske dediščine, četudi je nezatno, ni nepomemben dejavnik napredka. Duhovni pastirji bodo zatoj poskrbeli za spodbujanje nacionalne in mednarodne solidarnosti in Cerkev bogatejših dežel si bodo z naklonjenostjo prizadevale za zaščito kultur manjšin in ljudstev, ki se otepajo s hudimi ekonomskimi težavami.

Z najboljšimi željami za vaše pastoralno poslanstvo, ki najtesneje povezuje evangeljsko delo s človekovim napredkom, z radostjo izkoriščam priložnost, da vam izrazim svoje spoštljive in prisrčne pozdrave!

Vaši Eminenci, Ekscelenci v Jezusu Kristusu vdani

Francesco MARCHISANO
predsednik
Prof. Carlo CHENIS
tajnik

⁴⁰ Janez Pavel II., Poslanica o kulturnih dobrinah, ki spodbujajo k iskanju božjih resničnosti in so dragocene strani za katehezo in askozo (25. septembra 1997), v: L' Osservatore Romano, 28. septembra 1997, 7.

⁴¹ Prav tam.

**Papeška komisija
za kulturne dobrine Cerkve**

**VZGOJA
BODOČIH DUHOVNIKOV V SKRBI
ZA KULTURNE DOBRINE CERKVE**

15. oktobra 1992

Krajevnim škofom!¹ Ekscelenca!

Papež Janez Pavel II. je v svoji vnemi, da bi pri delu evangelizacije ustrezno ovrednotili vlogo kulturnih dobrin Cerkve, kot to zahteva današnji zgodovinski trenutek ter skrb za ohranitev dragocene umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve in vsega človeštva, hotel dati tem vrednotam nov zagon. V ta namen je ustanovil nov organ znotraj Rimske kurije, ki naj bi se ukvarjal s tem posebnim področjem pastoralnega in kulturnega delovanja.

Prav tedaj, 1. marca 1989, ko je stopila v veljavo Apostolska konstitucija *Pastor bonus (Dobri pastir)*, je s svojim delom pričela tudi Papeška komisija za ohranitev umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve.

Med prvimi in stalnimi dejstvi, ki jih je razkrila opravljena analiza o položaju »statusa« umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve v vseh delih sveta, je, da bo – brez

¹ Prot. št. 121/90/18. Pismo je objavljeno v: *Notitiae* 28 (1992) 714-731, komentarji pa v reviji *Seminarium* (št. 2-3, 1992, 181-438), ki jo izdaja Kongregacija za katoliško vzgojo.

dodatnega prizadevanja duhovnikov pri ohranitvi teh dobrin, kulturnega in pastoralnega vrednotenja ter ozaveščenosti glede njihove vloge pri evangelizaciji – težko uresničiti delo, za katero se zavzema konstitucija *Pastor bonus*.²

Poleg tega smo priče zaskrbljujočemu pojavu nedovoljenega prisvajanja nemajhnega dela cerkvene umetnostne in zgodovinske dediščine, ki jo odnašajo s kraja, kamor sodi, da bi postala del zasebnih bivališč in zbirk. To se dogaja bodisi zaradi svojevoljnih dejanj tistih, ki so odgovorni za varovanje teh dobrin, še pogosteje pa zaradi kraj, ki strahovito naraščajo. V prvem in drugem primeru je jasno, kako nepogrešljivi so nadzor, odgovornost in skrbno varovanje, kar lahko store duhovniki sami, ki so sprejeli nalogo varuhov umetnostnih in zgodovinskih dobrin krščanske skupnosti.

Sveti sedež je večkrat opozoril in spomnil na to nalogo pastirjev ter pri tem poudaril, kako je že v letih duhovniškega oblikovanja potrebna poglobljena zavest o vrednosti sakralne umetnosti, o pomenu ustanovitve, varovanja in pravilne uporabe cerkvenih arhivov ter ohranjanja in pospeševanja knjižnic za krščanske skupnosti.³

Kot bomo še pripomnili v tem pismu, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, sklicujoč se na koncilsko *Konstitucijo o sveti liturgiji (Sacrosanctum Concilium)*, zahteva, da je treba liturgijo, ki jo moramo uvrstiti med pglavitne predmete teoloških študijev, predstaviti »v povezavi z drugimi predmeti«. ⁴ Posamezne škofije so v

² *Pastor bonus*, št. 103 (Priloga 1).

³ Kongregacija za semenišča in univerze, *Lettera agli ordinari d' Italia per l' istituzione di un corso di adchivistica nei seminari maggiori* (27. maja 1963); Ista kongregacija, *Instructio Doctrina et exemplo de sacrorum alumnorum liturgica institutione* (25. decembra 1965, št. 60-65).

⁴ Konstitucija o sveti liturgiji (B), 129. Kongregacija za katoliško vzgojo, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (6. januarja 1970, 80) ter dopolnitve istega dokumenta v duhu *Zakonika cerkvenega prava* (1983) *Tria iam lustra* (19. marca 1985).

»Normah« (navodilih), ki so jih izdale za pripravo duhovnikov v svojih deželah, vzporedno z liturgičnim in pastoralnim izobraževanjem uvedle predmete, kot so sakralna umetnost, arheologija, arhivistika, bibliotekarstvo, da bi pri bodočih duhovnikih poglobili ustrezno čutenje in pripravljenost v zvezi s prihodnjo odgovornostjo na področju umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve.⁵

Ta Papeška komisija je po natančni preučitvi različnih položajev, v katerih so posamezne delne Cerkve, prepričana, da je – v sodelovanju s Kongregacijo za katoliško vzgojo – dolžna nasloviti pismo na prevzvišene škofo, ki jim je zaupana skrb za celostno izobrazbo bodočih duhovnikov. Namen tega pisma je povabiti k okrepitvi ali povrnitvi prizadevanja, da bi povečali ustrezno občutljivost in odgovornost v zvezi z vrednotenjem, ohranjanjem, varovanjem in uporabo umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve pri tistih, ki se pripravljajo na duhovniške naloge.

Pomembno vprašanje za življenje Cerkve

1. V skladu s svojo tradicijo je Cerkev skozi stoletja pospeševala, ohranjala in vrednotila najvišje izraze človeškega duha na umetnostnem in zgodovinskem področju ter to sprejemala kot sestavni del svoje službe.

Razen tega, da je prispevala k celostnemu razvoju človeka preko vzgojnih in kulturnih spodbud, je Cerkev označevala evangelij in izpopolnjevala bogoslužje na mnogotere načine s pomočjo literarnih, upodabljajočih, glasbenih, arhitekturnih umetnosti; prav tako tudi z ohranjanjem zgodovinskih spominov in dragocenih dokumentov iz življenja in razmišljanja verujočih. Odrešenjsko sporočilo je Cerkev posredovala in ga še posreduje množicam verujočih in neverujočih tudi preko teh sredstev.

⁵ Prim. opombo 18.

Ta nenehni posluš Cerkev je obogatil človeštvo z velikanskim zakladom pričevanj človekovega uma in njegove privrženosti veri, kar predstavlja pomemben del kulturne dediščine človeštva.

2. Tudi drugi vatikanski cerkveni zbor se slovesno sklicuje na to službo in odgovornost Cerkev, pri čemer se, kar zadeva sakralno umetnost, posebej pomudi pri izobraževanju duhovnikov na tem področju: »Klerike je treba v času filozofskega in teološkega študija poučiti tudi o zgodovini in razvoju cerkvene umetnosti ter o zdravih načelih, ki morajo biti osnova izdelkom sakralne umetnosti, da bodo znali ceniti in ohranjati častitljive cerkvene spomenike ter bodo sposobni umetnikom ob njihovem delu dajati primerne nasvete.«⁶

Koncil namreč poudarja dve pomembni sestavini tega vprašanja, na katere naj bi bile pozorne osebe in ustanove, ki so odgovorne za vzgojo bodočih duhovnikov.

3. Danes smo v različnih delih sveta in znotraj različnih kultur po eni strani priča močno povečani zavesti o vrednosti umetnostne in zgodovinske dediščine različnih ljudstev. Tej dediščini je namenjena posebna pozornost. Za njeno ohranitev in uporabo so predvidena nova in izdatnejša sredstva. Čedalje glasnejši so protesti zaradi tveganja, da se bo porazgubila ali propadla.

Medtem ko človeštvo zaznava zgrešenost določenega življenjskega sloga, ki stavi na minljive užitke in nesporno moč tehnike; medtem ko propadajo ideologije, ki zanikajo transcendenco in človekovo duhovnost, beležimo vse močnejši preobrat k uživanju dobrin, lastnih človekovemu duhu in značilnih za višje izraze njegovega uma.

V svetu, ogroženem od novih oblik barbarstva in vse močnejših migracijskih tokov, ki silijo cela ljudstva, da

⁶ B 129 in 122-128. Prim. *Pastoralno konstitucijo Cerkev v sedanjem svetu* (CS) 53-62 ter *Koncilsko poslanico umetnikom* (8. decembra 1965).

živijo skoraj izkoreninjeni iz lastnega humusa, so mnogi in čedalje številčnejši, tako žene kot možje, ki so odprti za vzgojne vrednote kulturnih in umetnostnih izrazov. S tem se krepi prepričanje, ki je pomembno za prihodnost človeštva, da je treba poskrbeti za njihovo pravilno ohranitev, za preprečitev njihovega izničenja in instrumentalizacije (kar pomeni njihovo uporabo v zgolj ekonomske namene), za njihovo uveljavljanje kot prenašalca smisla in vrednote za človekovo življenje.

4. Po drugi strani se zavedamo, da delovanje in odgovornost za prispevek k temu procesu humanizacije, k tej skrbi za »dopolnitev duše«, ki naj bi bila zagotovljena sodobnemu svetu, sloni predvsem na Cerkvi in – znotraj krščanskih skupnosti – na ramenih duhovnikov. Ti pod vodstvom škofov in naslednika sv. Petra s polno oblastjo vodijo in usmerjajo delo evangelizacije, ki se udejanja tudi s pospeševanjem in z uživanjem kulturnih dobrin ter s skrbjo zanje. Njim je na poseben način zaupana modra in preiščljena ohranitev dobrin skupnosti, katerih znaten del pogosto sestavljajo dela umetniške vrednosti in dragocena pričevanja ter sledovi vere očetov. Duhovniki morajo biti tudi pospeševalci neprestanega dialoga med cerkvenimi skupnostmi, med ljudmi kulture in umetniki, obnavljajoč tisto izročilo, iz katerega so pognala nesmrtna umetniška dela, s čimer prispejo k notranji obogatitvi same umetnosti, skupnosti verujočih in vsega človeštva.

5. Ob teh razmišljanjih moramo žal ugotoviti, da je bila zadnja leta priprava klera za te naloge v mnogih primerih precej šibka in nedoločna, vendar ne povsem odsotna, kot to potrjuje nedavna anketa, ki jo je v posameznih delnih Cerkvah izvedla Papeška komisija za ohranitev umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve.⁷

⁷ Papeška komisija za ohranjevanje umetniške in zgodovinske dediščine Cerkve, Lettera circolare ai presidenti delle conferenze episcopali

Res je, da se morajo duhovniki v sodobnem svetu spopasti s številnimi, nujnimi in kompleksnimi problemi evangelizacije in pastoralnega vodenja skupnosti. Prav tako je res, da je njihova usposobljenost glede pravilnega upravljanja in vrednotenja zaupanih jim kulturnih dobrin del njihovega poslanstva, ki na temelju navedenih razmišljanj nikakor ni drugotnega pomena ali zanemarljiva.

Tudi v primerih, ko je duhovnikova skrb za kulturne dobrine zaradi razmer zaupana laikom in strokovnim sodelavcem, ostaja končna odgovornost, predvsem pa pastoralna namembnost uporabe teh dobrin, primarna odgovornost tistega, ki je na čelu skupnosti in zatorej zahteva ustrezno usposobljenost

Sicer pa so negativne posledice pomanjkljivega estetskega in pastoralnega čuta pri upravljanju s kulturnimi dobrinami v mnogih primerih vidne, kar upravičeno obžalujejo tako cerkvene kot civilne oblasti. Gre za tatvine, ki so včasih posledica hudo pomanjkljivega varovanja; sledijo poškodbe, neprimerna in škodljiva raba, nezakonita prodaja, nedosledno in uničevalno restavriranje (včasih neprevidno izvedeno, z izgovorom liturgičnega prilagajanja), skromna skrb za dediščino, težaven ali jalov dialog z umetniki in strokovnjaki.⁸

6. Zaradi teh pojavov je čedalje nujneje, da Cerkev poveča skrb za to vprašanje. Veliko je že bilo narejenega, drugo še poteka, da bi popravili napake in preprečili nemarnosti; vendar bo potrebno še veliko storiti, predvsem ponovno vzbuditi čut in podati informacijo o pomembnosti tega vidika, ki ni le drugotnega pomena, služenja Cerkve oznanjevanju evangelija in resničnemu napredku človeštva.

con la relazione sulle risposte al questionario sui beni culturali nelle varie nazioni (10. decembra 1992; Dokument 10).

⁸ Kongregacija za duhovščino, *Litterae circulares ad Praesides Conferentiarum Episcopaliū: Opera artis de cura patrimonii historico-artistici Ecclesiae* (11. aprila 1971).

Menimo torej, da smo pred resnim vprašanjem in da njegove tehtnosti ne sme nihče spregledati. Danes namreč postaja soočenje z njim posebej neodločljivo, saj sodi k veliki nalogi nove evangelizacije. Njegova ustrezna razrešitev bo lahko ponudila učinkovite možnosti tako pri katehezi kot pri liturgični pastoralni in – bolj na splošno – pri pospeševanju in širjenju kulture, ki nikoli ni bila tujek v skrbi Cerkve za skladni razvoj človeštva.

7. Na temelju teh razmišljanj se je Papeški komisiji za ohranitev umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve zdelo primerno ponuditi spoštovanim škofom, še posebej pa tistim, ki so odgovorni za izobraževanje duhovnikov in redovnikov, svojevrsten prispevek v obliki razmišljanja in ta ali oni uporaben namig, kako pripraviti bodoče duhovnike na pospeševanje, ohranjanje in vrednotenje kulturnih dobrin.

Tako se sklicujemo na dolgo in izpričano tradicijo, ki jo zdaj nadaljujemo in ki potrjuje, da so Cerkev, posebej pa papeži in kongregacije Svetega sedeža pogosto in slovesno nakazovali na pomen tega problema in na način, kako se učinkovito spopasti z njim.

Naš prispevek se tudi primerno umešča v tok razmišljanj, ki jih je spodbudila nedavna škofovska sinoda glede vzgoje in izobraževanja duhovnikov. Med »današnjimi okoliščinami«, na katere se sklicuje sama tematika sinode, lahko domnevno izluščimo to, kar smo razložili zgoraj. Sinodalni očetje so večkrat bolj ali manj neposredno priklicali v spomin vprašanje kulturnih dobrin kot poti evangelizacije in razvoja. Odmev najdemo v Apostolski spodbudi »Dal vam bom pastirjev« papeža Janeza Pavla II.⁹

⁹ Osmo generalna skupščina škofovske sinode (30. septembra 1990) je obravnavala oblikovanje duhovnikov v sedanjih razmerah. Sad sinode je Posinodalna apostolska spodbuda Janeza Pavla II. *Pastores dabo vobis - Dal vam bom pastirjev*, CD 48, Ljubljana 1992, 55.

8. Naš namen je razgrniti nekaj pripomb in pokazati na nekatere prednostne naloge v zvezi s štirimi poglavitnimi točkami: predvsem namen pričujoče diskusije in vzgojnih prizadevnosti, ki jih želi oživiti; drugič, ob preverjanju vzgojno-izobraževalne poti v njeni kompleksnosti in v njenih poglavitnih sestavinah, da se potem, tretjič, pomudimo pri samem šolsko-intelektualnem vidiku vzgoje; končno bomo podali nekaj razmišljanj o vzgojiteljih in ustreznih sredstvih za primerno pripravo duhovnikov, kako pospeševati, ohranjati in vrednotiti dediščino kulturnih dobrin, ki so jim zaupane.

Namen tega razmišljanja

9. Dokument, ki je pred vami, želi biti v pomoč tistim, ki so odgovorni za vzgojo in izobraževanje kandidatov za duhovništvo: z natančno opredelitvijo vzgojnih metod in predvsem s posredovanjem operativnih smernic in spodbud, naravnanih na osveščanje bodočih duhovnikov za njihovo nalogo glede umetnostne in zgodovinske dediščine Cerkve, ki jo je treba organsko vgraditi v vzgojno pot (»*iter*«) bodočih duhovnikov.

Ker je potrebno najprej opredeliti vzgojni proces, ki je bil zadnja leta zaradi različnih razlogov v mnogih cerkvenih okoljih prekinjen ali pa so v njem nastale zamude in vrzeli, je naša poglavitna skrb spodbuditi poglobljeno razmišljanje o položaju, potrebah in virih, ki so nam na voljo ali jih je treba aktivirati, da ustvarimo pogoje za konkretne pobude, ki jih moramo postopno in preudarno uvesti.

Ne smemo pozabiti, da imamo tudi na tem področju opraviti z vprašanjem nenehnega oblikovanja duhovnikov. Toda tokrat bo naša pozornost veljala začetkom vzgoje in izobraževanja duhovnikov.

10. Povedano se nanaša predvsem na kandidate za duhovništvo, ki pripadajo tako škofijskemu kleru kot in-

stitutom posvečenega življenja ali družbam apostolskega življenja. Zaradi nemajhne odgovornosti tolikih redovnikov-laikov in redovnic za kulturne dobrine se to pismo obrača – s primernimi prilagoditvami – tudi na tiste, ki se vzgajajo v laiških, moških in ženskih institutih posvečenega in družbah apostolskega življenja, da bi bili tudi oni pripravljeni upoštevati ta vidik v svojem apostolskem delovanju.

11. Zagotovo ni naš namen, da pripravimo strokovnjake za upravljanje s kulturnimi dobrinami. Kar hočemo doseči, je, preprosto povedano, da si dušni pastirji pridobijo takšno dojemljivost in usposobljenost, da bodo lahko pravilno cenili pomen vrednot, o katerih govorimo, in se bodo lahko po potrebi, korektno in brez pretiranih pooblastil, okoristili s sodelovanjem strokovnjakov. Duhovnike je nadalje treba usposobiti, da za te vrednote vzgajajo skupnosti, ki so jim zaupane, da znajo na pravičen način in brez instrumentalizacije ravnati in sodelovati z združenji, upravami, javnimi in zasebnimi zavodi, ki so zadolženi za varovanje in pospeševanje umetnosti in različnih kulturnih oblik.

12. Področje, za katero gre, sestavlja ne le sakralna umetnost (arhitektura, slikarstvo, kiparstvo, mozaiki, glasba, oprava in vsaka druga umetnost, povezana s tem področjem in z obhajanjem liturgije), ampak tudi knjižnice, arhivi in muzeji, katerih mnoge danes na novo gradijo, obnavljajo in posodablajo z izrazitim cerkvenim značajem. Pospeševanje vseh teh področij in skrb zanje moramo pojmovati kot nadvse dragoceno službo, ki jo opravlja krščanska skupnost in ki na ta način varuje znaten del kulturne dediščine človeštva.

Zapletena vzgojna pot in njeni razlogi

13. Preden preidemo k posameznim nasvetom, naj poudarimo, da v našem primeru, značilnem za »pastoral-

no vzgojo«, ne gre le za zagotavljanje prenosa pojmov in informacij o kulturnih dobrinah. Gre za veliko več; gre za skrb glede vzgojne metode, ki pod različnimi vidiki in z različnimi sredstvi pospešuje zrelo občutljivost za te vrednote v okviru vzgojnega projekta vsakega škofijskega ali redovnega semenišča.

Kulturne dobrine poznajo in cenijo ljudje, vzgojeni za dojemanje njihove celostne vrednote in sposobni uživati v razmišljanju o resnicah, ki jih te dobrine sporočajo.

Tako se soočamo ne le s šolskim vprašanjem, ampak s problemom, ki ima korenine v celostnem oblikovanju občutljivosti človekove osebe. S tega zornega kota bomo imeli pri večini bodočih duhovnikov opraviti z integracijo kulture, ki v različnih delih sveta postaja čedalje bolj tehnizirana in naravnana na ekonomsko učinkovitost. Sama po sebi ni naklonjena humanistični miselnosti, ki je neizogibni pogoj, da lahko pravilno ovrednotimo najvišje in najbolj pristne izraze človekovega duha.

14. Vzgoja si bo morala prizadevati za takšno integracijo predvsem v primerih, ko kandidati za duhovništvo prihajajo iz krogov, v katerih prevladuje enostranskost tehnične kulture in »znanstvene« miselnosti in zatoorej kažejo hude vrzeli na področju estetskega izkustva, zgodovinske in literarne občutljivosti, »participativnega« spoznanja sveta umetnosti, še več, zmožnosti doumevanja takšnih vrednot.

Kandidati za duhovništvo bodo osebno vpleteni v učenje tega »humanizma«, ki se v svojem najzlahtnejšem in uravnoteženem pomenu razkriva kot nepogrešljiva predpostavka in potrebna pripravljenost za sprejem evangelijskega oznanila s strani posameznikov in kultur. Kot že lahko slutimo, ne gre predvsem in samo za razumsko opravilo, ampak za celostno rast osebe, bodisi na ravni dozorevanja čutne zaznavnosti bodisi na čisto religiozni in kulturni ravni bodisi na kulturni, duhovni in pastoralni ravni.

Vzgojni predlog škofijskega ali redovnega semenišča moramo na različne načine in v skrbno izbranih in načrtovanih okoliščinah obogatiti z izkušnjami in ustreznimi spodbudami, da bomo pospešili to celostno dozorevanje.

15. Naj spomnimo, da je bivanjsko okolje, v katerem poteka vzgoja in izobraževanje, že samo po sebi obdarjeno z vzgojno sposobnostjo. Tudi preprosto okolje ali okolje sodobnih nazorov je bolj ali manj sposobno ustvariti čim ugodnejše vzdušje zbranosti in pospešiti ustrezno estetsko občutljivost. To še tembolj velja za življenje v okolju, kjer prevladujeta zgodovina in umetnost.

16. Samo življenje v skupnosti je lahko pomembno predvsem zaradi cilja, ki smo si ga zastavili: spodbujati k čutu dojemljivosti in k prevzemanju odgovornosti; vzgajati v duhu sodelovanja in hkrati v zavesti lastne omejenosti; krepiti spoštovanje do sposobnosti drugih in zmožnost njihovega vrednotenja, usmerjajoč jih v službo evangelija. To je nekaj sestavin tega vidika vzgoje za duhovniško poslanstvo.

Pomanjkljiva pridobitev teh človeških lastnosti utegne biti najbolj neposreden vzrok za nezrelo ravnanje z umetnostno in zgodovinsko dediščino in tudi vzrok za težave pri vodenju pravega in plodnega dialoga s svetom umetnikov. Nič ne nasprotuje uveljavljanju in cenjenju resnice in lepote bolj kot ozek duh.

17. Tudi duhovna vzgoja ima na našem področju velik pomen. Liturgično življenje je zelo pomembno pri vzgoji estetske občutljivosti. Prvo umetnostno šolo predstavljajo praznovanja v vzgojni skupnosti. Ta bi morala biti vzorna tudi z estetskega vidika. Nenehno je treba preverjati njihovo raven in kakovost ter se izogibati skrajnostima, to je malomarnosti in pretirani ter muhavi izumetničenosti; obe namreč nasprotujeta dobremu estetskemu čutu.

Skupna in zasebna molitev je prav tako pomembno področje za oblikovanje umetniškega občutka, ki je globoko vraščen v samo versko izkustvo. Tisti, ki so odgovorni za duhovno oblikovanje, morajo vzgajati k molitvi tako, da pustijo tudi prostor za razsežnost estetske vzgoje, domišljije in kontemplacije. Prav kontemplacija mora biti pravilno umeščena v izkustvo milosti in sprejemanja Duha, da ne bi bila povod za raztresenost in izmikanje, ampak sredstvo za čedalje globlje proslavljanje »velikih Gospodovih del«.

18. V vsakdanjem pastoralnem delu se duhovniki pogosto spopadajo z vprašanji, ki jih zastavljata sakralna umetnost in umetnost nasploh.

Bodočim duhovnikom moramo pomagati zlasti tako, da se pred temi vprašanji ne bodo zapirali, ampak jih prepoznavali in ovrednotili, nato pa se z njimi spoprijeti s pastoralno modrostjo in razumnostjo. Tako se bodo od prvih izkušenj svojega poslanstva zavedli številnih odgovornosti, ki jih čakajo kot voditelje občestva verujočih v srečanju s svetom, ki je tako bleščeč in bogat, hkrati pa potreben očiščenja in usmerjanja.¹⁰

Intelektualno oblikovanje

19. To, kar smo doslej povedali, nikakor noče podcenjevati specifičnega deleža, ki ga k razrešitvi našega vprašanja lahko prispeva razumsko oblikovanje z ustrezno razčlenitvijo visokošolskih predavanj. Želeli smo to odločilno in bistveno področje vzgoje postaviti v širši okvir celostne rasti osebe, ki ji je namenjen čas študija.

¹⁰ Prim. Janez Pavel II., *Pismo umetnikom*, CD 92, Ljubljana 1999; Italijanska škofovska konferenca (CEI) je že poredhodno izdala dokument *Spirito Creatore. Proposte e suggerimenti per promuovere la pastorale degli artisti e dell' arte* (30. septembra 1997).

Pri predlogih, ki sledijo, se bomo ravnali po nasvetih *Ratio fundamentalis*, ki modro svetuje, naj ne »povečujemo števila predmetov, ampak skušamo v že predpisane na primeren način uvrstiti nova vprašanja ali nove vidike«. ¹¹

20. Da bi dopolnili prejšnje, v tem pogledu pomanjkljivo šolanje, je treba – kadar je to mogoče – dati prednost prispevku (programu) dobre višje šole v okviru malega semenišča ali drugih oblik vzgojnega in kulturnega spremljanja poklicev v letih odraščanja in zgodnje mladosti.

Na nedavni škofovski sinodi o vzgoji bodočih duhovnikov v sedanjih razmerah so mnogi očetje poudarjali nujnost, da bi morali mladi in odrasli kandidati za duhovništvo pred študijem teologije skozi »pripravljalno (propedeutično) obdobje«, v katero bi na primeren način vključili pouk umetnostne zgodovine, zgodovine civilizacij in filozofije, ki se razkrivajo kot močna opora pri dozorevanju humanistične in umetniške občutljivosti; ta zahtevk je bil vključen v posinodalni dokument. ¹²

21. K predavanjem iz filozofije spada tudi predstavitev primernege svežnja vprašanj iz estetike.

Sistematična teologija lahko razloži številne pomembne teme glede »oblike« razodetja, pri čemer poleg transcendentnih danosti resničnega in dobrega ne bi smela izvzeti obravnavanje pogosto zapostavljene transcendentne danosti lepega. ¹³

¹¹ Kongregacija za katoliško vzgojo, *Ratio fundamentalis* (1970, 80 in 90) priporoča, naj se »ne uvajajo na hitro novi predmeti, marveč naj bodo nova vprašanja vključena v že obstoječe predmete« (prim. *Odlok o duhovniški vzgoji /DV/, 17*).

¹² Janez Pavel II., *Dal vam bom pastirjev*, 62. Prim. Kongregacija za katoliško vzgojo, *Pismo o nekaterih vidikih duhovne vzgoje v semeniščih* (6. januarja 1980, II).

¹³ Med sodobnimi teologi je o tem razpravljal v svojih temeljnih razpravah Hans Urs von Balthasar v delu *Herrlichkeit* (I-VII, Einsiedeln 1961-1971; italijanska izdaja *Gloria*, Milano 1975-1980).

V želenem smislu je lahko zlasti pozitiven vpliv teologije duhovnosti: s preučevanjem tematike, kot je ikonologija, ali s splošnim vplivanjem estetskega gledanja na določanje najvišjih krščanskih izkustev.

Pouk kanonskega prava vsebuje pregled pomembnih kanonov, ki zadevajo upravljanje s kulturnimi dobrinami in z umetniškimi deli.¹⁴

Pri osvetlitvi izrazne in sporočilne vrednosti vere imajo pomembno mesto predavanja o liturgiji. Ta vrednost je v zvezi z zakramentalnimi praznovanji in bogoslužjem lastna arhitekturi, slikarstvu, kiparstvu in glasbi.

Tudi cerkvena zgodovina in patrologija dajeta široke možnosti za osvetlitev ustvarjalnosti krščanske vere, njeno sposobnost sprejemanja in povzdigovanja različnih umetnostnih izrazov, globoko povezanost med teološkim razmišljanjem, inkulturacijo vere in umetniškimi deli.

Končno je tudi v pastoralni teologiji, ki ji zadnje čase pripada večji pomen v cerkvenem študiju, dovolj prostora za to, da se ponovno in pod drugim zornim kotom obravnava vprašanja sakralne umetnosti in kulturnih dobrin ter vodilne vloge odgovornega upravljavca teh dobrin, ki pripada pastirjem krščanskih skupnosti.

22. Kljub priporočilu, kot smo videli, naj ne bi brez razlogov povečevali šolskih predmetov, *Ratio fundamentalis* priznava vlogo in pomen specialnih programov in pomožnih predmetov.¹⁵ Nekateri nacionalni episkopati so pri izdelavi »Norm« za lastna semenišča sledili temu po-

¹⁴ Peta knjiga *Zakonika cerkvenega prava* (1983) ima naslov 'De bonis Ecclesiae temporalibus – Cerkevno premoženje', vendar so tudi v drugih kanonih omenjene kulturne dobrine, tako v kan. 486-491, 535, 555, 562, 638, 1171, 1189-1190, 1210, 1215-1216, 1220, 1222, 1224, 1234, 1269-1270, 1283-1284, 1292, 1377. Tudi *Zakonik kanonov vzhodnih cerkva* (ZKVC, 1990) ima v XXIII. poglavju iste naslove in omenja iste vsebine: kan. 256-261, 278, 296, 309, 870, 872-873, 887-888, 1025-10266, 1036, 1449.

¹⁵ Kongregacija za katoliško vzgojo, *Ratio fundamentalis*, 80, 83–84.

vabilu in priporočili, da je potrebno načrtovati predavanja, ki se bodo poglobljeno in sistematično ukvarjala z zgodovino in z osnovami sakralne umetnosti, s krščansko arheologijo, z arhivistiko, bibliotekarstvom.¹⁶ Takšna predavanja lahko pomagajo najti določeno število gojencev in jih zavezati temu predmetnemu področju, tako da bodo v prihodnosti sposobni razviti vlogo pospeševalca in pomočnika tudi med svojimi sobratii.

23. Medtem ko želimo, da vse škofovske konference v svojih »Normah«, ko gre za njihovo posodobitev, v večji meri načrtujejo ta skupek predmetov, ki se vključujejo v širšo temo »kulturne in pastoralne vzgoje v zvezi s cerkvenimi kulturnimi dobrinami«, bržkone lahko zatrdimo, da je za vsako škofijsko ali redovno semenišče že v tem trenutku mogoče začrtati ali poživiti poseben program o tej panogi, in sicer tako, da izkoristimo razpoložljivi prostor znotraj disciplin, ki so sorodne s predmetom o umetnostni in zgodovinski dediščini, kot je bilo že povedano.¹⁷

Zelo koristno bi bilo, če bi izdali ustrezne priročnike, ki bi na enoten način predstavili bistvene postavke glede raznovrstnega pravnega, liturgičnega, estetskega, pastoralnega, tehničnega gradiva; glede postavitve, ohranitve, restavracije, upravljanja in odgovornosti, ki zadeva cerkvene kulturne dobrine in vlogo, ki jo v tem pogledu ima bodoči duhovnik.

¹⁶ Prim. Italijanska škofovska konferenca (CEI), *Ratio studiorum dei Seminari maggiori in Italia* (10. junija 1984, 66-68), ki predlaga omenjene predmete kot izbirne predmete ali seminarje. Prim. tudi CEI, *Linee comuni per la vita dei nostri seminari* (25. aprila 1999, 64) ter *La forma dei presbiteri nella Chiesa italiana. Orientamenti e norme* (15. maja 1980).

¹⁷ Glede na različnost krajevnih razmer Papeška komisija za kulturno dediščino Cerkev ne želi dati organskega programa v tako zapletenem umetniškem, juridičnem, pastoralnem in organizacijskem področju, ki zadeva duhovniško vzgojo ter umetniško in kulturno dediščino Cerkev. Ti programi pa naj bodo pripravljene na osnovi krajevnih razmer in v skladu s tem Pismom.

24. V okviru urejevanja študija in študijskega življenja na splošno je na koncu treba poudariti koristnost posebnih pobud, kot so srečanja z umetniki in umetnostnimi kritiki, udeležba pri tej ali oni umetnostni manifestaciji posebnega pomena, poznavanje in obiski morebitnih sorodnih škofijskih ustanov (škofijski muzeji, arhivi, knjižnice), ogled najpomembnejših verskih in civilnih spomenikov v škofiji.

Neposredno srečanje s svetom umetnosti in zgodovine, bodisi prek osebnega poznanstva z delavci na tem področju bodisi prek osebnega zanimanja za umetniška dela in dokumente, je izkustvo, ki ima svojevrsten vzgojni učinek, ki ga nikakor ne more nadomestiti teoretični šolski pouk.

Vzgojitelji in sredstva

25. Od vseh, ki so odgovorni za vzgojo, se zahteva velika občutljivost za problem, na katerega smo tukaj opozorili. Verjamemo namreč, da smo pokazali, da je pridobitev pravilne občutljivosti na področju pospeševanja, varovanja in vrednotenja kulturnih dobrin odvisna od množice dejavnikov, ki se navezujejo na odgovornost vseh raznoterih sestavin semeniške vzgoje.

V samem učiteljskem zboru sta posebej pomembna učitelj liturgike in učitelj cerkvene zgodovine, ki jima najbolj neposredno in izrecno pripada vloga oblikovalcev ustrezne estetske rahločutnosti. Osrednja vloga pa pripada učitelju pastoralne teologije.

Morda je odveč poudarjati, da že navedeni pokazatelji zahtevajo od teh učiteljev in na podoben način tudi od celotne vzgojne skupnosti malih semenišč in bogoslovnih šol, veliko prenovitveno prizadevnost.

26. Primerno je, da preskrbimo specializirano pripravo tistim učiteljem, ki bi jih nato lahko zadolžili za pouče-

vanje predmetov, kot je pastorala, sakralna umetnost, krščanska arheologija, arhivistika, bibliotekarstvo. Razen tega, kar je že narejenega v mnogih delih sveta in tudi na papeških univerzah v Rimu,¹⁸ bi lahko po državah ali regijah preučili, kako so usklajene razpoložljive moči in kakšen je načrt oblikovanja cerkvenih upraviteljev kulturnih dobrin. Tem bi na ta način nudili ne le potrebno temeljito znanstveno strokovnost, ampak tudi dolžno teološko in cerkveno občutljivost ter specifično pripravo za poučevanje na splošno, posebej pa še za poučevanje v malih semeniščih in bogoslovnih šolah.

Na takšne tečaje specializirane priprave, ko bodo organizirani, je potrebno pošiljati »oblikovalce«, vzgojitelje in učitelje, ki bodo potem zaposleni v vzgojnih institutih za pripravo bodočih duhovnikov na odgovornost, ki jih čaka na področju kulturnih dobrin Cerkve.

27. Predmete, ki zadevajo vzgojo bodočih duhovnikov na tem posebnem področju, v celoti ali delno poučujejo tudi na državnih ali svobodnih fakultetah, na različnih predavanjih za doktorat ali specializacijo. Pomembno je, da takšne kulturne ustanove, predvsem tiste, ki so vklju-

¹⁸ Za študij ohranjanja kulturne dediščine Cerkve navajamo naslednje ustanove: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica (Archivio Segreto Vaticano, Vatikan), Scuola Vaticana di Biblioteconomia (Biblioteca Apostolica Vaticana, Vatikan), Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana (Rim, Italija), Corso Superiore per i Beni Culturali della Chiesa (Pontificia Università Gregoriana, Rim, Italija); druge katoliške univerze: Scuola di Specializzazione in Storia dell'Arte (Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano, Italija), Institut des Arts Sacres (Faculte de Theologie et des Sciences Religieuses, Institut Catholique de Paris, Francija), Curso de Maestrado em Patrimoniologia Sacra (Universidade Catolica Portuguesa, Porto, Portugal), Curso de diplomado en Bienes Culturales de la Iglesia (Universidad Iberoamericana, Meksiko); razni programi glede ohranjanja in promocije kulturne dediščine Cerkve so tudi v Ameriki (Paul VI Institute for the Arts, Washington), New Jersey Catholic Historical Records Commission (Seton Hall University, New Jersey, ZDA).

čene v katoliške univerze, predstavljajo referenčno točko in priložnost za soočenje in dialog za vzgojno dejavnost škofijskih semenišč in bogoslovnih šol. Podobno razmišljanje je mogoče v zvezi z muzeji, knjižnicami in arhivi, ki sicer niso cerkveni, a s pomočjo različnih organizacijskih oblik opravljajo zanimive kulturne dejavnosti, do katerih krščanska skupnost ne more ostati ravnodušna.

28. Plodno povezavo vzgojnih vrednot nedvomno predstavlja škofijska komisija za sakralno umetnost in drugi cerkveni organi, ki skrbijo za to področje s pastoralnega vidika. Izmenjava oseb, informacij in pobud med temi zavodi in škofijskimi semenišči ter bogoslovnimi šolami je praviloma najbolj primerna pot za izpopolnjevanje bodočih duhovnikov v pastoralni skrbi za umetnost in kulturne dobrine ter za konkretno pripravo na delo na tem področju.

Prepričani smo, da bo Vaša Ekscelenca zaradi pozornosti za vse vidike pastoralnega življenja razumela zaskrbljenost in potrebe, ki jih vsebuje to naše pismo, in delila skrb papeža Janeza Pavla II. in tudi našo, da bi bili bodoči duhovniki usposobljeni za soočenje z odgovornostmi, ki jih čakajo na tem občutljivem področju umetnostne dediščine in zgodovinskih dokumentov, ki so jim zaupani v varstvo in oživitvev.

Menimo, da bo lahko Vaša Ekscelenca besedilo tega pisma skupaj z ustreznimi lastnimi pobudami prenesla vsem odgovornim, vzgojiteljem in učiteljem vašega semenišča, da bodo našli priložnost za temeljito razmišljanje o perspektivah, ki so ga spodbudile, in da bi potem lahko v konkretnih operativnih potezah opredelili program institucionalnega študija svojih gojencev glede na šestletna filozofsko-teološka predavanja in na celostni vzgojni projekt v skladu s predlogi, ki smo jih predstavili.

Nadalje bomo zelo veseli, če bo Vaša Ekscelenca na enem izmed srečanj svoje duhovnike seznanila s povečano zavzetostjo nas vseh v zvezi z odgovornostjo za

umetnostno in zgodovinsko dediščino Cerkve, kar naj se začne že v obdobju vzgoje in izobraževanja.

Zahvaljujemo se Vam, Ekscelenca, za vašo pozornost in vam bomo zares hvaležni, če nam boste sporočili vsako koristno novico glede konkretizacije teh predlogov v vaši škofiji, ki nam bo omogočila, da se bomo okoristili s temi izkušnjami v prid drugih Cerkva.

Medtem ko vam izražamo svoje globoko spoštovanje, ostajamo Vaši Ekscelenci vdani

Francesco MARCHISANO
tajnik
Paolo RABITTI
podsekretar

KRATICE

1. Drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor (1962–1965)

AG – M	Odlok Ad gentes – O misijonski dejanosti Cerkve (1965).
DV – BR	Konstitucija Dei Verbum – O Božjem razodetju (1994).
GS – CS	Pastoralna kanstitucija Gaudium et spes – Cerkev v sedanjem svetu (1965).
OT – DV	Odlok Optatam totius – O duhovniški vzgoji (1965).
PO – D	Odlok Presbyterorum ordinis – O duhovniškem delu in življenju (1965).
SC – B	Konstitucija Dei Verbum – O Božjem razodetju (1964).

2. Drugi dokumenti

CIC – ZCP	Codex Iuris Canonici . Zakonik cerkvenega prava, Ljubljana 1883.
CCEO – ZKVC	Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium – Zakonik kanonov Vzhodnih Cerkva (1990).
PDV – DBP	Janez Pavel II., Posinodalna apostolska spodbuda Pastores dabo vobis – Dal vam bom pastirjev, Cerkevni dokumenti 48, Ljubljana 1992.
PP – RN	Pavel VI., Okrožnica Populorum progressio – O razvoju narodov, Ljubljana 1967.
LA – PU	Janez Pavel II., Lettera agli artisti – Pismo umetnikom, Cerkevni dokumenti 82, Ljubljana 1999
SL – AS	Janez Pavel II., Okrožnica Slavorum Apostoli – Apostola Slovanov, Cerkevni dokumenti 27, Ljubljana 1983.
SCh	Janez Pavel II., Apostolska konstitucija Sapientia Christiana (1979).
TMA – ZTT	Janez Pavel II., Apostolsko pismo Tertio millennio adveniente – V zarji tretjega tisočletja, Cerkevni dokumenti 58, Ljubljana 1995.

KAZALO

Kulturne dobrine – v službi človeka in evangelija (Rafko Valenčič)	5
Papeška komisija za kulturne dobrine Cerkev, PASTORALNA VLOGA CERKVENIH MUZEJEV	17
PASTORALNA VLOGA CERKVENIH ARHIVOV	83
POSLANSTVO CERKVENIH KNJIŽNIC	111
PISMO O POTREBNOSTI IN NUJNOSTI INVENTARIZACIJE IN KATALOGIZACIJE KULTURNIH DOBRIN CERKVE....	129
VZGOJA BODOČIH DUHOVNIKOV V SKRBI ZA KULTURNE DOBRINE CERKVE	169
Kratice	188
Kazalo	189

Zbirka CERKVENI DOKUMENTI

1. Papeški govori v Mehiki. Poslanica škofov iz Pueble (1979)
2. Janez Pavel II., Okrožnica Človekov Odrešenik (1979)
3. Papež Janez Pavel II., Na Poljskem (1979)
4. Veselje in veličina življenja (1980)
5. Janez Pavel II., Apostolska spodbuda o katehezi (1980)
6. Janez Pavel II., Na Irskem in v ZDA (1980)
7. Janez Pavel II., Afriški govori (1980)
8. Janez Pavel II., Govor v UNESCO (1980)
9. Janez Pavel II., Sveti Benedikt (1981)
10. Janez Pavel II., Okrožnica o božjem usmiljenju (1981)
11. Janez Pavel II., V ZR Nemčiji (1981)
12. Janez Pavel II., Na daljnem Vzhodu (1981)
13. Janez Pavel II., Okrožnica o človeškem delu (1981)
14. Mednarodno leto prizadetih (1982)
15. Redovniki v Cerkvi (1982)
16. Janez Pavel II., Apostolsko pismo o družini (1982)
17. Janez Pavel II., Sveto leto odrešenja (1983)
18. Duhovni poklici (1983)
19. Nemški in francoski škofje o miru (1984)
20. Janez Pavel II., V Avstriji (1984)
21. Janez Pavel II., Apostolsko pismo o odrešenjskem trpljenju (1984)
22. Smernice za vzgojo človeške ljubezni (1984)
23. Janez Pavel II., Apostolska spodbuda o redovništvu (1984)
24. Navodilo o teologiji osvoboditve (1984)
25. Janez Pavel II., Apostolska spodbuda o pokori in spravi (1985)
26. Janez Pavel II., Apostolsko pismo vsem mladim sveta (1985)
27. Janez Pavel II., Okrožnica apostola Slovanov (1985)
28. Dostojanstvo človeka, Bioetika (1985)
29. VI. simpozij evropskih škofov (1986)
30. Škofovska sinoda: 20 let koncila (1986)
31. Navodila o krščanski svobodi in osvoboditvi (1986)
32. Janez Pavel II., Okrožnica o Svetem Duhu (1986)
33. Kristološka vprašanja (1987)
34. Janez Pavel II., Okrožnica o Odrešenikovi Materi (1987)
35. Ekleziološka vprašanja (1987)
36. Navodilo o daru življenja (1987)
37. Janez Pavel II., Okrožnica o skrbi za socialno vprašanje (1988)
38. Tisoč let krščanstva v Rusiji (1988)
39. Veselo oznanilo evangelija in vzgoja v veri (1989)
40. Janez Pavel II., Apostolsko pismo o dostojanstvu žene (1989)
41. Janez Pavel II., Apostolska spodbuda o krščanskih laikih (1989)
42. Mir v pravičnosti (1989)
43. Škofje ZDA - Papeški svet: AIDS (1990)
44. O meditaciji: Študij cerkvenih očetov (1990)
45. Janez Pavel II., Okrožnica Ob stoletnici (1991)
46. Janez Pavel II., Okrožnica Odrešenikovo poslanstvo (1991)
47. MSK: Kateheza odraslih v krščanski skupnosti (1991)

48. Janez Pavel II., Apostolska spodbuda Dal vam bom pastirjev (1992)
49. Škofovska sinoda o Evropi: Katoličani v Evropi (1992)
50. Papeški svet za družbeno obveščanje: Na pragu novih časov (1992)
51. Mednarodna teološka komisija: Eshatološka vprašanja (1993)
52. Janez Pavel II., Okrožnica Sijaj resnice (1994)
53. Ekumenski pravilnik (1994)
54. Janez Pavel II., Pismo družinam (1994)
55. Carlo Maria Martini, Cerkev in javna glasila (1994)
56. Direktorij za službo in življenje duhovnikov (1994)
57. Bratsko življenje v skupnosti (1994)
58. Janez Pavel II., Apostolsko pismo V zarji tretjega tisočletja (1995)
59. Cerkev in kultura (1995)
60. Janez Pavel II., Okrožnica Evangelij življenja (1995)
61. Komisija Pravičnost in mir pri SŠK, Izjave (1995)
62. Mednarodno leto žensk (1996)
63. Janez Pavel II., Okrožnica Da bi bili eno (1996)
64. Janez Pavel II., Govori v Sloveniji (1996)
65. Janez Pavel II., Posinodalna apost. spodbuda Posvečeno življenje (1996)
66. Papeški svet za družino, Človeška spolnost – resnica in pomen (1996)
67. Janez Pavel II., Govor na 50. generalni skupščini OZN (1996)
68. Janez Pavel II., Apostolsko pismo Luč z Vzhoda (1996)
69. Papeški odbor za medn. evhar. kongrese: Evharistija in svoboda (1997)
70. Janez Pavel II., Papeški svet za družino, Zakrament sprave (1997)
71. Papeški svet za družino, Priprava na zakon (1997)
72. Papeški svet za družbeno obveščanje, Etika oglaševanja (1997)
73. CEI, Direktorij družinske pastorale za Cerkev v Italiji (1997)
74. Navodilo o sodelovanju laikov pri službi duhovnikov (1998)
75. Splošni pravilnik za katehezo (1998)
76. Novi duhovni poklici za novo Evropo (1998)
77. Spominjamo se: Premišljevanje o holokavstu (1998)
78. Janez Pavel II., Apostolsko pismo Gospodov dan (1998)
79. Janez Pavel II., Skrivnost učlovečenja (1999)
80. Janez Pavel II., Okrožnica Vera in razum (1999)
81. CEI, Načrtovanje novih cerkva in Preureditev cerkva (1999)
82. Janez Pavel II., Pismo umetnikom (1999)
83. Papeški svet za laike, Dostojanstvo starejših ljudi (1999)
84. Janez Pavel II., Pismo starejšim (1999)
85. Papeški svet za kulturo, Za pastoralo kulture (2000)
86. Kongregacija za duhovščino, Duhovnik za tretje tisočletje (2000)
87. Papeška bilična komisija, Interpretacija Svetega pisma v Cerkvi (2000)
88. Papeški svet za past. zdravstvenih delavcev, Listina zdravstvenih delavcev (2000)
89. Papeški svet za družbeno obveščanje, Etika v družbenem obveščanju (2000)
90. Izjava socialne komisije francoskih škofov, Rehabilitirati politiko (2001)
91. Janez Pavel II., Apostolsko pismo Ob začetku novega tisočletja (2001)
92. Kongregacija za nauk vere, Navodilo o molitvi za ozdravljenje (2001)
93. Papeški svet za družino, Zakon, družina in zunajzakonske skupnosti (2001)

94. Kongregacija za bogoslužje, Splošna ureditev rimskega misala (2002)
95. CEI, Kako oznanjati evangelij v svetu, ki se spreminja (2002)
96. Papeški svet za službeno obveščanje, Cerkev in internet (2002)
97. Papeška komisija za kulturne dobrine, Cerkev in kulturne dobrine (2002)